

МИКОЛА
ПОНЕДІЛОК

СОБОРНІЙ БОРЩ

...НИЧЕГО Ю СЕРВА

СОБОРНИИ

БОРЩ

Mykola Ponedilek

Микола Понеділок

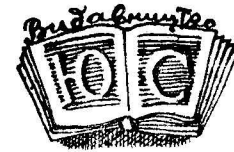
EL BORSHCH
SOBERANO

CUENTOS HUMORISTICOS

С О Б О Р Н И Й
Б О Р Щ

*Збірка гумористичних нарисів, розповідей, лицедійств,
оглядів та рецензій з актуальних і недавніх подій.*

diasporiana.org.ua

EDITORIAL JULIAN SEREDIK

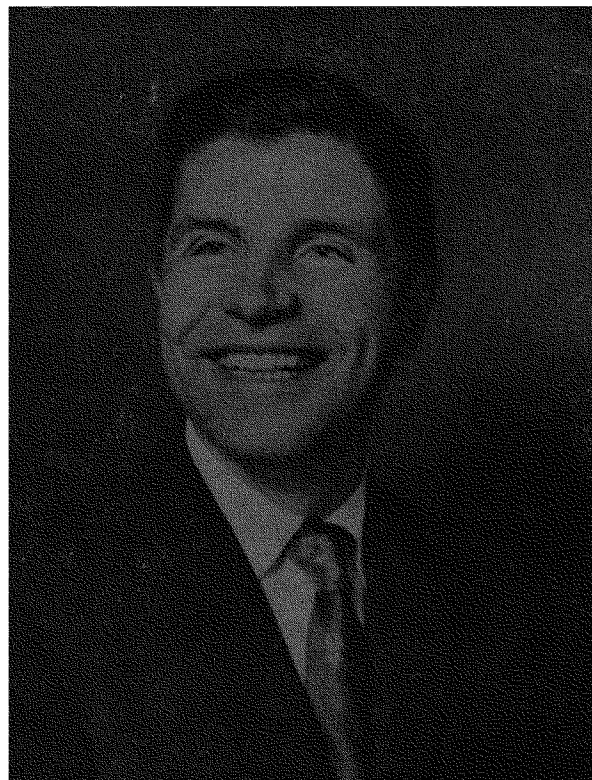
Buenos Aires 1960

ВИДАВНИЦТВО ЮЛІАНА СЕРЕДІАКА

Буенос-Айрес 1960

Тираж 2.000 примірників.

Обкладинка і рисунки в тексті Бориса Крюкова

М. Кошегієв

Всі права застережені.

Copyright 1960 by the Publisher

СОБОРНИЙ БОРЩ

На оголошенні грубезними — упереміш червоними та чорними — буквами стояло:

Об'єднання «Соборність плюс співпраця» уряджує — година восьма — РЕПРЕЗЕНТАЦІЙНИЙ БАЛЬ
--

І ось... Почнемо.

Зближається призначена година... Біганина у залі збільшується... Туди й сюди проскакують... І навпаки.

З якогось закапелка виносять вазони штучних квітів, обдмухують із них заляглий порох, обкроплюють для свіжости водицею — й розміщують по столиках...

Посередині споруджують підвищення із мікрофоном — для вступного словечка, чи як тихцем по закутках підказують, для вступної копиці слів Івана Дмитровича Шклянки — творця організації...

Іван же Дмитрович... О, той гуторить збоку, з освіченим, друкованим і більш чи менш розтитудованим поважним панством: поетом Сухоробренком, співцем рвлогого латаття в очах коханої дівчини, професором з ділянки філософії паном Кунявим, директором місцевої книгарні паном Копійкою та диригентом мішаного хору маестром Півником.

Іван Дмитрович говорить... Всі інші вдивляються в його лице — вислухують...

— Дорогі мої! Мета сьогоднішнього балу — показати єдність. Он як! Наш клич сьогодні — *уболівай, су-сіде, єдністю!* Усі забудьмо на вечорі, що ми частенько не миримось, що хтось когось не зносить, що хтось на когось кривим оком косить. Забудьмо! Перед єдиним гостем, американцем, продемонструймо монолітну спільність! — урозумляє Іван Дмитрович. — Хоча я з Понтави, а Півник, — вибачте, пан Півник, — із Тернополя — але ж ми, грець візьми ворогів наших, єдина братія. Брати ми, чи не так, маестро Півнику?

— Та ми, добродію, брати, — тоненько й солодко, мов би у горлі з'явилася сопілка, погоджується пан маестро, — брати ми, а як наші дружини? Чи зробите їх сестрами — не знаю. Он уже на кухні наїндичились одна на одну. Бубонять щось від невдоволення... Боюся, щоб не зчинилась буча...

Така новина не абияк вражає Івана Дмитровича. Він підскакує, мов би електрики диткнувся, тоді по-кумедному зіщулюється, кривиться, відхає... й без слова, жвавенько, до кухні забігає... За ним, певне, щоб ліпше об'єднати куховарський відділ, шурхає і Півник...

— Гарячі люди, — пронизуючи очима зникаючого диригента, услід йому завважує книгар Копійка. — Діловий варід. А ще почуєте, яку Дмитрович сьогодні промову виголосить. Про єдність, зрозуміло. Ото бо говоритиме.

— Коли б недовго говорив, — встряє, журливо по-

хитуючи білою голівкою, професор Кунявий. — Бо ще як сипоне словами, як вдарить водограй словесний — тільки тримайся...

— Можна зарадити нещастю, — мов би між іншим, вставляє Сухоребренко.

— А як? Маєте якийсь рятунок?

— Так. Можна спинити.

— Кого?

— Той водограй словесний. Я можу його урвати. Вийду й вірші свої із збірочки «Свіже латаття» читатиму. Гаразд?

— Ні, ні, — налякано відпекується від рятувничих помислів поета пан Копійка. — від вапих віршиків поважність сильна... задума непомірна на людей надходить... Ліпше не треба. Колись бо іншим разом. Ми, якщо Іван Дмитрович довгенько промовлятиме, пустимо в дію патефона. І загальмуємо.

— Не легко його загальмувати, — усміхається професор Кунявий. — Перекричить, як схоче, й патефона. Хіба ви не примітили — його охоплює екстаза, коли він виголошує промови.

Заметушився в коридорі люд... На шепіт перейшли... На вулицю поглядають...

Раптом...

У залі запалали всі світла... З кухні вискакують переполошені, хоч і радісні, Іван Дмитрович та Півник — й виструнчуються хвацько біля входу...

— Іде! А, йде! Дорогий гість, американець іде!!

— На східцях! В циліндрі ніби, а замість краватки — метелика на грудях має...

Півник тонкий, високий, як тополя, застигає біля дверей... А Іван Димитрович — низюсінський, хоча розбуканий не в міру спереду й з боків, скидається на вуц давно зів'ялої калини.

— Отож, маестро Півнику, не забувайте! — шепоче зів'ялий кущик.

— Все знаю! — тихцем кидає тополя.

Іван Димитрович від нервування пригладжує невиразного кольору краватку, що настобурчилась на круглому, мов невеликий глобус, животуку... Пан Півник безупинно причепурює долонею та гребенем розкішну шевелюру...

— Перед чужинцем — погідна усмішка, співпраця, дружність і... — Іван Димитрович затнувся.

— Сімейна згода, — підказує маестро Півник, — соборність...

— Еге ж! Те, що, властиво, у мене на язиці було — соборність.

Гостя зустрічають усмішками, оплесками... То тут, то там вигукують і «ох», і «ах»... Йому підносять китицю червоних рож, покроплених для виразного паху фіялковою парфумою...

Садовлять посередині. Між квітами. Праворуч — штучні, ліворуч — справжні квіти...

Гість ще не всівся, ще навіть якслід не роздивився, як із кухні двері навстіж розчинилися... І витяглися довгим рядочком гарно зодягнені дівчата й молодіці: із

тацями та тарілками, з серветками та рушниками... Із пляшечками, карафками й чарками...

До нього... Один за одним... Підступають і гречно пропонують. Кожний своє: той легку перекуску, а той тяжку, той хрящика з м'ясцем і хрінном, той водичку та пивце, ще інший — горілочку, вишнівочку та віскі...

— Одну лиш ложечку.

— Один шматочок.

— Малесенький ковточок.

— А прошу.

— Ще й будь-ласка.

А містер Фрай (так звуть почесного американця) обдаровує всіх добрим слівцем — і відмовляється. І від їства, і від питва...

Але... коли перед його лицем, з'явилася зграбненька панночка, з зеленими та свіжими, мов шойно зірвана салатка, оченятами — і промовляє, мов приспівує: «можже борщу спожиете?» — він апетитно рухає устами.

Виходить, щось таки то з'їсть!!

Іван Димитрович із віддалі киває панночці, мовляв, припрошуй дужче гостя, кралечко, припрошуй, аджеж бачиш сама — він слинку вже ковтає... Він згодиться, він покуштує...

— Смачненький борщ. Це наша найулюбленіша страва, — приспівує щиріше дівчинка. Для вас приготували. Може дозволите?

Ну, безумовно, містер Фрай не може далі відмовлятися... Сперш поглядом, потім слівцем погоджується.

Панночка від вдячності схиляється... й метеликом випурхує із залі. До кухні!

Звідти з новою силою застукотіли ножики, з новим завзяттям стали кришити, смажити, мішати, підправляти.

Іван Димитрович від щастя не знає, куди подітися! Для нього в цю хвилину слово «борщ» звучить, як ще віколи, хороше. По-особливому. Мов музика. Борщ рачитом став приємнішим від усього їстівного! Навіть... навіть зелені кислі огірочки й квашена капуста, що їх Іван Димитрович частенько облюбовує після довгеньких політичних роздумувань у барі, тепер не мають такого всеваблячого чару...

Борщ! Національна страва!!! І містер Фрай зволить її покуштувати... Димитрович так захопився, так зрадив борщеві, що ним і починає свою промову. Та тут же, після кількох словечок, схаменувся й спритненько перекочив до основної теми — до єдності, пошани і тому подібної приємності...

І що ж! Тільки...

Тільки но він, як казав професор Кунявий, пустив у рух словесний водограй, тільки но почав на повний розмах цитувати:

«Де згода в сімействі, де мир і тишина...», як з кухні щось підозріло тріснуло й загуготіло... Опісля розлігся брязкіт посуду й відгомін енергійних ляпасів...

Іван Димитрович від передчуття чогось недоброго аж зойкнув... Аж заскреготав зубами... Коли — дивись — до нього, попід стіною, навшпиньки, пробирається сторож Кирило Куц...

— Іване Димитровичу, — під вухо докладає, — війна розпочалася...

— А хто кого? Совети на Америку?

— Та ні. Баталія! Ваша Марія Півникову Дарію. А потім Дарія Марію. А вже пізніше замолотили одну одну, мов ціпами...

Іван Димитрович заляк на місці... Пополотнів сірома, страх пополотнів...

— Голубчику, сивесенький! Во ім'я еміґрації, консолідації, репрезентації — піди до них. Утихомир... Я ж промовляю...

— Та де там їх утихомириш. Щоб ще мені попало. Там кухня клекотить від рукопашної.

— За що ж вони зчепилися?

— За б о р щ !

— За який б о р щ ?

— Що у каструлях, — не знаєте?

Ну що його робити!? Іван Димитрович вклоняється, мов би закінчив доповідь, — і під ріденькі оплески не зіступас, а зсувається з підвищення...

— Ну що ж із тим борщем? — прямуючи до кухні, допитується в Кирила. — Пересолили, розварився?

— Не розварився, Димитровичу, а розділився.

— Р о з д і л и в с я ? !

— Еге. Ось ідіть, переконаєтесь...

Іван Димитрович у дверях кухні хватається за голову... Ще півгодини тому до блиску причепурене, впоряджене приміщення тепер скидалось на руїну. На плитці в стрільчастих язиках вогню тріщить перевернута

каструля... Обчищена картопля упереміш з череп'ям від тарілки — валяється біля порогу... На стільцях розкидано лушпиння...

— Оце так вшкварили! — нарешті Іванові Дмитровичу попустило в горлі і він здобувається на слово — Чого це ви розлютувалися?

Його жінка і жінка маестра Півника — насупилися на протилежних закутках й погрозово поблискують одна на одну блакитними та карими очима.

Кирило вказує Івану Дмитровичу на стіл. А на столі горнята. А з тих горнят випаровується й розноситься по всій кімнаті пах... Напрочуд гарний пах...

Полив'яне горня — Шклянчихи, а рудувате — Півничихи.

В одному — борщ зелений. Полтавський. Густесенький. З картоплею, квасолькою, капусткою, та ще й з сальцем, підсмаженим молоденькою та зелененькою цибулькою... Та ще й лавровий листочок на додачу вкинено... І кропу дрібку...

В іншому — борщик червоний. Тернопільський. Рідесенький. Із бурячком, затушкованим дрібносінькою завришкою, (а в закрипці морквичка, петрушечка та інша зеленинка)... Піддобрений м'ясцем та прихорошений сметанкою з затертим борошном... Та ще й кваску з цитрини для смаку вкраплено...

Отже — куди не глянь — чи в одно горня, чи в інше — слинка від посмаку до горла приступає...

— От, бачите, через що війна зчинилася, — каже Кирило, вказуючи на горнята.

Іван Дмитрович в поли руками вдарився... А обличчя аж почорніло...

— Пропав мій баль! — кричить. — Загинула репрезентація!

Він знає, що скоріше відзвичається він від довгих

викладів, скоріше покине чарку або зненавидить кислий огірок, ніж заспокоїть, замирить очих двох куховарок.

— Ані ось стілецьки в вас нема глузду! — крізь сльози став дорікати. — Розкидали, перетрончили всю кімнату! Куди ж оце годиться?!

Шклянчиха, при появі чоловіка, збирає втрачену хоробрість, бере своє горня — і урочисто до дверей...

— Хай, — каже, — пані Півник міниться, хай злиться, як їй лише захочеться, а я роблю своє. Я гостя по частую своїм борщем! Полтавським.

— Тільки спробуйте, — з кута легенько Півничиха голосочок подає, — тільки спробуйте...

— І спробую! А що?

— Я зараз же усім скажу, що ваш густючий, так званий, борщ — зовсім не борщ, а МОЛДАВАНСЬКА МАМАЛИГА. Ви туди змішали відро картоплі, капусти, гарбузів...

— Ні, гарбузів нема! Чи чуєте — нема! Ви з заздрощів говорите.

— Хоч і немає гарбузів у вашому борщі, а я скажу, що є. Скажу, що ви насипали не лише гарбузів, а й варених бананів. Знеславлю, як захочу. Ви ліпше не несіть. Я по частую своїм борщем, тернопільським, — і гість буде вдоволений, і нам на нерви спокійніше...

Пані Півник не встигла й кроку ступити, як їй загородила шлях Шклянчиха:

— То й ви не рухайтесь!

— Диви, наказує, мов цісар. Не рухайтесь, чи бач?! А я рухнусь.

— А я біжу до мікрофону — і привсевлюдно відрпортую, що ваш рідесенький борщ — також не борщ, а ЦИГАНСЬКА ЮШКА!!

— Мамалига! Для молдаван!

— Юшка! Для циган!

— Можна вдавитися від вашого борщу!

— А вашим кишки переполіскувать!

Крики сильнішають... До кухні поспішають Копійка, Півник та Сухоробренко... Але втихомирити розпалених жінок не пощастило.

Послали за професором Кунявим, бо хто ж, як не філософ, може розплутати заплутану украй борщову проблему...

Професор ще навіть не ввійшов, ще не переступив порогу, як отетерів із переляку... Що ж це тут робиться?! Його кличуть сюди жінок розбороняти, але, властиво, тут чоловіки бешкетують... Маестро Півник, з широкими, що ось-ось вискочать з орбіт, очима, наступає на Шклянку й доводить йому терпким слівцем та лівою рукою, що борщ на вечорі лише тернопільський давати-муть... А наїжачений від злості Сухоробренко, вхопившись за одяг директора Копійки, узявся вихваляти на всі лади полтавський... Мовляв, полтавський борщ іля Шевченко, Леся Українка і сам Франко, як приїжджав у Полтаву на вакації...

— Рятуймо баль! Рятуймо добрий настрій в залі! — проголошує філософ і кидається з Кирилом шукати допомоги...

Підекакують до полковника Вусатого:

— Пане полковнику, воюють! Розбороніть...

А жіночка полковника за чоловіка заступається.

— Він, — каже, — нікого не буде розбороняти. Він служив у авіації і звик воювати лише на літаках, а не пішком, та ще й у кухні.

Ну що ж... Не будеш спеціально купувати літака, щоб приборкувати кухню. Кидають полковника... Ідуть до молоді... Зустрічають, на щастя, футболіста.

— Пане Іване, ходімо, покажіть свій хист. Підфутбольте, так би мовити, їх усіх суворим словом.

— Не здібний, — каже, — не можу, нога опухла від учорашнього змагання. А без ноги говорити я не вмію.

Ще б пішли шукати — та чують — у кухні втихло... Виходить, сварка припинилася...

Нарешті! Хоч пізно, а дійшли згоди.

І ось якої!

Обидві групи погоджуються, що вихід із сліпого закута — один — ніякого борщу в залі не показувати! Відкликати його! Замінити будь-чим-будь, чи курбачою, чи яким пундиком, чи пивом. . . Тільки не БОРЩ! Не БОРЩ сварливий!

Зграбненька панночка знову підступає до дорогого гостя... Винувато закліпала і зашарілася...

— Знаєте, з борщем не так... Може б ви котлетку забажали, — осмілюється вона запропонувати твердішу, що не викликає ніяких суперечок, страву.

— Та ні, ждатиму борщу.

— Борщик ще тільки закипів, ще вариться, — мнучи

квартишок, ледь-ледь промовило дівча. — І невідомо, коли звариться...

— Я почекаю трохи.

— Можете чекати ще довгенько, бо борщ... не... не... впрів.

— Упріє.

— Навряд. — І вже відходячи, панночка стиха додає про себе: «Чи борщ упріє, а начальство від нього добре вже зіпріло».

Тоді Іван Димитрович наважився... До гостя підсідає... Йому охоту до борщу перебиває... А гість затявся. Не розуміє натяків. Настирився та й годі... Що не кажи йому, а він: «Хай вариться», «Нехай кипить», «Смачнішим буде», «Чекатиму».

Аж, врешті, рішаються сказати гостеві без викрутасів — мовляв, борщик не вдався і не подадуть його до столу...

Відкашлюється маестро Півник:

— Борщ зіпсувався, — випалює маестро з переляку... і вмовкає.

— Не зіпсувався, а не... не... вдався, — допомагає Іван Димитрович... і ЗОЙКАЄ. А щоб не крикнути, прикриває розкидені від подиву уста. Що ж це таке??!

Півник та Іван Димитрович впираються очима наперед й синіють від всевищипаючого гніву!

Сторож, Кирило Куц, у халатіку біленькому, несе через залю ТАРІЛКУ З СТРАВОЮ!!

— Невже то борщ несе той мудрагель?! Уб'ю на місці! — зривається на рівні ноги Іван Димитрович.

— Що ж то старий придумав?! Чи йому жити на-
доїло! — хмарніе маестро Півник.

Та було вже пізно Кирила до кухні завертати... Він
уже поміж народом походжає... До гостя шанобливо при-
ступає...

— Хоч довго готували — та на славу борщик удав-
ся. На здоров'я споживайте.

Поставив гостеві тарілку, моргнув усім, ніби ка-
зав: — «Ага, перехитрив усіх!» — і переможно відда-
ляється...

Коли... начальство його наздоганяє...

— Пане Кириле, буде скандал! — погрожує Іван
Димитрович.

— Ще й з музикою! — шипить маестро Півник.

— З якої СТОРОНИ борщик??

— Ні з якої.

— Як це ні з якої??

— А так. Взяв трохи з вашого горнятка, а трохи
з вашого — та і ЗМІШАВ.

— ЗМІШАЛИ?

— Атож. А що ж зробити, щоб замирити вас. Гово-
рите про єдність — а гризитеся. А я на ділі єдність по-
казав. Зробив суцільний, примирливий борщик. Повіри-
те — ви вибачте, що я змішав борщі — ви змусили
мене, змусили СОБОРНИЙ БОРЩ зробити.

Сказав... Моргнув ще раз і вийшов із залі...

НЕ АПЛЬДУЮТЬ

В Нью-Йорку, панове, на імпрезах люди перестали
апльодувати. Кажу це прямо, відверто, чесно — не апльо-
дують. Звичайно, два-три оплески пронесеться залю,
хтось спереду крикне на все горло «браво-бравіссімо!»
— але вся зала, мов би сонних поропків спожила, спо-
кійнісінька. Не плеще, не кричить... Не рветься із стіль-
ців у захваті...

Мабуть подумаете, або скажете:

Ото нью-йоркська публіка заґедаґалася, залінилася!
Ото яка невдячна! Їй на імпрезах співають, у бубни й
саксофони б'ють та трублять, їй там фортепіянять —
а вона, мов нерви повтрачала, мовчить, не реаґує...

Спішу заступитися. Спішу оборонити нашу метропо-
лію. Вона хороша. Вона здебільшого в суботу і в неділю
дає святий спокій телевізії, не звертає уваги на тисячі
реклам бродвейських. А йде... Йде на рідну, розрекла-
мовану імпрезу. Щоб там хоч трішки відсвіжитися, від-
пружитися, відпочити... А ми її, замість відсвіження,
тортуруємо. Тортуремо і четвртуемо.

Прикладів? Ось один.

Якось Нью-Йорк підготував і розрекламував імпрезу
під назвою «Наша Полтава». Запросили на імпрезу ві-
домих мистців, менше відомих та два-три справжніх, з

ласки Божої, артисти. З відомих був там бас та піяніст, з менше відомих «риб» був я. І врешті, естрадний дріб'язок... Стало мистецтво збиратися за сценою... По гардеробах.

Спершу — дріб'язок... Ось за кулісами найраніше появилася співачка. Вона мала чарівний голос, але не вмiла із сцени посміхатися і ніколи не зодягала розкішних, дорогих сукнонок. Тому лишалася завжди у категорії сіреньких, маловідомих. Потім прийшли середні величини: я, гуморист, та два поважні громадяни.

І врешті — артистичні славнозвісності.

Вже стрілка до початку зближається... Вже час минає, а імпреза ще не готова... Публіка вигукує... Негами по підлозі дає про себе знати... А завіса, мов заворожена, не підіймається. Бо...

На сцені відповідальний за «Полтавку» ліпнить програму. Обходить усіх. Питає. Мовляв, яку кількість свого надхнення ви будете зі сцени викладати? І як надхнення те хоча приблизно називається.

— Я, — каже бас, — співаю арію польського посла з опери «Вогні варшавські». Але не всю арію. Деяче, занадто оперове, вилучаю. А далі виконую бразилійське танго «Ча-ча-ча».

— Панове, майте хоч жменьку совісті! — за голову береться відповідальний. — Та це ж вечір про Полтаву, а ви «Ча-ча-ча», «Кукарача».

Та відомий бас лише зиркнув злегенька, мов би сказав: «Не вигідно — я можу з своїм голосом негайно

зникнути», — і керівництво, як води в рот набрало, вмовкло...

Черга до піяніста. Мовляв, які небесні звуки полинуть з фортепіяна на честь Полтави?

— Шопен піде найперший. Похоронний марш. Тоді

Бела Барток — два етюди та попури з ковбойських пісень в моїй обробці.

— Похоронний марш... Ковбойське попури... Та це ж на честь Полтави. Щось українського давайте.

— Нащо вам українського, — відрубав піяніст. — Я український, із Полтави — і досить вам. А гратиму те, чим під цю пору збагатилася моя душа...

А тут ще нове горе, нова напасть!

Завіса ось-ось підійметься, а за сценою — справжній багдадський ярмарок. Рідні насунуло — сила-силена. Йі-бо, зібралось рідні до шостого коліна... Шепочуться з басом, секретничають із піяністом...

— Опрацьовують порядок наступу, — каже електрик. — Видать, домовляються, як і коли виносити копні з квітами.

— Ні, — заперечує сторож залі, — квітів не буде. Сьогодні йде наступ на оплески. Уся фамілія порозсідалася на перших лавах і буде, певно, бити браво.

Сторож не помилився. Бас і піяніст озброїлися, як кажуть, до зубів гучними оплесками.

Стали виступати перші виконавці. дріб'язок — так і помітно, що в них або нема рідні в залі, або попалася рідня напрочуд совісна. Бо ніяких запоморочливих оплесків не чути... Люди поплескають нормально і перестануть.

А вийшов бас і проспівав арію польського посла — матінко моя рідна! — перші ряди від захвату просто пошались. Вся аудиторія уже давно стигшлася, а тричотири родинні патріоти просто таки горла надривають...

— Браво!

— Бравіссімо!

Скінчив «Ча-ча-ча»:

— Браво!

— Бравіссімо!

— Брилянтіссімо!!

Бас виходить три рази рідні вклонитися і на те «брилянтіссімо» — бух! — арію з оперетки «Циганська любов» та пісню з «Оклагоми» викаблучує...

Знову зала поплескала тактовно — і вмовкла. А перший ряд в екстазі! Луплять долонями, немов дошками.

Бас тепер хоче дати ще один наддаток — якийсь шматок з опери «Життя за царя» Глінки. Але відповідальний за імпрезу спохватився, забіг у куток і завісу перед самим носом «бравіссіма» затягнув. Глядачі були врятовані...

Але... на зміну басові примостили спереду фортепіан.

Піяніст виходить з дружиною на сцену... Сам сідає до фортепіану. А його жіночка шнурки від завіси цупко в руках тримає... Тримає й посміхається, мов попереджує, що так легко перед її любимим мужем завіса не опуститься.

Відстукав він на фортепіані «Похоронний марш», етюди Бартока і в'язанку ковбойську. І три наддатки. Й не думає із сцени вибиратися. Родина спереду кричить «Ще, ще просимо!». «Біс», а дружина за сценою завісу не пускає.

А публіка мовчить, на твердих стільцях нервується... Вже дехто куняє, де-де хтось позіхає... Бо вже імпреза на честь Полтави тягнеться майже три години.

Відповідальний за імпрезу від злості не знає де подітися. Біжить, щоб завісу опустити... А дружина піаніста йому назустріч...Та в атаку!

— Не псуйте, — кричить вона, — моему чоловікові сольовий номер!

— Та це ж, — благає відповідальний, — не його концерт. Що він восьму нудоту вигрюкує на фортепіані! Вже ж пізній час. Публіка вже позіхає! А в мене ще чотири нормальних виконавці та один гуморист на програмі. Дайте завісу!

— Як я отут умру — тоді ви моему чоловікові дасте завісу. Лише переступивши через мій труп, потягнете шнурок. У нього ще заплановано «на біс» програти «Баркаролю», «Румунське скерцо», «Індійську пісню» і сцену з «Дантового некла».

Відповідальний до мене за порадою. Мовляв, хоч я й гуморист, і несерйозний, і паляц, а мушу порадити йому. Як припинити цю фортепіанову какофонію?

— Попліть, — кажу, — поліцає до перших крісел. Нехай він вгамує пативом родину.

— Не можна.

— Тоді, — кажу, — може піаніста якось витягти із сцени. І тримати.

— Коли ж він хитрий. За сценою не появляється. Вклоняється рідні і знову по клявішах пиляє.

Тоді ми — до електрика. Питаємо, чи на сцені у підлозі нема таких дверцят, які можна було б відкрити. Думаємо, ану ж відкривемо, щоб піаніст крізь отвір під землю провалився.

Нема дверцят. Пропало.

Відповідальний до мене руки в благанні зводить:

— Рятуй, — каже, — бо буде катастрофа. Люди розходяться. Вже тягнеться концерт три з половиною години. Іди до жінки піаніста і відбери від неї за всяку ціну шнур. І спусти завісу. Іди, може вона тебе, молодшого, послухає.

Я боляко підходжу...

— Пані, — благаю, — дайте мені шнур. Я дам завісу. Бо ваш муж буде наддатки без кінця галити.

А вона:

— Іди від мене, бо шнуром по голові огрію. Дивись, який знайшовся?! Хоче мистецьке кермо у руки взяти. Не дам. Умру, не дам. Іди, читай за сценою свої варіантські історії, а до керма не прися. Мій муж, — каже, — уже швіроку, як не грав для публіки — то хай хоч виграється вволю.

— Та він же, ваш укоханий. — кричу, — грає п'ятдесят і дві хвилини.

— Він грає п'ятдесят і дві хвилини — а ти, як маєш вуха музикальні, слухай. Чи може тобі слон на вуха наступив і ти в музиці ні бе, ні ме, ні кукуріку? Як той дикун.

— Пані, — пробую соромити її, — публіка стомилася. Уже не аплодує.

— Що ти глухий тетеря?! Не чуєш, як спереду б'ють у долоні?

— Та, — кажу, — то ваші дві тітки і рідний брат. Ваші родичі.

— Ну нехай і родичі, — відбивається вона. — Виходить, вони розуміються на музиці. Виходить, маю родичів інтелегентних. А в тебе, мабуть, родичі не музикою тіпаються, а галушками й варениками з картоплею та цибулею.

Я їй слово, вона — два. Я їй двадцять слів — вона нічого. Мовчить і шнур від завіси за вбрання ховає. Врешті вона сумирнішає...

— Тихо! — спиняє мене. — Тихо. Послухай, як муж «Дантове пекло» грає. Послухай.

— Нема коли вже слухати, — кажу. — Те «Пекло» можна грати не руками, а ногами. Таке воно галасливе. А он дивіться крізь щілину на залю... Дивіться. Он хтось збоку навіть з пересердя плаче.

— То не від музики жінка розплакалась. Вона, я чула, гаманець згубила... Чи хтось у неї вкрав. А ви на фортепіано звертаєте. Відійдіть подалі від шнура!

Я відійшов. Прийшов електрик. Нічого не допомгло. Тримала завісу відкритою до того часу, поки муж уволь вигрався.

А це вже наближалось до півночі. А ще два виступи лишилося демонструвати.

Я — з гуморескою і співачка з Вагнером, з «Трістаном та Ізольдою».

Я ще встиг гумореску продекламувати... Але вклонитися публіці вже не міг. Відповідальний за імпрезу вмить завісу спустив.

— Підійміть! Я протестую! — кричу. — Я хочу вклонитися.

— Нема дурних, — він мені відповідає. — Підійми тобі завісу і ти почнеш надатками людей четвертувати. Он що з кишені виглядає?! Інша гумореска? Надаток?

— Ні, — клянуся, — то програмка вчора. Присяббі, правда. Я не буду надатків декламувати. У мене нема родичів у залі... І ніхто не кричить «Браво!» Відкрийте!

Не підняв завіси. Я по-темному публіці вклонявся.

Ну, а вже співачка Вагнера таки не проспівала. Сторож повідомив, що залю найняли до дванадцятої години ночі. Час уже минув, і всі мусять хоч-не-хоч із залі вибиратися.

Відповідальний до нього з просьбою:

— Дай, голубчику, полтавський вечір закінчити. Дай «Трістана та Ізольду» проспівати.

А сторож:

— Докінчуйте «Ізольду» на вулиці. Я маю, — і трясє мітлою, — свою Ізольду. І мушу замітати. Вибірайтеся...

Оце вам один приклад. А їх в Нью-Йорку, як почислили, багатенько. Тепер ви знаєте, чому люди в нашій метрополії, на імпрезах сидять тихенько... Не рухаються, не реагують... Бояться, щоб їх надатками не мордували. «Бісів», «Бравіссімо» бояться.

І не аплюдують.

ОСЛЯ ТА СЛОНИК

Всі мешканці багатоповерхового будинку знали, що година Буряків живе у мирі-злагоді.

Кожного буденного дня, як містер Буряк ішов до праці, місис перехилилася через поріг, цілувала його у підборіддя чи вище кирпатого носа і неодмінно щось радила.

— Бережися, Бил!

— На праці не поспішай. Праці кінця немає, а здоров'я погібає.

— Як форман погейкує, Бил, не зважай. Кинь йому жмут ніпцівного погляду. Кинь і продовжуй зберігати енергію.

Місис теща також напучення любила. Частенько викрикувала крізь прочинені двері свої побажання:

— Бил, голубчику, йтимеш із праці, купи нову повість «Вовкулак-жінка». Іще щось романтичного.

— Бил, золотце. Не забудь же про кіно. Глянь, ану ж іде яка трагедія на нашій вулиці. Може підемо увечорі то трохи посміємося. Окей.

— Бил, не зважай...

— Бил, обов'язково пригадай...

Кажу ж, була в сім'ї любов. І згода...

У неділю вранці щаслива родина вислухувала українську службу Божу.

Вдома вислухувала. Через радіо. (А радіо велике, просто тобі шафа з чотирма голосниками. Грає голосно. Так що не треба й з ліжок зіскакувати — чути по всіх кімнатах).

Аж так перед дванадцятю Буряки йшли до церкви. Вірніше, під церкву. Щоб там зустріти приятелів та з ними вволю поготорити. Про все, а особливо про міжнародні справи.

Виходили з хати і приходили під церкву шнурочком: старшина попереду, а дріб'язок у хвості. Місис теща першою, за нею містер Буряк з жінчиною торбинкою,

а вже вкінці дружина з двома буряченятами.

Точнісінько таким родинним шнурочком прийшли вони і сьогоднішньої неділі.

Ще навіть не встигли як слід отаборитися на своєму сталому місці, як до них поспішив на гугірку містер Ключик.

— Доброго пів-полудня, кохане панство. Чи читали сьогодні газету? Бачите, що діється?! Бачите?

— Аякже. Читали. Ой, діється... Я ледве не зомліла на каналі... Так зачиталася та рознервувалася, — підхопила місис тецца. — Де ж бо це видано, щоб сліпий ограбував банк і втік з-перед носа поліції.

— Який сліпий? У нього на очах була лише декорація сліпого, а бачив він за трьох злодіїв, — роз'яснював справу Ключик. — Але це новинка з російської газети, а я веду мову про польський щоденник. . .

— А-а, — перебив містер Буряк, — то ви, мабуть, про ту жінку, що спалила себе вщент на вогні.

— Так. — зрадів Ключик, — вгадали. Спалила і навіть тестаменту путнього, варіятка, не залишила. Цікаво, як же вона себе підпалювала. Дровиняку не так легко запалити, а то ж жива людина. Та ще, певно, і з нервами. . .

Вмішалася місис Буряк.

— А може вона, — каже, — електрику через себе пустила, а потім сірником розвела вогонь під ногами. Щоб себе, нарешті, доконати.

Після детального обговорення всіх вбивств та самовбивств, які будь-хто міг собі пригадати, наші зна-

йомі перескочили до наступних виборів.

— То будемо вибирати президента, — почав Ключик.

— Та я вже вибрав президента на свою голову. У хаті не всиджу від бурчання, — пожартував Буряк, підсміхаючися до дружини. — Не так старенька?

— Не мудруй, — нелюб'язно відгукнулася «старенька», — бо не смішно. Тебе питають серйозно, чи будеш вибирати голову держави. А ти бородату анекдоту межки очі пускаєш. Кажки по-простому, що будеш.

— Ну, буду.

— А кого ж ви будете? — безцеремонно вчепився Ключик. — Кого ви думаете підпирати? Хто, по-вашому, ліпшим президентом буде — Адлай чи Двай?

— Адлай чи Двай?! — здивувався голова Бурякової родини. — Та все наше сімейство: я, дружина і моя тецца підпираємо лише республікана. Ми — проти Адлая. Ми — за Двая. . .

— Чекай, чекай но, що ти розкудкудакався, — встряє місис Буряк, зробивши страшні, мов у Голлівуді, очі. — яка це твоя дружина підпирає республікана? Принаймні, не я. Можливо, ти маєш ще в додаток, на боці, якусь жінку, що згодилася по-твоему голосувати. Тоді вже вибачай. . .

— Серденько, — шепнув подрузі містер Буряк, — не брикайся хоча при людях. Не показуй, що ти завжди воюєш з рідним чоловіком. . . Не показуй, що ти не вмієш тримати консолідації з ріднею.

Місис нервово вихопила свою торбинку із рук мужа (а він же тримав цупко!) — і це був найпевніший

доказ, що справа погіршилася.

— Не вичитуй. Маю твоєї моралі більш, ніж до-
сить. По самі вуха. Це раз. А подруге, — я демократка.
З роду-прадіду. І люблю Адлая, а не Двая. І голосую,
і крокую з демократами.

— Крокую, — перекривив тихенько муж. — Ти ж
не крокуєш, а шкандибаш.

— А ти ногами, мов рогачиками, шкутильгаєш.

Поки муж-жона тихцем сварилися, Ключик зайняв-
ся тещею.

— А кого ж ви думаєте підпирати? — лисцею звер-
нувся містер Ключик до місис тещі.

— Кого, питаєте? Ще не вирішила твердо. Чекаю,
хто з двох кандидатів ліпше присниться — тому й по-
дарую голос.

— Кажу вам, — вчепився Ключик, — забудьте зов-
сім за Адлая. Голосуйте лише за Двая. То людина — на
всі руки майстер. Генерал. Відважний, леопард! Він і
комуністів в Америці порозганяє, і Советів твердим сло-
вом та кулаком трохи полякає. А Адлай же невійськове
зілля. Розманижений цивільний птах. І соромливий, мов
той юнак перед першим причастям. Та ще й лисий. Та
ще й без жінки. А мужчина без жінки, що авто без мо-
тора — інвалід у квадраті.

От тут і розгорівся словесний бій. Місис Буряк ки-
нула мужа і стала перед Ключиком, мов хмара темна,
грізна:

— То Адлай лисий?

— Так.

— А гляньте на свою маківку. Там тридцять во-
лоси — та й ті руді і випадають.

— Жінко! — пробує утихомирювати містер Буряк.
— Ти ж біля церкви. Не кричи так. Гріх.

— Ніякого гріха нема. Я вже помолилася, слухаючи
радіом Службу Божу, і можу, як захочу, говорити.

І знову приступає до Ключика. Та ще сильніше, ще
голосніше:

— І кажете, що Адлай інвалід у квадраті.

— У квадраті.

— А ви хто, з дозволу сказати. Та ви ж руїна, а
другому вади вичисляєте. Та ви ж усім лікарям пообби-
вали всі пороги. То з серцем, то з головою, то з іншим
яким нещастям. А на демократа пальцями кидаєте. Та
демократ Адлай буде президентом першого ґатунку. Він
і робітника пожаліє, і Москві міцне слово зготує, і ко-
муністів профільтрує. Ось хто такий Адлай. А хто ваш
Двай? Який він? Не лисий. В нього ж не голова, а бі-
лесенька тарілка! І не побудеться своєї звички гене-
ральської. Що не скаже — то суцільний наказ.

Тепер урвався терпець рідному чоловікові:

— Ти, жінко, так розумієшся в політиці, як я в ки-
тайській грамоті. Чого ж ти причепилася до республі-
кана?

— Лише тому. — відсікла місис Буряк, — що
ваш республіканець Двай військовий. А я, крім Напо-
леона та генерала Шандрука, ніяким полководцям не
симпатизую.

— Не так голосно. Тихіше. Май совість, жінко.
— А сам горлаєш.
— Ну.
— Не нукай, я не коняка.
— Прошу.
— Ну гаразд. Умовену. Я докінчу з тобою вдома.
О другій годині дня родинний шнурочок потягнувся додому.

Попереду мовчазна, мов єгипетська мумія, місіс теща... За нею спантеличений містер Буряк без жіпчиної торбинки... І в хвості рознервована жона з буряченятами. Старшеньке з дітей несло через плече мамину торбинку й від цього тягару нехотя раз-по-раз пхивькало. Ніхто нікому ні словечка! Ані гу-гу один до одного! Так ніби родина верталася із цвинтаря, а не з недільної прогулянки.

Лише аж вдома, від обіду й до пізньої вечері, місіс Буряк докінчувала перервану на вулиці, поблизу церкви, передвиборчу промову...

Наступного дня, коли Бил ішов до праці, місіс Буряк якось забулася перехилитися через поріг та доторкнулася чола чи кирпатого носа мужа. Місіс теща також для себе зробила виняток — і не давала жадних чоручень злтеві.

І так впродовж цілого тижня...

Все було ніби спокійне, але напружене... Всі ходили, мов наїжачені один до одного.

Справжній рух почався лише тоді, коли одного разу Бил прийшов із праці... Отож, прийшов... Проїшовся маршовим кроком крізь вітальню й поклав на столик два пакуночки. Теща негайно зирнула: місіс Буряк, мовляв, дивись, починаються якісь то «несподіванки».

Місіс Буряк у відповідь хитнула головою і підморгнула, мов би казала: «А як він з тими пакунками гордо крокував, мов на демонстрації чи параді».

Буряченята обступили пакуночки й заплескали від радості.

— Цукерки!

— Морозиво!

— Наган, що водою скрізь стріляє!

Муж розгорнув — і всі: жона, теща, буряченята ойкнули. Алюмінієвий слоник та шовкова кохтина!

— Якраз діти вгадали! — не втерпіла дружина. — Він зроду-віку цукерок не купує. Хіба йому на думці рідні діти? Він закохався в джунглі! Дивіться, слона притарабанив.

Муж мовчав і дружина вирішила просто так його, безпосередньо, запитати:

— Навіщо слонів стягуєш до хати? У нас же, здається, не зоопарк?

— Ні, жіночко, не зоопарк. А слон, відзнака республіканів, стоятиме на моєму столику. Є заперечення?

— Які там заперечення. Можеш собі ставити не лише металевих звірів. Постав, якщо дістанеш, слона живого з таким-ось хоботом! І він тобі тим хоботом, замість дружини, вечерю подаватиме.

— Не так голосно. Тихіше. Май совість, жінко.

— А сам горлаєш.

— Ну.

— Не нукай, я не коняка.

— Прошу.

— Ну гаразд. Умовкни. Я докінчу з тобою вдома.

О другій годині дня родинний шнурочок потягнеться додому.

Попереду мовчазна, мов єгипетська мумія, місіс теща... За нею спантеличений містер Буряк без жіничної торбинки... І в хвості рознервована жона з буряченятами. Старшеньке з дітей несло через плече мамину торбинку й від цього тягару нехотя раз-по-раз пхивькало. Ніхто нікому ні словечка! Ані гу-гу один до одного! Так ніби родина верталася із цвинтаря, а не з недільної прогулянки.

Лише аж вдома, від обіду й до пізньої вечері, місіс Буряк докінчувала перервану на вулиці, поблизу церкви, передвиборчу промову...

Наступного дня, коли Бил ішов до праці, місіс Буряк якось забулася перехилитися через поріг та доторкнутися чола чи кирпатого носа мужа. Місіс теща також для себе зробила виняток — і не давала жадних доручень зятеві.

І так впродовж цілого тижня...

Все було ніби спокійне, але напружене... Всі ходили, мов наїжачені один до одного.

Справжній рух почався лише тоді, коли одного разу Бил прийшов із праці... Отож, прийшов... Проїшовся маршовим кроком крізь вітальню й поклав на столик два пакуночки. Теща негайно зирнула: місіс Буряк, мовляв, дивись, починаються якісь то «несподіванки».

Місіс Буряк у відповідь хитнула головою і підморгнула, мов би казала: «А як він з тими пакунками гордо крокував, мов на демонстрації чи параді».

Буряченята обступили пакуночки й заплескали від радості.

— Цукерки!

— Морозиво!

— Наган, що водою скрізь стріляє!

Муж розгорнув — і всі: жона, теща, буряченята ойкнули. Алюмінієвий слоник та шовкова кохтина!

— Якраз діти вгадали! — не втерпіла дружина. — Він зроду-віку цукерок не купує. Хіба йому на думці рідні діти? Він закохався в джунґлі! Дивіться, слона притарабанив.

Муж мовчав і дружина вирішила просто таки його, безпосередньо, запитати:

— Навіщо слонів стягуєш до хати? У нас же, здається, не зоопарк?

— Ні, жіночко, не зоопарк. А слон, відзнака республіканів, стоятиме на моему столику. Є заперечення?

— Які там заперечення. Можеш собі ставити не лише металевих звірів. Постав, якщо дістанеш, слона живого з таким-ось хоботом! І він тобі тим хоботом, замість дружини, вечерю подаватиме.

— А цю кохтину, — звернувся муж до тещі, цілювито пропустивши повз вуха жінчині завваги, — купив для вас я, мамо.

Місис теща вже збиралася найприємніше посміхнутися, та вгледівши дочку, лише кисло-прекисло вистиснула «дякую».

— То вже надумалися, мамо, за кого будете голосувати? — буцімто між іншим запитав Буряк.

— Та я вже ладна і за Двая. . . Коли ж люблю Адлая... Двай із дружиною. А Адлай один, мов палець. А йому ж також належить певна частка жіночої уваги. Справді, не знаю.

Місис Буряк вискочила з хати.

Повернулася десь аж за годину. І теж з двома пакунками. Бронзове ося та крепдешинова суконка!

Дружина нетерпляче чекала запитань мужа. Та мусить же він, врешті, запитати, навіщо те ося і та суконка. І тільки по він запитає, вона йому, мов з книги, відчитає.

Але муж, мов би на зло, мовчав.

— Мамо, — примушена місис Буряк таки почати без запитань, — ослик — це відзнака демократів. А цю суконку для вас спеціально відшукала. Коштовна річ. Не то що якась там дріб'язкова кохта, що їй ціна три центи у базарний день.

Віддихалася...

— То за кого ж, мамо, ви вирішили остаточно голосувати?

— Та треба б, дочко, за демократів, коли б респуб-

ліканів мені не жаль. Адлай цивільний, а Двай завжди у війську, між хлопцями був. То хай хоча тепер, на старість, йому дрібка жіночої ласкавости всміхнеться.

— Мамо, без викруту: Адлай чи Двай?

— Дочко, не знаю. Туди й сюди. Щось посередині.

— Як це туди й сюди?! Виходить, мамо, ви зовсім без хребта?...

— З хребтом я, дочко. Але хребет згинається то в ту, то в іншу сторону...

Як наступили сутінки, в хаті занувала цілювита тиша.

Мовчало радіо...

Не світилася й телевізія...

Замкнувся й патефон...

Лише у вітальні, в напіввітні, на протилежних столиках вороже поблискували один на одного алюмінієвий слоник та бронзове ося.

Згодом у тихому царстві прошаруділи кроки місис тещі. Вона увійшла до кімнати подружжя Буряків.

— Слухайте, діти. Я довго міркувала над цією виборчою політикою. І вирішила. Давайте цим разом поставимо у президенти обох — Адлая і Двая. Два роки керує демократ Адлай, а два — республіканець Двай. По чотирьох роках зроблять один одному контролю, вилають один одного пристойними словами і матимуть обоє задоволення. І нам в сімейному житті полегшення. . .

Наступного ранку сусіди знову почули у коридорі вигуки:

— Бережися, Бил! — і поцілунок на кирпатий ніс.

— Не спішися. Як форман погейкує...

— Бил, голубчику. Не забудь панчохи з подвійною п'яткою.

— І кіно, може трагедію...

З кімнати кричало радіо, співала телевізія і плакав на весь голос патефон.

Видко було, що родина дійшла згоди. Але як саме — довідатися тяжко.

Одне лиш ясно: у вітальні, на високому столику, одне поруч одного, стояли слоник та ося. А обабіч відзнак двох партій, в невеличких вазах, «росли» білі паперові розкі...

ВЕЧІРНІ КУРСИ

Доктор Криштальний по вайлуватій ході ще здалека примітив свого найсердечнішого приятеля, інженера, спорудувача мостів, Дубину.

— О, куди ж це так спозарання наші мосторуїтники мандрують, — звільняючи від цигарки руку, промовив Криштальний, збираючись, як завжди, поплескати по плечі та дати жартівливого стусана Дубині. — Як самоточуття, друже?

Дубина стояв помітно схвильований — і усмішка доктора так і застигла на устах, а рука, не досягнувши плеча, на півдорозі в повітрі зупинилася...

— Що трапилось? Проект забракували? — збентежено винув Криштальний, затягаючись знову цигаркою.

— Гірше, — після роздуми видушив Дубина, дивно втупивши очі на приятеля. — Твоя дружина...

Криштальний жбурнув під ноги недокурок і винувато закліпав безбарвними очима.

— Ти здурів?!

— Покищо ні. Оце зустрів її в крамниці. І вона мені при всіх оповістила, що я таки справжня дубиняка, харчиз йолонуватий і таке інше і тому подібне.

— Он як! — Криштальний дістав свіжу цигарку і став нею безперервно товкти об долоню. — Говорила

щось про мене? — запитав перегода Дубину і якось дивно, пуцикувато зіщулився.

— Зрозуміло. Почала сперш мене гудити. Так, каже, он куди ви мого мужа вчора направили! Хіба ви інженером повинні працювати? В'язниця за вами стужилася... Я, кричить вона, бачила негідників, від негідників втікала, але такого, як ви — ще не траплялося спіткати. Ви, пане Дубино, репетує вона, на конкурсі харцизяк, одержите перше безконкурентційне місце!..

— Досить. Я знаю, як вона вміє говорити, — стискуючи до хруску пальці, перебиває Криштальний. — Кажі, що вона про мене говорила?

— Що ж... Каже, як він прийде, я з ним віч-на-віч побесіду.

— Погані справи, — вирвалося у Криштального, і він став шкребти вказівним пальцем бороду. — А все через тебе... І принесли ж тебе чорти. «Піди та піди до тієї вдовички. Вона на академіях завжди на тебе очима стріляє... Я з її подругою ось уже рік романсею»... Пху, сказися ти, Дубино!

— Ти ліпше зарюмсай від злоси. Я з тобою лише жартував. Хіба я думав, що ти справді підеш до неї. Та ж ти вже, правду кажучи, немолодий. Вже одна лисина та штучні щелепи могли б тебе зупинити від скакання в гречку. . .

— Тепер про щелепи згадав, а вчора... — блискуючи злісно зінками, наступав Криштальний. — А потім, чому ти себе молодиком вважаєш? Ти ж уже більше

року, вимовляючись технічними курсами, вечорами сім'ю покидаєш. Все горіховими тортами у якоїсь моделі ласуєшся. А хіба ти не руїна? А хіба ти не голомозий? А під очима в тебе що? Як бороною проїхало. А чоло, подивися на своє чоло — справжнісінька шахова дошка, тільки клади фігури та грай. Отож, бачиш, сам маєш циферблат орангутанга, а чіпаєшся іншого.

— Ова. від горилі чую — то й не дивую.

Дубина не чекав такої наруги від цілої родини — сперш від розпсихованої жінки, а тепер від розлютованого чоловіка. Він шукав відплатних різких слів, але вони чомусь повилітали з пам'яті.

Він різко крутив головою... А лівою рукою раз-у-раз штрикав у бік розлюченого Криштального, ніби збираючись його наскрізь прошпилити... Нарешті викрикнув, або вірніше прошепотів динамічно-драматичним шепотом — «варіят» — і щез із горизонту.

Криштальний стояв — переляканий і спантеличений... Як його іти додому? Як показатися дружині? Ну добре, як вона при зустрічі буде лише словами дупцювати. А як забарикадується? Стане солянками та чайниками жбурляти, як попереднього разу. Ну, мав він тоді щастя, що солянка новз нього просвітіла, але ж чайник таки трохи зігнувся об його шию...

Він підходив до хати і боязко позирнув на вікна свого помешкання. Одно вікно було розчинене, і чийсь руки (або дружини — або доньки — майнуло в голові) поливали з кременого кухля квіти.

Десь там, під невгомним серцем, защеміло. «Ну

щастя має, як то донька біля вазонів возиться. А що, як то дружина!? Вона ж із серця не подумає, що вазоном можна покалічити — жбурне — і прощавай назавжди докторське звання, пропадай еміграційне існування... Він у нерішучості стояв на східцях і зиркав збентежено то на вікна, то на почищену до блиску металеву клямку...

«Чи йти, чи подождати?? Бути чи не бути — ось питання» — непрохано протиснувся у мозок трагічний вислів і ледве не розсмішив його. Але тут було не до сміху. Він мусить йти, що б там під руками в дружини не попалося.

З будинку назустріч Криштальному сусідка дрібнотіла. І він вирішив її про дещо розпитати.

— Добридень, місіс Гелен! Що там моя дружина поробляє?

— О, мой, працює. Ранок цілісінький в роботі... Оце у коридорі весь час бронзового коника бензиною відчищала!

— Невже, — мимохить вирвалося у Криштального. «О сили небесні, — подумав він, — ще не вистачало, щоб вона мене двадцятифунтовою бронзою почастивала».

Навшпиньки зійшов на другий поверх. Двері до помешкання — розчинені. Біля них — відро з брудною щіткою. Він полегшено зідхнув. Переступаючи поріг, кашлянув, чмихнув носом, тоді тупнув ногами, готуючись до великих словесних громів та ще більших з металевого домашнього посуду блискавок.

Дружина сиділа у кріслі, певне, очікуючи Криштального.

— Квартирант прийшов, — оксамитним голосочком вимовила, і пантофля пролетіла повз вухо господаря.

«Значить, не дуже сердита, коли лише пантофлю»

стріляє» — вирішив про себе доктор. — «Попробую перепросити».

— Вибачай, Маріє...

— Хіба тобі можна пробачити? Та ж ти ані крихти совісти не маєш! Та хоч гризи підлогу — то я тобі більше не вірю. Сьогодні клянешся, а завтра робитимеш все наново. Годі, вже потурати я не буду, чувш, не буду панькатись...

— Клянуся, вже не піду...

Тут дружина зірвалася з крісла і поклала руку недалеко попільнички.

— Ти більше не підеш? — нетямлячись від злости, перепитала.

— Ніколи.

Попільничка торкнула плече Криштального і він відчув, що вона була з плястики, бо майже ніякої фізичної шкоди не спричинила.

— Ні, — наближаючись грізно до нього, розмахувала кулаками жінка, — або ти будеш х о д и т и, або я з тобою розлучаюся. Розумієш?

Криштальний, безперечно, нічого не розумів. Куди вона його посилає? Чи вона в гарячці?

— Куди ж мені ходити?

— Не прикидайся. Вчора увечорі я тебе куди послала? За моїм капелюхом до майстра!! А ти що зробив? Зустрів Дубину, і той тебе на карти відпровадив. І я сьогодні буду йти до парку в старому капелюсі. У-у, — прогрімліла вона примирливо, — тини... Я вже

прочистила зуби Дубині. Карти та карти, а обов'язки перед дружиною — ніщо...

— — —

Увечорі Криштальний дзвонив Дубині.

— Вибачай, друже, за образу... За ту шахову дошку на лобі... Га? Назвав тебе орангутангом? Жалкую... Та й ти ж з тією горилею та штучними щелепами розносився... Що дружина? Вона має рацію. Треба принести сперш капелюха, а тоді вже до карт сідати. Що було? Усього-навсього пантофля та декілька звичайних сімейних закидів... Розкажу пізніше. Слухай, я завтра занятий. Та ж читаю лекцію. Про що? Хіба не знаєш? Про вірність у подружньому житті. Що? Гадаєш, після завтра. Немає перешкоди... А покищо привіт передай вдовичці та подрузі... Бувай!

Криштальний повісив телефонну трубку, задоволено бебехнувся на тапчан і в записнику занотував:

«У четвер-увечорі — технічні курси. Перед відходом забрати у шевця Марі'їн черевичок». Він грайливо розинсався — і пробігши очима ще раз своє прізвище, лукаво усміхнувся.

Хто зна чому? Може в нього на мить пробреніла думка, що не завжди к р и ш т а л ь буває чистим, незаплямленим.

СЕРДЕЧНИЙ ПРИЯТЕЛЬ

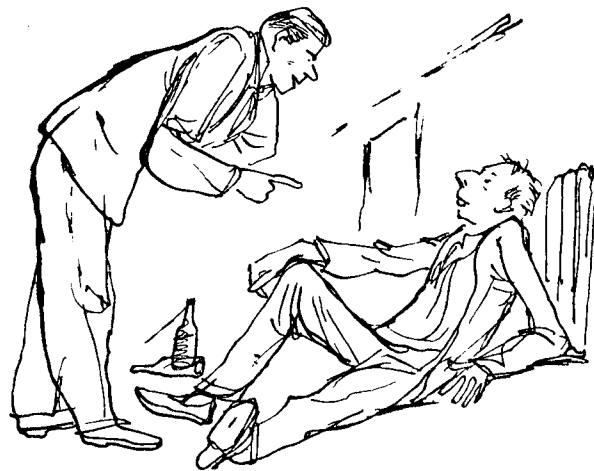
Кажуть люди, що тяжко знайти щирого, сердечного приятеля. Може декому й справді тяжко, але не мені. Я придбав його так легко і так несподівано, — що й сам ще не встиг добре опам'ятатися, як приятель був уже перед очима...

Одного ранку йду на яесь засідання до літературно-мистецького клубу. Зайшов до коридору, хочу здійснитися на другий поверх — і від переляку на східцях ватремтів.

З другого поверху доходили якісь невиразні звуки, трохи схожі на рикання лева, а трохи на завивання гієни... Потім загарчали собаки та засвистіло декілька людей. Що це, думаю, там за джунглі розвелися. Може, міркую собі, в якій залі, замість проби хору, дресують звірів до виступу...

Хоч і страшно, але підіймаюся по східцях до того гарчання, рикання та свистіння. Бачу, перед одними дверима, якраз, де відбуваються лекції фортепіану, лежить якийсь волоцюга — «бом» — як тут його нелітературно називають — і спить. Під головами англійська книга під назвою: «Як добре жити», вкритий першою сторінкою «Нью-Йорк Таймс-у», а в ногах дві порожні пляшки — одна від горілки, а інша від пива.

Підступаю ближче до нього. Беру за руку, шарпаю і наказую вставати. Він ще сильніше засвистів і зарикав, а потім розплющив одно око, подивився на мене і... знову захріп. Я дужче шарпаю. Нарешті підводить

голову і намагається уважніше придивитися до мене.

— Хто ти такий? — дивлячись на порожні пляшки, питає мене.

— Член клубу.

— Ну то й будь собі членом клубу, я не протестую. А ти не протестуй, що я сплю. Чуєш, будь вихованою людиною, дай мені ще трохи поспати.

— Як поспати?! Та ж у нас тут зараз засідання?

— А котра година?

— Одинадцята ранку.

— Лише одинадцята! Який же ти бездушний, чоловіче! Будити благородну людину в такі поранки. Та ж я спав лише десять годин. Вчора літератори пізно засиділися в клубі, і я терпеливо чекав, поки вони втомляться говорити і розбредуться по мешканнях...

Насилу підвівся, обтер обличчя газетою і знову зиркнув на пляшки.

— Дивись, яке чудо! — каже він не то до себе, не то до мене. — Вчора вночі, лягаючи спати, випив горілку, а пиво лишив для резерви... А сьогодні обидві пляшки порожні... От диво.

І підозріло дивиться на мене.

— Я не пив, — ніяковіючи, кажу йому.

— А може то я сонним випив і не пам'ятаю. Пригадую, ніби сон, що пив, але не все, здається. Ти, чоловіче, — вже ласкаво до мене, — може мавш десять центів?

— Не маю.

— Ой, який же ти жебрак! І десяти центів не маєш?! А ще в клуб ходиш на засідання. Ти мабуть, чоловіче, не з малярів?

— Ні.

— Я зразу побачив, що ти неінтелігентний. Малярі завжди десять центів дають і портрети з мене малюють. Та ще й які портрети, для виставки! О! А ти... Слухай, дай десять центів, сій-ей голодний, вмираю.

Я якраз зробив малий ранковий закуп. Купив хліба, ковбаси... Думаю, дам чоловікові їсти, бо шкода, щоб вмирав від такої, досить легко видіковуваної в Аме-

риці, хвороби. Віддамую ковбаси, хліба і простягаю йому.

Він блим-блим на мене, мов на божевільного.

— Що ти даєш?!

— Ковбасу й хліб... Ви ж їсти хочете?

— Заховай свої харчі. Я кажу голодний — то розумій — випити хочу. Дай хоч «нікеля».

Щоб відчепитися, даю йому п'ятака.

— Дякую! Дай мені свою адресу, я прийду завтра до хати і віддам твої гроші з процентами.

— Ні, ні, — благаю його, — бери навічно і гроші й проценти.

Ще чого бракувало, міркую собі. — дай йому адресу — то він і мій коридор ночами перетворить на звіринець.

Відчепився, нарешті, від мене, пішов, підкидаючи в руках п'ятака.

Минув місяць. Іду по вулиці з знайомими. Коли це дорогу нам перебігає якийсь обірванець...

Вдарив мене по плечах і подає аж дві руки для привітання:

— Добрий день, друже! Як твій клуб поживає?

— Добре... Але я вас не знаю!

— Не знаєш?! Старі знайомі. Та ж я спав біля радіатора в клубі, а ти приходив на збори. Дай «нікеля». Хочу випити содової води — та шкода п'ятдесят доларів міняти. Дай, прошу.

— Не маю.

— Погано. І ваш клуб тепер на ніч замикають.

Був потрібний, як мене малювали... А тепер... От еґоїсти. Все лише для себе, для ближнього навіть коридору не дають для диспозиції...

— А де ж ви тепер спите?

— В пивниці, в одного французького скульптора. Він з мене ліпить статую Наполеона. Хоч у мене й ніс кривий, і правого вуха нема, зате маю очі Бісмарка.

Сказав скоромовкою і побіг через вулицю позичати п'ятака в іншого сердечного приятеля.

ЗАСТРЕЛЬСЯ, БЛАГАЮ!

Деся здалеку вітер доносив уривки життєрадісного танцю...

І штаство серед джунґлів буйної зелені надривалося від щастя...

Крилато-цибато-плигаючі створіння в траві свердлили повітря дивовижними згукми...

Все ланцювало, співало, сюрчало від надмірної радості...

Лише поет збирався вмирати... Мандрував до бережжя річки... З жмутом паперів під рукою та із здоровою, що певне не в одних бувала мандрах, валізою.

«Коли б світ знав, що в тій валізі приховано, ненароком мелькнуло в поетичній голові, — не довелося б мені на себе руки здіймати. Вірніше, коли б світ забажав знати...»

Він підніс жмут паперів, понестив їх поглядом та долонею і — поцілував...

«Віршики... Маленькі й більшенькі... Ось перша моя перлиночка... Це, коли я лише починав творити».

Він розправив папір, набрав повні легені прибережної свіжості — і продеклямував:

Смерть Марії (Богуславни)

Марусю, ти, Марусю!

Вмирати підожди! —

Вона ж відповідає:
«Я вмерла назавжди».
Марусю, ти, Марусю!
... Навіщо драма ця?? —
Маруся отруїлась
До самого кінця.

Невимовний трагізм віршика примусив його здригнутися...

«Отруїлась до самого кінця» — проказав він ще раз — і пустив сльозинку...

«Оттака й твоя доля, поете-мандрівнику, — примрив він сам до себе, вмоцнюючись на крайчику ослона. — Чи ж думав я, що, створивши двадцять томів поем, віршів, афоризмів, істин, варіацій на тему і без теми, — принесу їх усіх сюди, на побережжя — і розвію по вітрі».

Він згріб, скільки міг, у долоню віршованого паперу — і задивився на нього...

«Квіти мої перлямутрові! Летіть собі, мої квіти, мов ті ластівки — і стукайте до совісті світу про загибель непризнаного генія...»

Він від урочистого хвилювання аж гинув — і негайно вибачився, хоч біля нього, окрім його поезії, нікого не було.

«Непризнаного генія». — повторив він вдало знайдений вислів, перегортаючи листочки.

«Ось збірка „Термодинаміка на вербах“... Ось улюблений цикл віршів під назвою „Хмародер, зодягнений в штанята“... Якої праці каторжної я доклав,

щоб надягти штани на хмародера — і що ж, як надягнув — ніхто не хоче друкувати.. А ось останній віршик, дитинка моя сюрреалістична:

Кішка загавкала когутом —
Отак тоненько: тьох-тьох-тьох!

І зірка впала до каструлі
Й зчинила там переполох...

«Яка глибина вислову! Яка симфонія контрастів!
І що ж — вислав до літературного зошиту — не праймають... Радять гумористичний журнал... Гумористика не друкує — скеровує до лікарського товариства, а лікарське товариство подає адресу психіатричного бюлетеня... Зачароване коло...»

Він у розпачі потрусив головою і оглянув прибережну площу. Анікогісінько... Лише він та поезія...

«Самотність горбата... Хіба варто з нею жити...
Писав роками вірші, хотів накласти духову печать на нашу культуру — і не прийняли... Відмовилися, відцуралися, зігнорували, не друкували... Тому — прощай, моя робоча валізо, прощайте віршики, маленькі й більшенькі — я вас покидаю... Не тому, що вас не люблю — ні-ні-ні, а тому, що люди вас не розуміють і не долюблюють...»

Він повільно підвівся, хвилину стояв з похиленим чолом перед валізою, мов би віддаючи їй останню шану — і в нерішучості засунув руку в кишеню.

«Б-р-р, яке гідке створіння! — подумав він, витягуючи з-під плаща нагана. — То від оцього пікчемного заліза згину я, умру, як та Маруся — до самого кінця...»

Переклав зброю з однієї руки в іншу, ніби устілюючи вагу металу — і йому стало душно...»

«Наган, як наган — маленький, зграбний, легенький, а цівка, мов гарматне жерло...»

Він приставив зброю до грудей — і дотик металу полоскотав його...

«А що, як не попаду в серце... Буде скандал... Кажатимуть — у живіт ціляв і промахнувся, — шептав йому якийсь внутрішній голос. — Ні, цілятиму в скроню...»

Він слиною зволожив чуприну — і тяжким зусиллям, якого хватило б для підваження гармати, наблизив до очей нагана...

«Тепер уже шлях простелений до вічності... Прощайте твори... Цікаво, яке перше відчуття від кулі... Тріск черепа й гариво від спаленого чуба... Нестерпне...»

Він чекав пострілу, тріскоту та гарива...

— Богом благаю, зупиніться! Що ви здуріли? — мов грім, перенеслося побережжям.

Поет з піднесеним наганом застиг на місці... «Чи це вчулося, чи й справді хтось звертається до нього...»

О, так... Перед ним на віддалі маячила людина.

— Що ви надумали? Віддайте зброю!

— Йди геть звідсіль! — злісно випалив поет. — Йди геть, непоетична ти істота, не перешкоджай поезії здійснити тверде рішення...

Людина наближалася до нього...

— Чоловіче, почекайте... Не спішіть на себе руки накладати... На світі стільки цікавого існує... Озирайтесь навкруги уважно... Чи чуєте — джазова музика пиляє... Ковбої... Кабаре, а там красуні в прозорих чвертьсуконках...

— Проза життя... Поезії у вас — ні крихти...

Чоловік уже був на віддалі двох кроків. Пильно дивився на людину, що тількищо стояла в обіймах смерті... «Навіть обличчя стерпіти можна... І що ж, коли б оце не я, валялася б несимпатично оця кудлата голова отут поміж травю...»

— Хто ви такий?

«Самовбивник» мовчав... Лише гордо жідніс заропене чоло, обрамлене розкуйовдженою гривюю...

— Я — іскра Божа, — по павзі відповів.

— Тобто, пожежник?

— Який пожежник?! Ну у вас же й фантазія карликувата. Поет. Абстрактно-реалістичний.

І ткнув перстом, обсмаленим цигарками, у груди:

— Бачите, що там?

Людина вдивлялася в те місце, де палець націлився — і нічого особливого не помічала.

— Бачу, — несміливо відказала вона, — бачу сорочку...

— О, сіра буденщино! А під сорочкою що?

— Спідня сорочинка підозрілого кольору.

Цього було досить, щоб розпалити поета до нестями... Він йому показує на груди — духове джерело — повне надхнення і дії, а він про верхні та спідні сорочинки.

— Розумієтеся, як моя прабабка, — у гніві відрубав поет. — Та ж під оцією сорочкою серце... Отаке велике! — і змахом руки він окреслив приблизну його величину. — І повне поезії... І б'ється в такт модерного

життя... Второпали — с е р ц е — трансформатор ідей моїх, динамомашина мого надхнення, ракетний двигун моїх мислів... Серце... І йому не дають працювати... Коротко — моє серце хворіє...

— А яка саме хвороба? Кардит?

— Ні.

— Артеріосклероза?

— Гірше. Ігноранція... Не друкують моїх серцевих переживань... Ігнорують їх... Дванадцять томів поезії накопичилось — і ніхто не хоче бодай дещо опублікувати. Один-єдиний раз мій віршик і був надрукований — та й то через помилку — у відділі оголошень про загублені звірятка...

Поет вичерпався, не мав снаги говорити далі — і замовк, а людина перед ним все ще стояла в святому зворушенні та чеканні...

— Чоловіче добрий, — нарешті здобувся на мову незнайомий, — навіщо вам стрілятися. Я вас врятую!!

— Ха-ха-ха! — поет так залявся сміхом, що людині аж моторошно стало. — Що ви хочете рятувати?! Матерію, що я викохую хлібом, ковбасою та кока-колою... Матерію, що важить сто сімдесят п'ять фунтів і вісім унцій... А душа моя де? Де? Заморожена, ображена, зненавиджена, et cetera, et cetera і тому подібне... Хто цікавиться моєю творчістю, моєю печаттю... Де моя печать? Нема, бо не друкє...

— Поете любий, — перебиває співрозмовник, — я вас у люди виведу. Я видавець... Видавець, чуєте? І мабуть доля послала мене в цю хвилину сюди, щоб уря-

тувати вас... Для тих, що тепер живуть і для майбутніх поколінь...

Поет збараніло зиркав на людину... «Чи це по-смертне маячіння, хоч я, здається, ще не стрілявся...»

— Не дивіться так сполошено на мене. Ви будете жити, поезитизувати, а я друкуватиму ваші поезії. Згода?

Поет вагався... Таке несподіване щастя прикотилось. Віддатися йому чи ще розміркувати...

— А ви, шановний пане, делікатно кажучи, того... не брешете...

— Слово видавця!

— Ну, це слово не завжди певне, але мене щось змушує повірити... То згода. Я буду, як цього ви бажаєте, і далі жити...

— А я пускатиму в світ ваші поезії. Віддайте зброю.

Поет не квапився — але уява понеслась у книгарні та бібліотеки, де на полицках, в твердооправлених книжкатах блищить його поезія — і він скорився...

— Ось вам наган. Певно, не судилося мені ним покористуватися.

Видавець з цікавістю затримав зброю, погладив її — так ніби дякував, що вона не вживалася — і заховав всередину своєї піджачини...

І обоє полегшено зідхнули... і, як на команду, разом присіли на ослоні.

— То ви, на правду, видаєте?

— Ще таки не вірите? Ось скоро пуцу в світ психологічний роман: «Криваві пальці Франкенштейна».

— О, це мусить бути психологія кріпка. Люди Фран-

кенштайнових чистих рук лякаються, а від кривавих зацепеніють на кісточку... Я теж психологією цікавлюся... Хотите послухати мого віршика з цієї ділянки?

— Жартуйте?

— Далєбі ні! Але я встану, бо, сидючи, настрої вивірюється зразу...

Він зірвав краватку, розстебнув комірць, помаса-

жував навіщось долонею горлянку, голосно відкашлявся... і підніс свій рідесенький тенорок до такої висоти, що здавалося, той ось-ось не витримає і урветься.

— Відтворю з пам'яті, — заледбив він тонесенько й тут же поспішив поправити себе, — вірніше без пам'яті, а так, як надхнення шепоче...

Космічна симфонія на дерев'яних верблюдах.

Афоризм перед віршем:

Коли ковтнеш маленьку картоплину — голодний,
Коли ж з'їси три фунти кишки з кашою й капустою —
Їсти вже не хочеться.

В І Р Ш :

Верблюд хвостом підняв
симфонію до космосу —
І черепаха заспівала оперету.
На гілочках гоїдалась Ніягара
І пташка дзьобиком штовхнула вбік комету.
В моїх кишках шкребло, немов лопатою,
А крокодили пестили
мою маківку...
Корова вилізла із парашута
І плюнула рахманно на долівку.

Видавець, піднявши грудку землі, відкришував з неї частинки і вділяв якусь комаху між зеленню...

— Ну, як вам віршики? — нервуючись мовчанкою видавця, запитав поет. — Чи ви примітили космічну струну в цій поезії?

— Бліденька, певно, струна, бо не примітив.

— Невже ж то! — вигукнув заскочений поет. — А в душі подумав: «Оце так мацапура! Ну й душпиняча голова! Хіба йому поезією втішатися?! Та ж він родився для базару, щоб там латані шкарпетки та кінську шкіру продавати».

— А ви комусь, окрім мене, пробували коли свої вірші читати? — після незручної перерви рішився заговорити видавець.

— Ясно, що читав. — Поет презирливо кивнув очима, які недвозначно промовляли: «Чи ти, друкарська закарлючко, блазню необтесаний, дурнішого запитання не міг підшукати!» — Багатьом читав — і навіть не без приємности. Один мій щирий приятель по дві години щоденно моєю поезією впивався... Як він нею захоплювався, до крайности, до правдивої нестями...

Тут він умовк, якось зіщулився, так ніби покозвнучся при розмові...

— Але, на жаль... Минулося...

— Що, від'їхав кудись? — здогадливо вставив видавець.

— Забрали до лікарні.

— Рак?

— На плунок занедужав. Від недавнього часу ураз за живіт хапається, японським імператором себе називає і все уривки з моїх абстрактних віршів цитує...

— Так... Тяженко з цієї абстрактною поезією... Тяженко...

— Не перечу. Але з малярством, бачите, справа зовсім легенька. Читали, он навіть мавпа з нью-Йорк-

ського зоопарку абстрактною маляркою зробилася...

Видавець гірко підсміхнувся — той помітив і ще більше розпалився в доказах:

— Кривитесь, не ймете віри! — аж сікався до нього поет. — Та клянуся вам... Мавпа спритно вмочує хвоста і відповідну лану в фарбу — і раз лапою, раз хвостом по полотні — і абстрактний малюнок на сорок доларів готовий...

Видавець неспокійно зайорзав на ослоні, потер до червоноти чоло і забарабанив пальцями по піджаку, вірніше, по кишені, де лежав відібраний у поета наган.

— Бачите, те що мавпа може — людині неможе, — заперечив він приповідкою і його голос зазвучав якось кострубато та холодно.

— Ви скажіть ліпше — людині жадної пошани. Ось де криється нещастя.

— Себто? Наприклад?

— Хочете прикладів? Сила, пане, сила-силенна. Візьму себе першого. Написав вірша, де поєднав рядками всесвіт — людину, тварину, природу — і навіть трохи тогосвітнього царства заторкнув. І думаєте, на вірш звернули увагу?! Тричі ні — пройшов безслідно. Ось я вас ознайомлю...

— Не треба! — із звірячими вогниками в очах крикнув видавець. — Не треба!!

— Ні, вислухайте, тоді збагнете, як нівечаться скарби...

— Благаю, ні! Бо може скоїтися щось жахливе... Ні, ні, не пробуйте читати...

— Вірш зветься, — мов у трансі проголосив поет, — «Хмародер, зодягнений в штанята». Він розстебнув сорочку на всі гудзики і став навпроти видавця — голорудий, з розкритими вустами, так ніби він халав надхнення до виступу.

ЧАСТИНА ПЕРША

Ракетою під'їхала медуза —

І нубо хмародерові штанцята надягати...

Скунались нутрощі у склявці з аспірину —

Тоді побігли геть банани рвати.

Ой, леле, ера, —

Стратосфера — бух!

• Банан був схоплений — і вдаль відвезен:

Кобила заіржала: »Ich bin, du bist gewesen!«

Гарно, гойно, непристойно —

Сомбреро-геро-повидло-бидло,

На бидлі — кумбрум...

В серці — бум-бум...

І так завжди, довіку —

КУКУРІКУ!!!

Видавець, мов ошпарений, зірвався з ослону, руками охопивши голову. Поет ще читав, але до нього вже слова не долітали... Уривки перечитаного дзвеніли в вухах, скакали навзвипередки і втікали, то поверталися і спліталися в пелехатий клубок — і мов молотом гупали в скроню... «Бидло... повидло... бум-бум... довіку... куку-ріку... к у к у р і в у ... КУКУРІКУ...»

Він вихопив із кишені нагана і... миттю втиснув

Його в розпростерту надхненням поетову долоню.

— Беріть назад! — мов у лихоманці сказав видавець.

— Навіщо? — отетеріло забелькотав поет. — Навіщо віддаєте мою зброю?

— Ну, як вам сказати... Згиньте на місці, любовенький. Згиньте, як ви плянували... Прошу...

— Що?

— Кажу, зробіть собі кінець! Відразу ж!

— Га?

— Що ти мені гакаєш??? **ЗАСТРЕЛЬСЯ, ЧОРТЯКО, БЛАГАЮ!!**

Видавець щодуху біг побіч узбережжя і прислухався, але, на жаль, ніякого пострілу він не почув... І не міг почути...

РИБАЛЬСЬКІ ЗМАГАННЯ

Я вже, так би мовити, рибалка з досвідом. Ловив рибу велику й дрібненьку, витягав нерідко черепах та в'юнів, а раз власною вудкою підчепив рідне коліно і проходив з ним до лікаря сорок два доляри і тридцять п'ять центів. Мене не здивувати рибальськими пригодами. Але тут — подумайте! Приїжджаю з відповідними снастями до знайомого, а він мені:

— Партійну рибу вдавалося коли ловити?

Отут заскочив. Я не то що не ловив, а навіть не знав про існування такої дивовижної риби.

— Яка це партійна? — питаю.

— Червона. Її прозивають ще комуністичною.

— Ні, не ловив. — кажу. — Та в цьому ставку червоної я щось не бачив.

Мене аж посоромив знайомий та попрохав нікому таких нісенітниць не розповідати, бо сусід через дорогу майже щодня червону рибку витягає.

— Бреше! — крикнув я з таким завзяттям, яке буває тільки у картярів та любителів кінних перегонів. — Я ловлю вже рік — і мені лише руда або чорна попадеться. Ідемо до нього.

Ось він стоїть, увесь у прищах різного розміру та кольору. З цигаркою, яка безперервно маршує з одного

кутика уст в інший та з очима, які нагадують чомусь добре вишрану сіру ряднину.

— Справді ловите червону рибку?

— Інколи трапляється, — хвастливо відповіли сірі оченята.

— Вигадка! Червоної тут і сліду немає.

— Поб'ємося об заклад! — азартно запропонував сусід і я ще з більшим запалом схопився за його необдуманий виклик.

— Даю десять доларів, якщо спіймаєте. Коли ж ні — витягнете ви із власної кишені.

Ще з левади бачимо, що біля берега метушаться два хлопчачки. В одного вудка, а в іншого — довжелезна ломача з загостреним цвяхом на кінці.

— Ну, що, хлопці, — питаю, — спіймали що на штричку?

— Спіймали, — сміється старшенький, — водяку мишу.

— А червоної рибки не попадалося?

— Та де там, тут і чорної не видно, не то червоної.

Ну, думаю, луснули твої десять доларів. Я тебе навчу, як хизуватися вигаданим рибальським таланом.

Прилагоджую вудку. Витягаю з торби риб'ячі харчі: червячки, мамалигу, хліб, печену картоплю і вміщуюся між хлопчачками. Спеціаліст партійних риб, бачу, вагається сідати біля нас — на протилежний берег уп'яливі свої рядняні очі.

— Іду туди, — каже він і стовбичить далі біля нас.

— Іди, іди. Попутний вітерець у спину! — кидаю

я, замішуючи тим часом мамалигу з розсипним цукром.

— Давай зробимо заміну, — пропонує він. — Дай мені мамалиги, а я тобі — трикольорового червячка. Риба, мов навіжена, хапає смугастого живчика.

Не хотілося мені, але якось незручно — колега, треба помінятися. Даю йому трішки тіста, навмисне замішавши його з землею, щоб рибу відстрашити.

Рибалимо. Впивасмося очима у воду, вірніше у шнурки, що сполучують душу риби з нашою душею. Чекаємо. З великою терпеливістю чекаємо того бажаного, приємного, радісного сміку.

Авітельень. Спить підводне царство.

— Хочете, щоб зразу й клювала, — потішає мене хлопчик. — Он я сиджу дві години, і тільки раз шнурок і заколихався, коли водяна миша пропливала.

Минає година, друга, а мій шнурок, мов закам'янів, мов би замовило.

Сусід з іншого берега теж сидить без праці і з нудьги латаття на воді рахує. Коли це гукає-прокає мене до крамниці збігати, води для нього і для себе прихопити. «Нема дурних, — думаю собі. — Цяця велика, буду для нього козачком служити. Нема дурних. Маєш клешні довгі, сам бігай по воду».

Пішов він. . . Вудку лишив напризволяще. Я вже тепер слідкую за своєю та час від часу і на його вудку кривим оком позираю.

«Як буде клювати в нього, — думаю, — то треба так смикнути за вудлице, щоб риба відчепилася. А то, чого доброго, ще й програю».

Тихо. . . Вже очі втомлені водяну поверхню обзирають. Стою із вудкою наввипинки, потім примостився навпочіпки, навлежачки, навколішки, а риби то кат-ма. Аж вмент хлопчачки заверещали — і меншенький від радости ледве мене штричкою не почастивав.

— Схопила!

Я прикипів очима. Виплигує щось із води... Справді рибку фунтів сорок витягують хлоп'ята. Не знаходжу для себе місця. . . Хочу іти помагати. . . Відганяють. Кажуть, треба самому ловити, а не чужою любоватися.

І ось, на березі, я на власні очі бачу сома, хоч і не сорок фунтів, а лише два із невеликим гаком. А сом... Сіро-бурий, з довгими вусами та зубатою пащекою.

— Хлопці, продайте, — благаю їх.

— Скільки даеш?

— Двадцять п'ять центів.

— Бери.

Даю п'ятдесят центів. Хлопці, мов на команду, хапають знаряддя і наввипередки — гайда від мене.

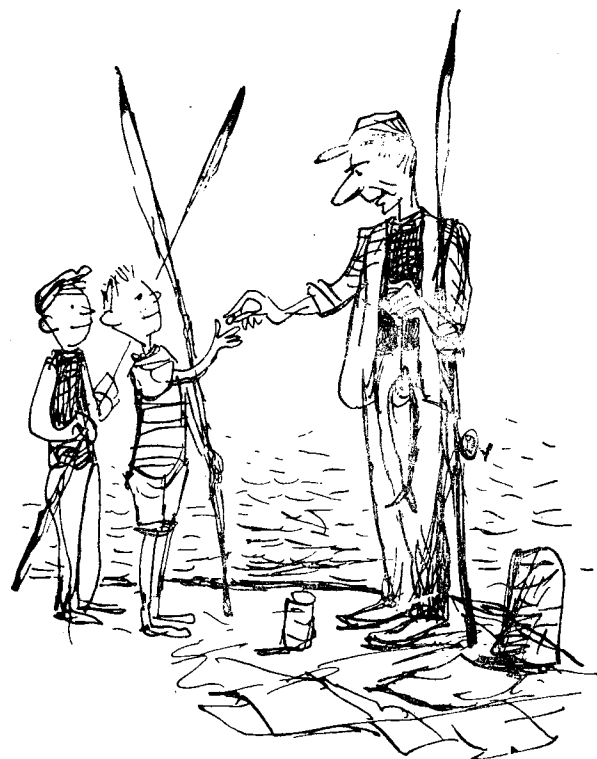
— А здачі? — кидаю навздогін. — Здачі!

— Від мами пізніше принесемо, — і подалися навскач, мов жереб'ята.

Я тепер з нетерпеливістю чекаю прищавого хвастуна. Ой і покажу йому свою здобич! Донесхочу накепкуся з нього. . .

Нарешті. . .

— Дивись, — кажу і показую куплену рибину, — десять хвилин томився, поки витягнув.

Він ані слова, лише, як мені здалося, від злості аж побілів. . . Аж зніївся. . .

Знову він там, на тому березі. . . Я — тут. . .

Знову вшиваюся очима у шнурок. Сонце пригріває. . . На деревах пташина оркестра концертує. . . І страх як

кортить покувати. . . Нараз — несамовитий вереск!

— Тягну!!

Глип! — любитель партійних риб мотилає на всі боки вудкою.

— Бачиш?

Я протер очі — і горе! — над водою тріпалася ЧЕРВОНА риба. Червона!!

Я затремтів, згадавши, що програв. А в мене ж у кишені ледве два доляри можна було назбирати.

— Ось тобі й партійна риба, — урочисто піднісни вудку з рибою, промовив прищавий. — Виходить, ти програв.

— Та що то за рибина! Дрібнюсіньке риб'я, одні зябри та хвіст — і більш нічого. Он я спіймав — донести тяжко.

Аж де не візьмися — жінка. Чимчикує! І прямо до води!

— Петре, опам'ятайся, — погрожує прищавому, — що це за напасть така!! Навіщо останню червону рибу із скляного посуду забрав!? Зараз же мені назад неси!

О. . . Це була інша справа. . . Шахрайство. Почепити на гачок рибу з акваріюму. Хизуватися перед чужими таким дешевим успіхом. . . Грабувати чесних людей. . . Як це негідно, як паскудно. . . Не поджентлменськи. Так я йому вичитував довгенько.

Аж на тобі — гульк! — хлопчєня до нас підскакує.

— Натє вам здачі двадцять п'ять центів за куплеу в мене оцю рибу. — тикає він мені гроші, і я від сорому

не знаю де подітися. . . І я попався. . . І я проштрафився. . .

І вже не дивлюся на сусіда, лише думаю: «І на дідька мені оці двадцять п'ять центів. . . Ох, не буде з тебе, хлопче, бізнесмена, не буде. З тебе такий бізнесмен, як з мене верховний командувач».

І з люті жбурнув я монету у куці. . .

Оце так позмагалися.

МАЛЯРСЬКИЙ ОГЛЯД

Хто з нас не йде на мистецьку виставку! Щоб утекти від сірої буденщини... Щоб замислитися перед чарівною картиною... Щоб відхнути перед тим, що око нам милує й вилаяти все те, що нас нервує...

Ви також ідете? Чудово! Підемо разом. Подивимось на картини, на людей... Підслухаємо, хто що говорить. Переконаємось, як малярство промовляє до людей, а люди до малярства. Це ж так цікаво.

Ну, йдемо.

У скромній рамці пейзаж. Трійка заворожено стоїть навпроти і голубить його очима... Наближається до нього, віддаляється... Вирост підходить...

І ні слова.

Лише: — Ох!

— Єй-ей! Чудово!

— Оце!

Хороше, що на мить взяло в полон небагатослівну трійку, виявляється в їхніх іскристих поглядах. І отим «Ох!», «Єй-ей!», що виривається з грудей і нагороджує пейзажик.

«Українська хата». Отут то кольорів приміщено! І кожна фарба яскрава, що ось-ось запалає.

Небо синеньке, трава зелененька, хата біленька, квітка жовтенька. А над квіткою бджола червоненька.. А над бджолою цвіркун чорненький... Цвіркун стрибає, а бджола розкішно ніжка об ніжку потирає... Збоку тинок руденький, тополя височенька, а на тополі пташина веселенька.

Перед картиною він і вона стиха про малярство ведуть мову:

— Клясична хата, Корнію! Клясична та ще й з гаком.

— Та нібито клясична. Але дуже натуралістична. А глянь уважно, Хівре, на димар. Який смолястий дим із нього валить! Хіба ж то вірно?

— А чому ж би ні! Мабуть у хаті вугіллям топлять. Того й дим смолястий.

— Що ти говориш, Хівре? Навіщо в селянську піч вугілля закидати? Та й де ж наш селянин вугілля роздобуде?

— Де? Поштою виписав. Йому прислали — от він із радощів і затопив. Не чіпляйся, Корнію, до картини, бо вона майже хороша.

Мовчать. За хвилину Корній знову виявляє вголос невдоволення:

— Пу, дивися, Хівре, навіщо той маляр на тополі гаву причепив?

— Яку гаву? Сам ти гава! То соловейко з роззявленим дзьобиком.

— Он як. То має бути соловейко з роззявленим дзьобиком. Ага. А в дзьобик червячка тримає...

— Якого червячка, Корнію?! Біля дзьобика скрипичний ключ змальовано. Щоб показати, що птах співає.

— Співає, але мабуть погано.

— Погано? Хіба ти маєш вуха для музики чи співу? Хіба ти розумієшся на співах? Чи на малярстві? Я ось-ось почую, як з картини соловейко тьохне. Я навіть чую, як отой цвіркун цвірчить. Це лялечка, а не картина. Ти знаєш, Корнію, що я пригадую?

— Знаю?

— Що?

— А хіба я знаю.

— Ну то й мовчи. Пригадую поштівку діда Свиридона, яку він купив у Петербурзі за царя Миколи. Та сама хата. Ті х в а р б и, той соловейко. Та ще й підписано:

Сама садик я садила,
Сама буду поливать,
Сама милого любила,
Сама буду забывать.

«Буря на Дніпрі»...

Від вітру Дніпрові хвилі до хмар здіймаються. Хлопці-молодці човнами гойдаються... До берега добираються... Одні вже добралися, інші, бідолахи, з човнами переверталися.

На першому пляні, на березі, дебелий козарлюга руками махає... Либонь, хлопцям-молодцям накази посилає... З біди їх, сіромах, визволяє...

Картину обступила родина. Тато, мама і два синоч-

ки. Старший синок взяв нитку. Йде до картини і обміряє вздовж і впоперек командира-козака.

— Мамо, а в цього намальованого пана палець на руці такий завдовжки, як від голови до пупа.

— Соромся, Колю, так не говориться. Кажки, від голови до живота.

— А хіба такі пальці бувають?

— Може й бувають. Може він народився з такими пальцями.

— І в нього одна нога коротша від другої.

— Маляр, певне, не встиг зрівняти ноги, Колю. Пізніше, після виставки, зрівняє.

— Нам у школі казали, що в таких картинах нема пропорції.

— Вас у школі, Колю, вчать малювати картини, а цю натюр-морду малювала людина вже навчена. Дивися, скільки на картині бідних людей, що потопають. Скільки води. Та навіть і той пан, що в нього пальці довгі й одна нога коротша від другої — він пан пристійний. Він козак.

— Він каліка, мамо. Аж смішно.

— Я тобі дам, Колю, смішно. Ач, який. Йому смішно, що той каліка. З калічки гріх сміятися. Каліці треба співчувати.

Пішли. На зміну їм прийшла молода пара. Придивляються до «Бурі», придивляються...

— Дивно, буря на річці, а он збоку, на березі, соляшник росте. Росте й не згинається.

— Мабуть металевий, що такий кріпкий. А он зверни увагу на молодців. На їх чуприни. Як гарно пригладжені, причесані. І бурі не бояться.

— Може вазеліною добре намазані...

— А он глянь на того козака.

— Якого? Того, що човен на берег витягає?

— Ага. Він натужився, напружив м'язи, щоб човна витягти... А що в нього з ногами? Він ніжками ледве

землі торкається. На одних пальчиках стоїть.

— І правда. Стоїть, мов балерина, що танцює адажіо з «Лебединого озера»...

І ті пішли. Лишили «Бурю на Дніпрі» самотньо бушувати.

Ціле вікно завішано модерною картиною. Чорне, біле, покраплено болотяним.

Згуртувалися навколо дорослі, молоді, малі.

Дівчинка з червоним бантом вперед пробилася. До самої картини. Мамуся тягне її назад.

— Іди звідти, Ганнусю.

— Не хочу.

— Іди в куток гратися. Не дивися на це чорне. Це з ріжками, хо-хо. Ще вночі привидиться.

— Я не боюся.

Став гурт відгадувати назву:

— На вербі росте трактор.

— Ні, кістки танцюють рок-ен-рол.

— А мені ввижається, що мавпа роздирає тигра. Ось тигр, а ось нібито мавпа.

— Тут все помішано. Він певно малював ногами.

— Не може бути, пані. Цей закрут ногою не змалюєш. Хіба нога добре натренована.

Хтось піддав думку, що картина неправильно висить. Тому ніхто нічого путнього на ній не може розібрати.

— Ну так, те що вгорі — донизу!

— Пробуйте догори ногами.

— Або навкосяка.

Крутять — вертять... І с'як, і так...

— Тепер той самий трактор видко. Лише не на вербі, а на котячому хвості.

— А так вже мавпа не роздирає, а на скрипці грає.

— Ганнусю, кажу тобі, іди сюди. І не дивися. Не перевертайте так картину, панство. Бо виходить щось шалене. Неморальне. Гола жінка. Акт. Ганнусю, іди сюди.

— Який там акт, шановна пані. Загляньте у каталог. Це — «Проліски зимою».

Як люди не шукали — і сліду пролісок там не могли знайти...

—

Розходилися. Хто купив картину, хто облюбував і збирався невдовзі, як збере гроші, купувати.

Молода пара все ще не розлучалася, рука-в-руку йшла.

— Купуй оту.

— Та ж двадцять п'ять доларів. І вона тобі не дуже то й подобається.

— Там рамка — розкіш. Любо глянути. Викинемо картину і вставимо нашу весільну фотографію. Купуй.

— Та хай вже буде. Але більше з тобою по виставках не ходжу. Ти завжди до чогось цінного причепишся.

—

А ви кажете, немає у нас критики. Є. Є критика. Треба до неї лише прислухатися.

ПІВТОРА ДОЛЯРА

Наперед скажу — я розсерджений. Не сильно, не буду від люті зубами скреготати й клацати — о ні! — а так, мов би перчиною хтось під серцем поводив. І пече там, цемить, і не знаю, на кого гніватися — на себе, на суспільство, на атомовий час з його прерізним ракетно-міжкосмічним чудом.

Кажу, не знаю. А серджуся. Бо втратив я кругло-круглісінько доляра і п'ятдесят ще й вісім центів. Скажете — ото що вигадав, ото вчудив! За нещасного півтора доляра він нервами розтрушує та ще й публічно скаржиться.

Еге ж бо, скаржуся. І нервуюся більше нема куди. Бо не було б так жалко, коли б той мізерний гріш віддав на канадійський пам'ятник Шевченка чи вкинув у церковну калитку — нехай би вже було — треба ж і мені вряди-годи якесь національне чудо вдіяти. Так ні — гроші пропали нізачо, як кажуть, пішли ні за цапову душу.

Та що там довго викладувати жалі. Послухайте і розсудіть, поклавши руку на ваше українське серце, самі.

—

Мій приятель з провінції, нехай йому тепер легко

гикнеться, приїхав на чергові розглядими в Нью-Йорк і пристав до мене:

— Ти все серед каміння і хмародерів.

— Як бачиш, — кажу, — живу й не нарікаю.

— Терпляча ти личина. І вперта. Прошу тебе не раз — заскакуй частіше до нас у провінцію — й відсвіжуйся. Серед зелені та квіття видихуй нью-йоркську газоліну. Та ні — не хочеш. Ось, у цю неділю, у нашому містечку українська молодь імпрезу встругоне. Там така забава розбундючиться, що ноги самі рвуться танцювати. Чи уявляєш, — прихвалює він далі, — уявляєш собі, ти, нью-йоркський загазолінований сухарю, що значить погуляти в провінції. Музика пиляє так, що млосно робиться. На небі місяць круглий, як величезний півдоляра, а в домівці — ми. А кругом нас — рожі, плакучі верби, японські вишні, і навіть один кактус тексаський крізь шибу зазирає. . . Пахощі такі. Відчиниш вікна — і парфума тобі безкоштовно в груди лізе. А тут музика — трах-тара-рах! Саксофон як занявчить, труба як захищить — ча-ча-ча! І викаблучуються хто як може. Так танцюють, що аж авта на вулиці здригаються. Приїдь у цю неділку. Порадуєшся сам. Покавалерствуєш.

Мені якось неловко від його запросин. Відпекуюся. Я вже, кажу йому, так би мовити, кавалер у квадраті, або ще кажуть, кавалер із шостого й останнього розряду. Чому я буду марудитися, вибиратися до вас аж на забаву. І в Нью-Йорку того дива повно.

А він своє — причепився й не відговорити, не відігнати.

— Чого це, — каже він, — ти себе до хронічних кавалерів причислюєш. Та ти напівнючишся, набундючишся, свій їжакуватий чуб вазеліною приборкаєш — і виглядатимеш кавалером першого ґатунку. Приїдь.

— Ой, не приїду. — відбиваюся від нього, — не приїду.

— Бо, грєць мене візьми, приїдеш. Та там же твої знайомі: Галушка, Пампушка, Грушка. . .

Ех, приятель відшукав струну, на якій може пограти. Зловив мене. Ну як же відмовити, як же не поїхати, коли ще в пам'яті так свіжо зберігаються, вирізьбляться Галушки, Пампушки і інші всякі Юшки. Хіба можна забути, як десять років тому, в скитальчому таборі, я до Галушки бігав колядувати. Заскочив у хату — а в хаті галушеньят — матінко моя рідна! — великі, дрібні й дрібнюсінькі.

А я: «Дозвольте колядувати, пане Галушко?»

А галушеня одне: «Хлистос лодився».

А друге: «Дядьку, а дайте цукелку, я вам затанцюю козацка».

А найменше галушеня: «А я вам заспіваю «Коза-делега за тли кони куплена. . . »

— От бачиш, — каже товариш. — всіх Галушків пригадаєш, а заґедзґався, не хочеш на забаву їхати. А й Пампушки там. . . Ті, що ти в таборі лікував. . . Пригадаєш? . .

Чи міг би я хороших Пампушків забути. . . Вони в таборі хворіли й до мене, як до лікаря, все забігали. То в шлунку сіпає, то прищ на лобі, чи мозолі на п'ятці.

чи чуб на маківці випадає, а в мене була коробка — п'ять тисяч таблеток аспірини — і я їм на всі хвороби аспірини, аспірини. . . І помагало.

Приятель переможно тре долонями, бо бачить, що я, нарешті, підкорився. Як можна відмовитися від забави, на якій напевно стріну пампушенят, галушенят.

— Які там галушенята — поправляє він мене. — Забув, брате, що час проходить. Там тепер їм по двадцятці. Кавалери, дами. Усі Галушки мають «Шевролети» — і однією рукою — до керма, а іншою тримають кока-колу. Молодь. Юна Україна!

— Ну, приїдеш?

— Напевно.

Як вже домовилися, пішла розмова повільнішим темпом. Його цікавить, яким я потягом приїду? Чи заночую, чи відразу, після забави, дремену назад до Нью-Йорку ковтати газоліну? А я розвідую про його містечко. Яке воно? Зрозуміло, кучеряве, гарнесеньке. А молодь українська, що готується в неділю забавлятися, яка? Товариш спішить її також прикрасити. Молодь, мовляв, як молодь, одягнена тін-топ, смокінги, фраки, сорочки з золотими шпильками й запинками, й механізована за останнім словом техніки. Як з'їдуться, мовляв, всі вечорком до Народнього Дому, то сусіди думають, що в українців не забава, а автомобільна виставка. «Крайслери», «Шевролети», «Форди» блищать, як змії. А танцює як та молодь, геройсько розтанцьовує! Здається, що в тілі зовсім нема кісток, а голова і руки зроблені із гуми.

Отак розповідає приятель мені, мов би малює рожевими фарбами. А я все хочу дізнатися ще більше — та соромлюся якось прямо запитати — до кого ж та молодь прихилиється — до бандерівців, уердепівців, лемків, чи ще до іншого якогось пласту.

Бо, думаю, треба знати, як приїду на забаву, серед яких людей я опинюся, що треба з ними говорити, кого треба слівцем, як тим салцем, помазати, а кого, між іншим, для авторитету, варто й почорнити.

Наприклад, пляную собі, як там буде молодь бандерівська, розхвалюватиму «Гомін України». Скажу, люблю той «Гомін» читати від наголовка аж до спортового звітлення на останній сторінці. Ну, можу ще додати, що з Вовчуком знайомий, раз навіть обідав з ним і бачив ось з отакої віддалі його партійні запорізькі вуса.

Якщо ж там, думаю, уердепівці верх узяти, направлю голоблі на УНРаду. Хвалитиму всіх, як лише зможу. І, зрозуміло, Івана Багряного. Скажу, письменник з перцем, меткий, діяльний, ну і ще добавлю декілька приемностей.

Для тих, що мельниківців і гетьманців понад усе шанують, знайду також відповідного партійного героя — і розквітчаю його словами, яко рожами.

Коротко, хочу знати, до якої молоді я їду. Кого притий мені варто похвалити, кого погудити, чи зовсім не чіпати.

— То до якої групи ваша молода гвардія схилиється?

— До жадної.

— Яким це чудом? — дивуюся.

— Отаким чудом. До різних партій і організацій душа в них не лежить. Не терплять ніяких утисків. Живуть, як у молоді пливуть, автами катаються і нікому не підкоряються. Фрі кантрі.

Ех, тут коли б мене ланцюгами стримували, я б рвався подивитися на таку свободолюбну молодь. Подивитися і наговоритися. Про все загальне, безпартійне, від Шевченка починаючи і Енциклопедією Українознавства кінчаючи.

— То їдеш?

— О, безумовно. Спасибі, що запросив. Спасибі. Дякую.

— — —

На станції мене очікував мій приятель. І виїшли на вулицю тихенького американського містечка. Тихо, так тихо, що чути лише свої кроки — хруп-хруп, а серце — тьох! Не їдеш, а пливеш серед весняних нахощів і тині.

Коли це — нагло — як вибухне якесь стовнотворіння, як затрясється вулиця! Я зразу не второпаю, що сталося? Фабрика із склом і бляхою у землю провалилася? Чи землетрус трясє котячо-собачу ферму й котп-собаки по місту розбігаються й на всеньку пельку гвалтують-репетують? Що справді там таке? Скавудить, нявчить, ляскотить залізо, хтось лушить залізною мітлою по бляшанці, гупають і барабаняють дрюки й ступи.

— Що це, — кажу, — за Вальпургієва ніч там почалася?

— Де Вальпургієва ніч? — не розуміє приятель.

— А там, — кажу, — Що то за «бенкет на Лисій Горі»?

— Який бенкет. То наша забава. Не чуєш? Пиляють українську румбу «Роз-Марі».

— Пиляють, кажеш, «Роз-Марі»? А на чому ж то вони пиляють?

— На чому? На інструментах. Африканський бубон, мексиканська бляха, українська пила й аргентинський саксофон. Ну, як? Гарно викаблчують?

— Оригінально, — кажу, — оригінально викаблчують.

Підходимо. . . Народній Дім. Теменько вже. Я вже не можу бачити плакучих верб, японських вишень та тексаських кактусів, про які мені мій приятель так соковито переповідав. Але автомобільна виставка — перед лицем. Поблискують авта, як на картинці.

— Оце Галушчина штуценція — показує приятель на «Шевролета». — А це Грушка купив не авто, а стрілу шістдесятого року. А ото вдаличині біліє палац з колонами — дивися — то резиденція мадам Пампушки з чадом і домочадцями.

Заходимо. Музика допилює українську «Роз-Марі». Молодь танцює так, що аж електрична лампочка хитається й підлога угинається. Дивлюся й думаю, що правду приятель казав, що в цієї молоді кісток немає. Переплелся, як гумові патики й не розбереш, де в кого голова,

де туловище, руки й ноги. Крутиться, двигтить суцільна людська маса і лиш від світла обличчя й ноги інколи поблискують.

— У кут присядь, — попереджує мій приятель, — це, каже, енергійний танець, може хтось зробити таке «па», що закаблуком межі очі дістанеш.

Сиджу, розглядаюся, роздивляюся...

Де мої Галушки і Пампушки вечори вкорочують... Гарна зала... Підвищення для музики... На стіні тризуб і Шевченко з написом: «І чужого навчаються — свого не цурайтесь». А що ж то під Тарасовим портретом? Я протираю очі, підходжу і пильніше приглядаюся. Чи це мені ввижається? Здається, в мене зір не шкандибає. Добре бачу. Під Кобзарем вирізки з газет причеплено — Марилін Монро, з розвіяною, як парашут спідницею і Елвіс Преслі в ковбойських штанах та з гітарою на шиї.

— Що це за жарт? — сичу я до приятеля. — Шевченко, Марилін Монро і Преслі. Я зараз же зірву!

— Кого?

— Як кого? Вже ж не Шевченка! Огих кабаретних пискунів, що гундосять лімонадні пісеньки. Здеру! Зірву!

— Попробуй, — попереджає приятель. — Тобі ця молодь зірве негайно голову... Шевченко — це для тих, для старовірів, що «Чуєш, брате мій» і «На вгороді верба рясна» поспівують. А Преслі й Марилін Монро — це Галушкові й Пампушкові ікони. Ліпше не чіпай, бо біди не оберешся.

Тут якраз «Роз-Марі», нарешті, перепиляли. Кішка

з саксофону востаннє несамовитіше занявкала — і їй заціпило. Молодь розліталася від танців.

До мене поспішав делегація — два чоловіки — з привітом. Мовляв, я з Нью-Йорку, з центру, де на Бродвеї всілякі чуда грають і танцюють...

— Допоможіть!

Я не розумію. Пояснюють. У них зараз буде конкурс на ліпший танець. Клясичний, модерний і, зрозуміло, традиційний та ще й український.

Запрошують мене в журі, щоб я у ньому керував, головував і найліпше з танців вибирав. Вони принесли мені олівця, панеру, дві чарки горілки — і я погодився, бо хто ж може від такої чести відмовлятися.

І конкурс розгоряється. До клясичного танцю знайшлася лише одна пара. Мері Галушка і хлопечко із нечітким прізвиськом: не то Хлиць, не то Прищ. Вони заповзялися танцювати «Пер-Гінт», але в залі не було фортепіяна, і музика їм профокстротила вальчик «На сопках Манджурії», і вони з різними летами й перуетами його прострибали. На модерний танець бугі-бугі — вискочило аж двадцять пар на середину. І як закрутили, як зафурчали!! Здавалося, вони не танцюють, а один одного за чуприни й коси хапають, і один одного ногами прямо межі очі ціляють. Доглянути хто з них ліпше танцює бугі-бугі — даремна справа! Лише вже як бугі-бугі скінчилися, я дізнався, що одному партнерові ніс трішки скалічено, а в двох дівчаток повідлітали закаблуки.

Мене цікавив, правду кажучи, останній танець —

коломийка-завихрийка. Кортить побачити, як вільна, незалежна ні від партій, ні від організацій, молодь вихряться в коломиїці.

Показалися дві пари. Вдарили африканські бубни, аргентинський саксофон і мексиканська бляха — і коломийка відтворюється. Одна пара, як личить, на підлозі коломийку нам показує, майже нормально, а інша — темпераментна — у повітря лізе. Він її кидає майже до стелі, вона вгорі ногами робить «ножиці», тоді, мов та ракета, партнерові повз ноги пролітає й на голову йому сідає.

Всі аплодують. Жюрі, окрім мене одного, хочуть відзначити ту коломийку, яка під стелею вихрилася.

— То не коломийка, — кажу я.

— А що? — сердяться вони.

— То, — кажу, — якась гопцадрала-гопцаца. Цирк.

А жюрі до мене:

— Ти, — кажуть, — сам гопцадрала-гопцаца. Розумієшся на коломиїці.

Сперечалися ми, довгенько не погоджувалися — на репті дійшли згоди — відзначити Мері Галушку і Хляща за вальчик «Манджурія». Я їду до мікрофону, щоб об'явити про наше рішення, коли старший забави мені дорого перегороджує.

— Об'явите?

— Аякже, — кажу, — їду.

— Але — старший забави мнеться — але... як ви об'являєте...

— Голосно, — кажу, — по-українському.

— Добре, що голосно, — і він мене пошлескує по спині. — Але не українською... Це не проста забава... Тут української мало хто і розуміє... Вона, та українська, признаймося, віджила. Скажіть англійською.

В мене листок із рішенням жюрі трясеться, і мені, я чую, лица палають.

— Я, — кажу, — англійською не так чудово володію. З акцентом.

— Та ви не червонійте, — потішає мене він далі, — не червонійте. Я знаю, що вам соромно, що ви англійською говорите з акцентом. Ми свої люди, розуміємо. Я зараз знайду когось, що чистою англійською... Джо Галушка!

І мені, як крізь тверду стіну, як крізь велику перепону, доноситься густий басок Галушки Джо: «Ladies and Gentlemen! Ladies and Gentlemen!»

Але я не здаюся. Я переконаний, що керівник забави просто-напросто позкартував. Це просто жарт, хоч сьогодні, як мені відомо, не пріма апріліс. Як можуть на українській забаві мене не розуміти. Та тут же всі свої, з табору, ті, в яких я десять років тому колядував, і посівав, і щедрував...

Е, що там довго роздумувати. Он стоять Галушки. Намишки, Грушки — зараз з ними поговорю серце-у-серце, все чисто пригадаємо, всі разом позіхаємо...

— Доброго здоров'я, Йосипе. — тисну я руку спателіченому моїм привітом Джо Галушці. — Пригадуєш мене. Табір у Мюнхені. Двадцять перший барак. Я у вас був, а ти тоді ще малесенький без штанців гасав

і «Хлистос лодився» все співав. Пригадуєш?

— Oh, go away! — відрубє Йосип Галушка.

А я не вгамовуюся. Вітаю його далі. Сиплю запитання. Чи батько-мати живі-здорові? Як брати-сестри? Як поживаєте?

— Oh, wonderful!

— Передайте, — кажу, — привіт батькові від мене.

— Of course.

Мене морозить. Мені ніяково, соромно. Таке почуття, мов би стою посеред громади без одежі, як мати народила.

Біля мене Мері Пампушка. Я до неї за розрадою:

— А ти, — кажу, — виросла, вихоропіла, мов крапелька. Скільки ж це тобі вже рочків, гарнесенька?

— Eighteen.

— Вісімнадцять. Панна на виданні. І схожа ти крапельку в крапельку на Лесю Українку...

— What? — перебиває мене Мері.

Я вже не чекав кінця забави. Не попросившись навіть із приятелем, я втік на станцію і наступним поїздом поспішаю до Нью-Йорку, щоб ковтати газоліну.

Колеса вагонів ритмічно стукають і заохочують мене до більших роздумів. У голові, як та коломийка-завихрійка, все перемішалось... І стукає, як ті колеса: «Це не проста забава...», «Не по-українському...», «Джо Галушка, Мері Пампушка», «Хлистос лодився...», «Go away...». «Wonderful...», «What...». «What...» «What...», «What...»

— Квиток! — хтось передо мною стоїть і мені вигукє. — Квиток!

— До Нью-Йорку, — кажу, — і вириваюся від цупких спогадів. — До Нью-Йорку.

— Доляра і п'ятдесят вісім центів.

Я відшукую гроші, плачу, забираю решту і їду далі.

Аж раптом — опам'ятався!! Навіщо я платив — у мене поворотний квиток лежить у кишені!

Пропали гроші. Пропали півтора доляра.

І тому я вам оце і скаржуся. Скаржуся і обіцяю — буду ходити на всілякі молодечі забави — бандерівські, мельниківські, урдепівські, лемківські, пластові забави — на всі підряд! Тільки на забави без партій і організацій не їду ніколи. Бо там у мене пропало половина мого серця і півтора доляра.

В Т Е А Т Р І

Ці два епізоди гралися мені в одному з провінційних скитальчих театрів у Баварії.

Мабуть ще всі добре пам'ятають таборові порядки. Кожний, як міг, ухитрявся діставати побільше харчового приділу. А давали більший приділ тим, що десь у таборі відшукували собі якусь працю.

Отож, пішов я до театру, хоч сам спеціаліст кривництва.

— Хочете у театрі грати? — питає директор.

— Муну, — відповідаю, — бо їсти хочу.

— А які ролі можете грати?

— Які маєте, такі й гратиму.

Директор студіює моє обличчя і бачу, вагається устійнити: на які ролі я, властиво, надаюся.

— Рисами обличчя, — каже він, — ви більше до кримінальних штук підходите. Сумніваюся, щоб ви могли любовників грати.

— Цілком можу. Маю в цій ділянці досвід — тричі був одружений, двічі — розведений.

— Це ще не певний доказ. У моєму театрі колись був актор, що ність разів одружувався, а любовників ніяк не міг грати. А як з ролями пияків? Справитесь?

— Легко. — переконаю його, — я з цією ділянкою знайомлений . . .

Записали мене на постійну працю. Під графю «Рід виконуваної роботи» стояло: «Трагік з нахилом до пародії».

Першу ролю я дістав німу. Йшов любовний скетч «У парку». Я грав статую. Стояв у підштанцях, у со-

рочці-майці та з піднесеною, мов стріла, рукою. Зображував Аполона Бельведерського.

То ж я стою посеред сцени, мов статуя, а біля мене любов розвивається. Закохана пара: директор театру, як Ромео, а його внучка, як Джульєта — воркують, співають . . .

А то було взимку. В таборовому театрі холодно, дихнеш — пара клубком в'ється. А я на сцені в білизні статую мушу двадцять хвилин зображувати! Стою, а хлод всі мої кісточки перебирає. Починаю труситися і зубами румбу вистукувати. . . Та ще, на горе, чую з переднього ряду критику на мою інтерпретацію:

— Щось у тій статуї і ноги вже ворухаться, і обличчя посивіло та перекошилося, — каже один.

— А фігура яка в того актора паскудна! Та в нього тільки ніс та ребра блищать! — інший кидає.

— Ой же ж і актор туберкульозний, — додає третій, — йому треба грати смерть, а не статую Аполона Бельведерського.

До кінця скетчу я не міг вистояти. Поблизу був стілець — то я сів, а руку все ж таки піднятою тримав. Публіка мені, певне, глибоко співчувала, бо при кінці досить енергійно апльодувала. . .

Але . . . в наступній п'єсі я вже грав головну роль. Жениха. Йшла драма «Велика зрада», або «Руки в крові, а краватка чиста». Трагедія розділена на три частини. В першій він та вона любляться, в другій — розводяться, а в третій стріляються.

Найсумніша, виходить, третя частина: підготовка

до переходу на той світ і самий перехід. Напочатку цієї смертельної третьої дії я, колишній жених, готую труну з квітами, йду до колишньої моєї нареченої, тепер зрадниці, і з револьвера вбиваю її. Опісля п'ять хвилин плачу та виголошую свій основний монолог. Нарешті беру її, мертву, з підлоги, кладу в труну і співаю фокстрот «Всі ми на той світ підемо». . .

Отож. . . Програли першу дію — любов, значить. Все ніби йшло добре. Я в ролі коханця тримався знаменито. Хоч росту був незавидного, а вона, мов радіо-вишка, вигналася. І я, як збирався її цілувати, мусів навшиньки ставати. — і то лише до шиї досягав.

Друга дія пройшла теж майже нормально. Ми розлучалися. Я стояв перед нею, мовко нареченою, і кричав: «Зрадниця!». Вона (за п'єсою) повинна б від цих слів падати та втрачати свідомість. Та акторка цього не зробила, а з пересердя штовхнула мене ліктем, — і я бебехнув на підлогу. . .

Надійшла основна дія — третя. Я беру труну та квіти і йду до помешкання зрадниці.

На сцені всі електричні лампи обгорнені в синій папір: мусить бути глуха ніч. За кулісами суфлер зображує страх: дощ, грім і звуки вовка та папуги.

Публіка затамувала подих.

— Я прийшов до тебе, зраднице, убити тебе! — сказав я.

— Як ти хочеш мене вбити? — плаче вона.

— Кулею. У саме серце. Наскрізь. Раз, два — і тебе нема.

— Прощу тебе, — знову вона, — не кулею. Я кулі боюся. Задужи мене.

— Ні, ні, — переключаюся я вже на трагедію, — я тебе уб'ю. Підстрелю, як горобця. . .

При цих словах лізу до кишень, щоб витягти револьвера, а його там, клятого, нема. . .

Забувся взяти. О горе! О таборова Мельпомене! Що ж робити?! Чим же, думаю, зараз її забити?!

А публіка дивиться на мене і пробує глузувати:

— Не вб'є він її, кулемета забувся притягти. . .

— А навіщо йому кулемета? Он на столі ложка, може й ложкою вбити, аби скоріше драма кінчалася.

А суфлер з-за лаштунків шепче так, що вся зала чує:

— Души її за шию! Кінчай, заразо, п'єсу!

Та де ж, мислю собі, я її душитиму, коли вона така висока? Хоч би схилилася, щоб я її за шию уніймав.

— Умирай, — наказую їй. — без зброї, від моєї долоні!

І махнув магічно рукою.

Дивлюся, о радість, вона прикидається вже мертвою, поволі зсувається і говорить:

— О, Боже, він мене радіоактивними хвилями вбиває. Умираю!

Кмітлива акторка, думаю, знала, як сказати.

Я негайно зображую розпуку — б'ю себе в груди, хватаю за чуба і стогну, як при болях у шлунку. Тоді беру її і насилу кладу в труну. Спочатку поклав голову, потім ноги. . .

Аж так починаю грати найбільшу трагедію. Співаю

фокстрот «Всі ми на той світ підемо» та божевільно сміюся. Тоді кричу:

— Встань, люба моя, з гробу, глянь хоч ще раз на мене!

Не встиг я це проказати, як вона, моя партнерша, справді підводиться з труни, дивиться на мене, а тоді з усього розмаху б'є мене по лиці.

— Що ти робиш? — тихо питаю її. — Ще п'єса не кінчилася. Лежи, ти ж мертва! Лежи, не псуй трагедії. . . Ти мертва. . .

— Я тобі дам мертва — кризь зуби щідить вона. — Ти поклав мене в труну, а з труни цвяхи виймати хто буде? Давай завісу, бо крикну!

Завісили сцену. Мою партнершу повезли до лікарні. На щастя, її лише два цвяхи покололи.

Після цього мене вигнали із драми і я перейшов до таборової опери. . .

В Е Р Т Е П

УКРАЇНСЬКЕ, ЕМІГРАЦІЙНЕ, МОДЕРНЕ ЛЯЛЬКОВЕ
ЛИХОДИСТВО.

(За народніми мотивами).

Як тільки розійшлася завіса, чесні люди вгледіли два кольори на сцені — світлий, привабливий та бузвільно-чорний. Там, де світло очі голубить, сидить-летить ангел, а де темін згустилася — метушиться чортик з гострюсінькими різьками.

Ще хвилька — і в світлій стороні ангельський телефон пролунав та змусив усе темне царство сполошитися. Коли ангел прозорим крильцем взяв телефонну трубку, чортик обкрутив навколо різьок облізлого хвостика — і закам'янів у злobie та чеканні.

— Рай слухає, — мов із сопілки, зринув голос білого голуба. — При телефоні ангел-інспектор. Що? Укращає величає народження Спасителя? Дуже добре.

Ангел вслухається, аж крильця згорнув від напруження — і журиться, сумує. Бо здалеку лише брешуть, ледь-ледь доноситься:

«Нова радість стала,
Яка не бувала;
Над вертепом звізда ясна
Увесь світ осіяла».

— Але чому так тихо лине коляда? — запитує і в телефон, і самого себе небесний інспектор. — Чому ледве-ледве пробивається така урочиста мелодія?

Із срібної травиці сходить-спорхує інший ангел і в журі квидить-співає:

— Ангеле-інспекторе, тому так тихо лине коляда, що Ірод там панує. А він, як звісно, не дозволяє прославляти Спасителя.

Почувши тебе, райська птиця враз тріпонула крильцями — і накрутила номер в телефоні — і в хвилюванні-неспокої вижидає:

— Ангеле-воїне, це я — справжній інспектор. Бери, соколе, ракетну стрілу — і лети на Україну, помагай валити царство Ірода. Бери, мечосланий, об'єднане війсьсько Європи — і горами-долинами на Україну проби райся. . . Ти зразу впізнаєш її — то край-розмай барвінковий, поля-моря пшеничнії, тополями мережані, козацькими могилами бережені...

І інспектор вже збирався повісити телефонну трубку, як, згадавши щось, знову заговорив:

— Ангеле-воїне! Не забудь у похід взяти з еміграції генерала Шандрука.

А світле пташеня з шпоричу-травиці ї собі добавило:

— І хлопців з дивізії «Галичина», і всю молодь з Парижу-Нью-Йорку до сорока років включаючи. Не забудь СУМ, ОДУМ та Пласт. Вони в промовах дужі патріоти...

Чортеняті від таких розмов терпець урвався. Йому вже надоїло гризти облізлого хвоста та ратицями стукати у тім'я — і він зірвався... Стрімголов дременув до якогось підвищення і рудим хвостом затарабанив по коробці:

— Дайте мені Червону площу з замурзаним квадратиком... Що? Не знаєте? Замурзаний квадратик — це всім відомий мавзолей на площі у Москві. Негайно сполучи мене, каналіє!

Поки звільнялась телефонна лінія, чортик від нудь-

ги вистукував ритмічно ратицями та гугнявив марша:

«Чуєш сурми заграли,
Час безбожний настав,
В Інтернаціоналі
Не буде людських прав».

— При телефоні головна квартира їхнього превосходительства товариша Люципера, — гаркнув хвостатий у коробку, коли звідти почувся відповідний шелест. — Слухай чорте-бунтівнику. . . Є загроза, що українська еміграція об'єднається і рушить проти нас. . . Що, не віриш? Клянуся... Та хай мені червона зірка з хвоста загубиться, хай моїми ратицями у колгоспі поле волочитимуть, коли я брешу... Отож, ти старайся з усієї чортячої шкіри розсварити їх... Ти ж спец у цьому ділі — інститут скандалістики імені Маркса-Леніна закінчив... Ага... Чорте-бунтівнику! Поклич мені до телефону чорта — культурного референта. . .

Тут рудошкірому обридло стояти на ратицях та розмовляти — і він притягнув до себе «Вибрані твори» Леніна в 10 томах, склав їх коницею і присів на них.

— Галло Ваня! — крикнув він, облівши хвостом Ленінові праці під собою, щоб вони не розсувалися. — Ти, Ваня, як Люциперів культурний референт, ворухися жвавіше... Розсилай еміграції газетки-книжечки про «Родіну». Дурак, про колгоспи не треба писати, бо люди лякаються. Пиши про гаї зелені, про вишеньки-черешеньки, про волошки в житі... І зазначуй, що ці скарби завдяки мудрій партії з'явилися... Ага... Присилай, між іншим, побільше польських народно-демократичних фільмів до Америки. Хай українець-галичанин іде собі та на

здоров'я просвіщається... Як теж не забувай і про московські фільми — аджеж наддніпрянській братії теж треба окультуритися. Ну, то ура, Ваня! Хай живуть сто чортів на твоїй мудрій голівці!!

У цей час ангел, розгнівавшись на хвостатого, залопотів крильцями та до телефону голосом випнево-совейковим заговорив:

— Ангеле-воїне, вже війсьکو до вимаршу на Україну готове?

Чорт від злоби почервонів, одні ратніці чорніли. Аж закрутився-замотався та мовою франкенштайна-гидцеля телефон потурбував:

— Чорте-бунтівнику, — ревнула тварюка, — чи на еміграції українці вже обросли долярним салом?!

— Вирушайте, — в ангельську трубу сказав наказав срібноперий.

— Не допусти їх до маршу, чорте-підбрехачу! Закинаю тебе смоляним казаном з червоною мішалкою! Розварюй їх, — зіщулившись в клубок, зашицав нечистий.

І загадав-загарцював на місці, бо бачить, що його старання даремні.

Вже понеслися закликки — і линуть вони з вітром крізь мости французькі, крізь джунглі зулуські, понзхмародерн нью-йоркські і вулиці торонтські:

— Українці в Парижі, кохайтеся в парфумах, та не забувайте про меч!

— Патріоти з Нью-Йорку, вилізайте з барів! Охмелайтеся!

— СУМ, Пласт, ОДУМ — кінчайте танцювати!

— Еміграціє, струнко, на «Золоті ворота» рівняйся!

І ангели від команди прояснішали — і від радості ширяють над командувачем та перешіптуються:

— Що ж це за проводир еміграцію веде?

— Якийсь дуже знайомий. Голос ніби Лебеда...

— Та так, але обличчя Мельника...

— А постать Вовчука...

— А зодягнений, бачте, в плащ Багряного...

Люди пикуються-ладуються, черевця повненькі ременями із зброєю затагують...

Нараз жіночий голос владно пролунав біля статуї Свободи:

— Жіноча гвардіє-лазарет, пикуйся!

Чорт аж зігнувся в три погібелі...

— Пронадуть мої ріжки-ніжки! — загиркав він сам до себе з ненавистю. — Згинуть... Згинуть ратніці мої шишненькі... Піде за вітром все моє царство темненьке, коли на еміграції вже жіночі полководці з'явилися.

А команди не вщухають... Линуть — і мов окропом рогатого опікають:

— Через Бродвей!

— Повз Ейфлеву башту!

— Через Карпати!

— На Україну кроком руш!!!

І покрокували герої, покидавши місця насиджені, набанковані...

І сумно стало в Торонті... Садиби пустують, кури, свині, корови по вулицях блукають, господарів шукають.

В Нью-Йорку, на площах, стоять напризволяще полішени, незапарковані «Каделяки», «Форди», «Олдсмобілі», — і поліцаї не знають, кого за порушення вуличного руху до суду кликати. Париж — теж весь у русі... Українці міняють здоровенні валізи з капелюхами, сукнями, костюмами на військові однострої... Та вирушають... Та ще й із піснею:

«Нам допоможе святий Юрій
І Пречиста Мати
Волю здобувати.
Ой, чи пан, чи пропав,
Двічі не вмирати —
Гей, нумо, хлопці, до зброї!»

— Пішли, пішли, орли еміграційні, — мовив ангел, даруючи всім погляд лагідний та посміх милий.

А за орлами крокують орлиці — сестри-жалібниці.
І також виводять бойової-маршової:

«Спать мені не хочеться
І сон мене не бере,
Бо нікому пригорнути
Молодої мене. . .»

Враз ангели заграли срібними сопілками, крильцями вказуючи на надзвичайних людей у поході.

— І вони пішли!
— Та невже ж бо!
— А поглянь!

Ба, справді... В колоні, відбиваючи крок, ішли хлопці й дівчата — хороші, як калина, і погожі, як весняні днина... На всіх ковбойські штанята красуються, а сорочки всіма фарбами веселки переливаються... Та ще й

у кожного на спині, мов герб, добірна гадюка звивається... Маршують вони і співають також:

«My darling, my darling, I love you так дуже,
Що ти не уявиш собі...
Хоч я Ukraine іду визволяти —
My heart я лишаю тобі».

— І вони пішли в Україну, на Ірода, — зрадив-заяв ангел. — Пішла американська молодь козацького невмирущого роду.

Переходять колони... Очі всіх вперед, в жовто-синю далечінь впиваються... Хто через Карпати, хто Дарданелами мети досягає...

— Братіє, тополя видніє!
— Хлопці! — верба бовваніє!

Від цих окликів два ангели в раю стрепенулися й сльозами залилися:

— Обіймаються!
— Цілується земля рідна й еміграція гідна!
— Летімо до них... Туди, де «Лани широконолі і

Дніпро, і кручі...» Будемо над нивами кружляти і їх, героїв, у битві з ворогом охороняти. — мовив ангел-Кобзар.

— Летімо, батьку. — втерши перлямутрову сльозу, відповів ангел-каменяр. — Летімо, допомагатимемо їм лупати ту скалу..

І засріблили в повітрі... Над колонами, що сходилися звідусіль і стискали ворога кобзарсько-каменярською силою...

З а в і с а глибше, у самому центрі, розійшлася.
І чесні люди замилювалися чепурною повіткою... Лець-
ледь помітна силуетка вола трудячого, сіренького, ще
й круторогого, що похилився-задивився над яслами ду-
бовими... Із ясел, мов стріли вранішнього сонця, виблес-
кують стебельця сіна, любистку, чебрецю та рути-м'яти
зілля... Обабіч тіль-тіль видніється селянський віз, а по-
руч нього коромисло із відрами, сидельце й буланій кра-
сень з заплетеною гривою...

Із ясел випромінюється сяйво. Злотиство-срібне сяй-
во...

І голубить і круторогого, що висмикує стеблину, і
буланого, що куняє біля воза... Світло торкається й ко-
ромисла, і відер, і сидельця... А зверху, над сіном-чебре-
цем, — чатують-вартують ангели... Прозорими криль-
цятами торкається один хмаринки й приспівує, і виграє
на сопілці:

«Во Вифлеємі сталася новина,
Пречиста Діва породила Сина»...

А інший чистий птах затріпотів і, мов би на лірі,
докінчує:

«Як породила, в пеленках сповила,
На зелене сіно в яслах положила».

Двері стодоли розхилені... Видко, як по зарослій
шпорішем стежечці, що в'ється між вербами, між виш-
невим квітом та калиною, тупцює паламар.. У підряс-
нику з нейлону та в черевиках з дебілої пляст-маси.

Ось він надходить до повітки, зупиняється. . . І гречно
на всі боки схиляється-вклоняється... Тоді виймає із ки-
шені мікрофона і через нього до всіх доповідає-промов-
ляє. Його тонкий і тремтячий речитатив підсилено роз-
ходиться повсюду: і на південь, де сонце над пралісом
пекуче, і на північ, де свіг-мороз тріскучий. . .

— Увага! Галло! Хвилинку! Агов!
Чи добре ви чуєте мій мікрофон?
Нью-йоркчани, Парижани,
Канадці, Бельгійці, Австралійці!..
Та й ви, Бразилійці!
Коротко — розкидана по світі нація!
Українська політична еміграція!
До тебе промовляю,
Тебе щиро благаю...
Панове, та не спіте!
Від сна воспраніте!
Працю облишіте, а гроші ж — збережіте!
Та благо створіте!
Рожденного Христа повсюду восхваліте,
Лецую новості від хати до хати рознесіте.
І розносьте, і співайте;
І радійте, і вітайте...
По-козацькому, по-проворному,
По-хорошому, по-соборному. . .
Всі разом, як годиться,
Включаючи до згоди усі партійні коритця:
Гетьманців-аристократів,
Революційних демократів...
І націоналістів,
Соціалістів,
Анархістів...
І безпартійних ідеалістів.

Святкуймо мирно, пристійно,
 Консолідаційно...
 Греко-католики-миряни, отці, ченці, Василіяни
 І православні християни...
 Волиняки і східняки,
 Харків'яни й галичани;
 З Личаківського завулку
 Й Басарабського провулку.
 Одесити, кияни, буковинці
 І народжені в Техасі українці!
 Обніміте один одного і поцілуйте гречно.
 Не як Юда, а по-щирому, сердечно...
 Сіє вам глаголю —
 І ще раз про згоду нашу молю.
 Тепер покидаю двері цього кабінету
 І йду на наради Всеукраїнського комітету... .

Паламар виключив мікрофона, згорнув його і заховав у кишеню. Тоді натиснув гудзика: електричний довінок урочисто закалатав... Паламар віддаляється по мережаній травю стежці... Ось він ледве мріє між вербами та вишнями... І зник між зеленими засівами...

Аж ось... Ангели спорхують з повітки, сідають уздовж стежки, колинуть шпориц-травицю і, мов би на невидимих цимбалах-лірах, гуртом грають і співають:

«Темнька нічка тьмою світ закрила,
 На небеснім полі зорі запалила.
 Одна лиш зірниця понад усе сяє
 Та над Вифлєсмом промені зливає».

А інший гурт ангелів з повітки докінчує ще тихшим співом і ще ніжнішим відзвуком бандури:

«А во Вифлєсмі нині мир явився,
 Люди, веселіться, сам Бог народився».

На стежці з сізо-блакитної далі виринає кобзар. Він схиляється, що аж сивий вус спадає до земельки. в сторону повітки і сідає під вербою. З торбини дістає кобзу, цілує її і, вглядаючись у шлях, що веде до Євро-

ни, починає грати й промовляти...

— Ой, бачу, бачу,

Як звідусюди біжать і скачуть;

Як ідуть, човном пливуть і морями коливаються,

Ще й газоліном наближаються...

Аж ось сивоусий обернувся і задивився на дорогу,
що веде за океан, у багатий доларовий світ — і затяг-
нув сильніше-бадьоріше:

— Бачу: просинається, одягається та збирається

Українсько-американська еміграція,

Сиренька її маса та репрезентація.

В «Крайслери», «Форди», «Каделяки» скакають

І до Вифлеєму поспішають.

Хто бідненький — корабликом прямує,

Багатший — ракетою кермує...

Та все дитяті дари:

Ось овечечку з отари,

Рідкісних хахлів дві пари,

Півня та чубату з фарми,

Бочку мармеляди із книгарні,

Мітлу й щітку із лікарні,

Книжку снів шойно з друкарні...

Композитори везуть бандуру,

А письменники — літературу

Велику, середню і макулятуру...

Тут і журналісти:

Редактори, доктори, магістри...

Несуть газет копицю,

З якої крапає словесна рідиця...

Робітники, кравці, шевці та всякі інженери

Несуть банкові книжки та інші вкладки-шери;

Лікарі — пеніциліну, аспіріну і таблетки для

худіння...

Дентисти — штучні щелепи, дебели щипці

І машину для сверління...

Артисти загорнули в подарунок маску,

Військовики і комбатанти — каску;

Бізнесмени — морозиво, ковбаси,

Кравчині — найновішу моду...

Ура-патріотичний люд —

З українським запахом прозору воду.

І телевізій тут, і холодильників,

І праски електричні!.

І капелюхи ексцентричні...

Тут мемуари свіжесенькі

І виклади нуднесенські.

Усього набрано горою,

Усього вволю.

Несуть дарунки, поспішають

До Божого Дитяти...

Щоб вклонитися і помолитися

Та щастя і здоров'я на майбутнє мати...

Аж враз з усіх кінців райські птахи злетілися і на
деревах, на кущиках і травиці розмістилися. Ангел-коб-
зар дав знак і ангел-каменяр у трембіту засурмив...

Ще знак — і світлі птахи райськими сопранами,
альтами, тенорами і басами заспівали... І той спів до
зір понісся, за моря і океани, через гори і долини... До
рідної України:

«Слава буде во вишніх Богу,

Дающому радість премногу,

Рожденну, явленну

І во яслах безсловесних положенну»...

Чутно гудок пароплава, що прибився до берега...
Видко світла, що блимають на ньому... Крізь світла про-
майнули дві постаті... Ближче і ближче ідуть до доріжки
з ангелами, до повітки...

Уже зовсім видко — з'являються на зарослій ширишем доріжці два прочанина, охлялі, змарнілі від далекої, розгойданої, океанської дороги...

— Пане професоре — мовить надшербленим голо-
сом один — я вже, так би мовити, майже скінчений. Вло-
мився по самісінькі вінця. Чи скоро побачимо Вифлеєм?

— Ще з дві морські милі, пане директоре.

— Ой, далеко. А чи тут нема підземки?

— Кого, вибачте за слово?

— Підземки, кажу. Метрополітена, собвея... Схо-
пили...

— Не знаєте географії, пане колего. Які ж у Па-
лестині собвеї?

— Які? Та ж жиди й араби б'ються між собою —
то я думав, що вони вже встигли повиконувати для за-
хисту якісь там катакомби чи схованки.

Ангел розмістився посередні доріжки і помахом
крильця зупиняє подорожніх.

— Куди мандруєте, куди прямуєте, народ христе-
ний? — понитало, якби проспівало, ангеля.

— У Вифлеєм, — професор.

— Еге ж бо, у Вифлеєм, до повітки, — директор.

— З якого царства, з якого государства ви приби-
лися?

— З царства Айзенгавера.

— З якого міста? — леbedить шовковим голосом
світлий птах.

— З українського Нью-Йорку. — твердо відранор-
тував професор.

— З самого серця, з еміграційного давнтауну, —
доповнює директор.

Вчувши «український Нью-Йорк», ангел-кобзар на-
сторожився... А потім посміхнувся...

— Запорожці, виходить, — пресіяв ангел-кобзар,
— козацтво!

— Єс, — відказав професор.

— А говорите рідною мовою?

— Шур, — підтвердив директор, — вай нат.

Ангелові-кобзареві від здивування крильця за-
тріпотіли...

— А ваші прізвища?

— Джан Пап і Стів Гап.

Ангелові крильця від сорому порожевіли і він опу-
стив голівку.

— Справді Пап і Гап?

— Справді. Раніше ми були: Іван Пампушка та
Степан Галушка. — зніяковівши, затупцював на місці
професор.

— Та то довгі імена, — встряс для допомоги дирек-
тор, — і трохи соромливі, хліборобські... Ну, тільки по-
думайте: Галушка, Пампушка, Кривенко, Шевченко...

— Гарбузенко, Дубенко, — перечисляв професор. —
Чубатенко, Кононенко...

— Передирипушенко... А так простіше і культурні-
ше: Пап, Гап, Куш, Пуш, Тринь, Бринь...

Ангелові-кобзареві гаряча сльоза спала на шпори-
шину, і він зійшов з доріжки. На його місце опустився
інший птах.

— Де працюєте і який фах маєте?

— Професура ми. Не липова, а настояща професура, — гордо заявив директор і, витягнувши з торби пляшчину кока-коли, напився-підкріпився...

А, напившись, решту віддав для задоволення колезі...

— Професура. Живемо з білих рученят, — посмакувавши кока-коли, мовив професор. — Пишемо, друкуємо... і грошики вряди-годи рахуємо...

— Про що ж ви пишете? — взяла цікавість ангела. — У якій ділянці?

— Про все. Статті про космос пишемо, косметику і про балетнику,

Про калорії, ембріологію, криміналістику...

Ми експерти з історії, з спортової дільниці

Та з анатомії людини...

Ми знаємо будову атома і свійської тварини...

Ми дослідили, як Венера навколо нас кружляє

І яким голосом орангутанг у пралісах співає...

Ми — вища математика, трохи аритметики й хемічної природи,

Даємо лекції про чорну магію

Й щодо жіночих мод та вроди.

Ми пишемо до п'ятьох українських часописів,

Живаючи шістьох правописів:

добірних і нерозбірних...

Правопис дядька Дем'яна,

Тітки Горпини й перекупки Ганни,

І пастуха Панаса, і поета Єремії,

Ще й сторожа із Академії.

Відчитавшись про свою культурну працю, вони прощмигнули повз ангела і подріботили до повітки... Вкло-

нилися Новонародженому... Залишили дари... І поспіхом назад... До пароплава... До Нью-Йорку... Ангел пробував їх упросити... Щоб ще трішки лишилися... Та де там! Не даються на упросини. За океаном їх, мовляв, чекає робота. Та ще яка! Непроста. Велика, національна, громадська, загальна. Та ж вони не будь-що-будь, а професура! Чи то пишуть, чи читають, чи курячої фарми доглядають. Та ж ні денно, ані ношно вони, сіроми, спокосчку не мають...

Ще раз вклонилися, дали ангелові в подарунок пляшечку кока-коли і зникли з обрью...

Аж раптом дивина на стежці об'явилася... Зодягнена в халатик, посічений густими та рідкими фарбами... Великий попелястий шалик одним кінцем обгортає груднину й шию, а іншим опоясує штанину. На голові розлогий мексиканський капелюх з пурпурною пір'їною. Та ще й широкий-преширокий, плоский накунок під рукою...

Ангели, примітивши дивну людину, із стежки поздіймалися... Щоб, чого доброго, отой накунок їхніх тендітних крилець не зачепив... А людина ступила ще крок — і зупинилася... Витерла чоло та іскристими від надхнення карими очима навкільця обвела... І у простір відхнула, мов би дорогою парфумою крапнула...

— Оце і Вифлєем! Який чарівний, кольоровий край. Хоч сідай ось зараз та малой. — Ангели любесенькі, — звернувся він до птахів, що сиділи обабіч на землі та на деревах, — чи згодитеся для мене хоч півгодини позувати? Сядьте трикутником, ніжки приховайте, крильця розправляйте, а оченятами промені у стратосферу поси-

жайте... Сядьте, позуйте, я намалюю з вами пейзаж палестинський.

— Ми не позуємо, — з куща калини донеслося. — А хто ж ви будете, чоловіче смиренний з пакунком шпироченням?

— Я — маляр. Голова секції малярів із Літературно-Мистецького Клубу...

Ангели перезирнулися, зашепотіли:

— Маляр, диви.

— Та видко, що маляр.

— А звідки видко?

— Та по пір'їні і по заляпанім халатику та сорочині.

Коли грунка ангелів гуторила, один із них пробився з середини, стрибнув на шпоришину і запитав:

— Що ж за дар ви принесли до Вифлеєму?

— Несу сюрреалістичну картину «Християнин крокує лісом». — Маляр радісно вдарив долонею по широкому пакунку, розв'язав і розгорнув його... І виставив ангелам на показ...

Ангели, як глянуть на малярство — та щільненько як згуртуються!! Та як здивуються!.. І даремно... Бо є чому... На полотні анічогісінько не видко... Лише дві зелені лінії надряпано, а посередині червону крапку намалювано, і все...

— То кажете, що ця картина називається «Християнин крокує лісом»? — зашарівся й заглянув у очі маляреві ангел.

— Еге.

— Щось лісу на вашім полотні я таки не бачу.

— Бо він ще не встиг вирости.

— А де ж християнин?

— Ще не народився.

Ангел захитав сумовито голівкою і вказав крильцями дорогу до повітки...

Маляр віддалився... Примостив під рукою подарюнок і зник межі кущами. . .

Накрапав дощик і.. втишився. І стежка, і дерева замерехтіли перлами-росою... Світлі птахи набрали роси в шкляночки і прополоскали свої ангельські горляночки.. А тиша навкруги... Чутно, як листя, скупана росою, випрямляється, до соняшних променів пручається.. Ангели зачарувалися спокоєм. На шпориші нікого — ні пішого мандрівника, ні газолінового кермовика...

Коли ж це!! — шпориш як захвилюється... Дорога як затрясється... Все оповилося гуркотінням-тріскотінням... Димом... Ангели прикрили личка, щоб їдкими парами не дихати...

Коли дим потроху розійшовся, райське птаство уледіло перед собою вантажну автомашину, наладовану величезною кам'яною брилою. З брили на доріжку прозіскакували скульптор, письменниця і поет. У поета очі, мов самітна прозора хмаринка... В одній руці у нього вічеpero «Паркер», а в іншій — торбина і недоїдений банан-травина...

Скульптор по доріжці, по доріжці — і зараз же до ангелів:

— Маєте гараж у Вифлеємі?

— Для вантажного авта?
— Для моєї скульптури. Привіз у подарунок. Розміри — п'ять метрів завширшки і два заввишки. Десять тонн вагою.

— Що ж це ви на десятих тоннах каменю зрізбили?

— Бджолу, що сидить на дубі зеленому. Бджола важить двісті грамів, а решта — дуб зелений з жолуддями численними. То де накажете монумент поставити?

— На палестинським полі. Хай прочанам, мов статуя Свободи, яснє чи, як Єгипетська піраміда, височіє.

Ангел вказав дорогу в широчину і вантажне авто з брилою загуркотіло...

А письменниця і поет все ще стоять на стежці під вербою і дивуються... Де ж комітет для зустрічі їх, віртуозів пера? Де хліб і сіль? Де привіти? Де запросини? Жінка від розчарування песимістично охнула... І сама до себе стала промовляти, сама собі жалі вилівати:

— Що за дивний знак?! Що це означає?
Мене, письменницю, ніхто не зустрічав?

Справді — ніхто... Ніхто навіть на її запитання не відповідає — і вона далі жалобить себе словами:

— Творю ж я драми,
Роджу романи,
Строчу щосили гуморески,
Із слів ліплю я арабески...
І на тобі — добилася до Палестини
Й не бачу жадної людини,
Котра б тебе зустріла,
З тобою по-жіночому погмоніла,

Котра б зугарна приємненьке слівце сказати —
Ну, хоч, принаймні, генієм мене назвати...

Аж нарешті ангел з'явився між письменницею і поетом і лагідно заговорив:

— Ми, ангели, вас зустрічаємо і на святій земельці вітаємо. Можна знати, хто прямує, хто подорожує до повітки Господньої?

Поет не встиг відрекомендуватися, як жінка ступила

крок вперед і з належною гідністю заявила:

— Я — іскра Божа.

Ангел не збагнув відразу поетичного вислову і заклінав оцenyтaми.

— Яка іскра Божа? Не розумію.

— Перед вами сяє іскра Божа, літературний Олімп, — докладніше висловилася жінка.

— То ви пишете?..

— Ще й як? На машинці і голірuch. Чітко і каліграфічно.

— Про що ж ви пишете?

Ех, оце письменницю уразило... Отак ніби їдучим перцем разок по серці шкрябонуло. Її запитують, що вона пише?! Та ліпше б уже, на милість Божу, запитали, чого вона ще не писала!! Та що ж вона ще не друкувала?! Чого не оспівала!

— Та ж оспівую любовників палких,

Жінок чарівних і в талії тонких...

Та ж бо я авторка комедій із сільського
господарства,

Двох повістей про розвиток вівчарства...

Та я ж творю есеї про діла кооперативні

І усмішки харитативні.

Вона поспішно перебирає папери, щоб щось відповідне винукати... І прочитати... І свій талан всебічно показати... І що ж! Їй усе діло поет псує. Перебаранчас! Він миттю споживає недоїдений дорогою банан, висмикує з-за пояса якусь сіру папірину і з нею до ангела підходить...

— Можу я продеклямувати віршик?

— З радістю послухасмо. А який маєте? Ліричний? Трагічний? Комічний?

— Ні. Під назвою «Надкосмічний».

Він заховав пікурку банана в торбину, витер рукавом сорочини уста і слейним голосом заримував:

— Коли мені банан з'їсти закортіло,

В мене від надхнення все тіло тремтіло...

Я роззявив устоньки, з'їв вітаміни вічні!

І в кишечках забулькали арфи надкосмічні.

О, бананоньку, ти моя поетична збруд,

Алілуя і ще раз алілуя.

О, бананоньку, ти мій поетичний, срібноперий
і рахманний камінь...

Людоньки, простіть гріхи мені усі, амінь.

Поет читав і дріботів поетичними нозями вглибінь, до повітки... За ним слідувала з нахмареним чолом письменниця...

Доріжка не довго порожніла... Як тільки зник літературний Олімп, повискакували з трьох різних сторін жид, москаль і козак. Поставали один до одного спинюю і тушюються на місці... Аж ось жид відбився від кола і ну бо промовляти, ну бо на свою жидівську долю жалітися та нарікати:

— Ой, вей, нам, жидам, непереливки великі!

У Москві на нас сичать,

У Єгипті всі кричать...

Ой, вей!

Жид же хоче мирно жити-торгувати

І хоч цента зиску мати...

А йому араби не дають —

Час від часу налітають та клюють.

Лиш у нашому Нью-Йорку нам добро —

Тут з ножем ніхто не лізе під ребро...

Ой, так!

Торгувати я мастак.

Ой, вей!

Хороша гандлярська вулиця Бродвей!

Він виймає з кишені турецькі хустки, намисто, ма-
нуфактуру і пропонує ангелам:

— Візьміть, шташата, дам дешевше від води хо-
лодної.

— Не потребуємо. Нам в раю всього доволі. І да-
ремно.

— Всього доволі... І даремно. Диви. А я й не знав,
що рай таку конкуренцію нам, бізнесменам, робить. Да-
ремно все дає і нам ціну збиває...

Пішов жид у гущавину, поміж деревами... Вигукє
ціну та все вихваляє свій крам...

Москаль і козак розійшлися та з віддалі поглядами,
мов мечами, ви'ялися. Довгенько так мовчали і кололи
один одного... Аж ось москаль не витерпів поединку,
крикнув від злості і спересердя заговорив:

— А я руський человек багатій,

Не люблю українців, хоч забий...

Не люблю! Не терплю! Не вважаю!

Проклинаю!!

Усіх націоналістів, самостійників, сепаратистів...

Та ж вони бажають жить окремо, без нас —

Оце раз!

Пробують не дати свою пшеницю

В нашу білокамінну Москву-столицю.

Одва — оце два!

Мої любі — хахли і хахлушки,

Що їдять малоросійські галушки,

Що називають себе півросіянином

І навіть четвертиною,

Що не знають роду-племени і хиляться билиною.

Таких половинок-четвертинок

хочу я мати

І на цьому кінчаю промовляти.

Козакові ледве снаги вистачило вислухати москаля.

Він все переміняв ногами та долонями від гніву поти-
рав. А як москаль скінчив, став кремезно супроти нього
і ну бо вогненними словами молотити:

— Послухай лаптю-черевиче,

Москалю-чарівниче!

Хахли і хахлушки,

Малоросійські галушки

Були ще за царя Миколи —

Але вже не повторяться ніколи!!

Хахландію і всю одєжу з неї

Ми виставляємо тепер в зоологічному музеї.

Тепер ми вже не половина.

Не четвертина!

А нація!

Колсолідація!

Що силу має

І чого хоче добре знає!

Еже не похилимось до тебе билиною,

А здоревенною й дебелою дрючиною.

Не бачити тобі ніколи нашої ворожайної кониці,

Ні жита, ні пшениці!

Не їсти наші вареники і пампушки...

І галушки...

І пиріжки...

Не пити ні водиці...

Ні сливовиці...

Ах, козачі слова цвяхом летіли і залазили москалеві

в душу... Йому, москалеві, в обличчя жбурляють таку осоружність, таку образу? Йому погрожують. Не дадуть пшениці? Ач, яке косолапе мужицтво! Не дадуть! Та він візьме!

— Я візьму, — зааярмував з розпуки москаль.

— А я не дам! — мов би камінь розсік, кинув козак.

— А я наперекір «не дам» візьму!

— О, коли будеш нахабно брати,

Станемо тебе — о — їйбо, дрюками частувати!

— Тільки спробуйте...

— Спробуем. Хочеш відкуштувати...

Хоч я дрюка зараз не маю...

Але коли дозволиш, то відшукую...

І мов би в гарячій купелі, тебе

миленького, скунаю.

Ось як — я козак!

Він ще хвилю дивися на москаля... А тоді різко повернувся, заспівав:

«Взяв би я бандуру

Та й заграв що знав;

Через ту бандуру

Українцем став...» —

і сховався поміж зеленню, що огорнула повітку...

Москаль озирався навкруги... Кому б то поскаржитися на такі неподобства? Та якийсь там півросіянин ображав його, великого і цілого? Хоч би яка жива душа попалася, щоб їй переповісти тількищо вислухану кривду? Анікогісінько! Та як — анікогісінько! Он ангели висріблюють крильцями на зелені... Пожались їм...

— Ангелики! Ви чули.

— Чули.

— Як він залякував мене... Ані копиці, ані пшениці, ні хахлацької пампушки, ні галушки... «Не будемо вклонятися билиною, а здоровою дрючиною». Дрючиною... Чули ви, ангелики.

— Чули.

— Та що ж це в світі діється? Немає старшого і женшого?! А як у вас, в раю?

— У нас в раю всі рівні.

— Рівні. О, горе, то й у вас, на небі, повно самостійників... На землі вони ще лише борються за рівність, а у вас її вже запровадили... Виходить, у вас цього самостійницького зілля більше.

Він спантеличений. Де йому підмоги пошукати?... На землі його блакитна, вища кров осміяна, спаллюжена... Й на небі не дуже оту блакитність визнають... Розпука... Він з похиленим чолом покрокував. Куди? І сам не знав. Куди ступали ноги...

Нарешті заросла шпорищем стежина опустіла. Ані людини... Тихо — ні кроку, ні облику людського... Ангели полегшено відхнули, крильцями залопотіли — і на шпорни-травицю... Прикрили всю стежину, весь шпориш сріблястим віялом... І годублять ледь чутно коляду... Коли це ангелятко чхнуло... За ним наступне... І покотилося поміж небесними пташатами! Як на команду чхають...

— З долини вітер якісь гази захопив і повіяв ними?

— О, дже, ні, — занеречив якийсь ангелик, — го не гази.

— А що?

— Пахоці... Французькі. Хтось напарфумований по доріжці йде... Ну так! Дивіться, он вдалині дві постаті видніються... О, наближаються...

— Ба, правда, відходять. Летімо на дерева... Трохи подалі... від гамору та пахоців земних.

І крильця шовковим шумом пронеслися у повітрі. І мов зірки іскристі, замерехтіли між деревами... А постаті щораз яснішими різьбилися... Вже можна розпізнати обличчя, одяг, усмішки... Ішли дві пані... В бальних сукнях, вузьких у талії і таких широких знизу, що заслоняли увесь шпориш у обсязі кількох метрів квадратних. І капелюх у кожної. З пером! В одній перо із струся, а в іншій — із гуся. Кожна з різноманітною, підбраною до кольору очей. Блакитна з вогником торбинка... І попеляста з рожевими крапками...

— Ох, втомилася, — промовила блакитная торбинка. — Мабуть уже недалечко святе місце. Причепуритися, далєбі, треба.

— А треба, — погодилася попеляста. — Підмалюю уста і поправлю капелюха.

— Та вам нема чого й поправляти. Він майже нормально накладений на вас, любонько.

— Та й на вашій голівоньці стоїть майже пристойно, голубонько.

— Дякую сердечно.

— Прощу гречно.

— А скільки ви за свій, якщо це не секрет, платили?

— Двадцять, голубонько.

— Переплатили, любонько.

— Що ви?

— Присяйбі, принаймні, дев'ятнадцять долярів переплатили... Такий капелюх коштував не більше доляра... Ще тоді, як я панною була... А тоді ж було все дороге.

— Та як ви можете усе запам'ятати, це ж було давненько? Років сорок тому назад.

— Дякую низенько.

— Прощу гарненько.

Обидві скінчили зсувати та пересувати капелюхи — і ну бо проробляти вправи з усмішками. В люстро раз-у-раз заглядають та уста перевіряють. І усмішка закрита, і відкрита, на два передні зуби і на всю щелепу... Дискретна і нейтральна, голівудська.

— Гляньте, любонько, як теперечки вам подобається?

— Що подобається?

— Та ж ми не дрова пиляємо, а усмішки перевіряємо... Як я, по вашому, сміюся?

— Надзвичайно, але металевий зуб блищить, як маяк серед дороги. Скоротіть усмішку на двадцять відсотків.

— Гаразд, дякую за пораду. А як зараз? — запитала любонька голубоньку, коли майже зіпнула уста і прогнала з лица всяку усмішку. — Як?

— Зараз насупилися, мов би вас ось-ось будуть лінчувати.

— От ще морока. Не догодиш вам. Ану ще раз гляньте. Як зараз?

— Сміється, мов Грета Гарбо.

— А я хочу, як Марлена Дітріх. От горе, не виходить...

Знову люстра заблищала, знову обидві пробують і перепробують міняти свої лица... І так, і сяк... І як би ще довго вони над тією працею трудилися, коли б... до них ангельські птахи не заговорили:

— Хто йде, хто гряде до колиски Господньої? — мов із соплки прозвучав голос ангела.

Жінки в здивуванні виструнчилися. Як же їм від-

повісти найефектовніше на таке запитання? Хто вони? Прості люди, чи вершки суспільства? Сіра маса, чи еміграційна аристократія? Перешіптуються... Перебирають професії... А ангельський голос знову лине:

— Може мандрують господині? Чи жінки-рабині?.. Організаторки?.. О, певно, декляматорки?.. Невже співачки? А може скрипачки?

— Не вгадав, ангелюку. — пролунало від любоньки.

— Не вгадав. — повесело від голубоньки, — ми не співачки. І не скрипачки.

— А громадські діячки!

— Так! Голова та секретар жіночої організації імені «Золотого листка»...

— Еге. «Золотого листка на залізному дубі».

Прийшли сюди вклонитися... і похвалитися...

Ми маємо успіхи... Голосні... Страшні...

Колосальні... Феноменальні...

Голубонька простісінько заговорилася... Вона не знала, як далі треба звітувати... Якими ще словами треба себе вихвалити. Аж — радість! — любонька прийшла їй на підмогу... І, як вояк при звіті, стала карбувати:

— Ми перепелички,

Повні молодечої краси синички,

В організаціях працюємо,

Про політику воркуємо.

А в хаті муж ледве дише.

Дітов-близнят все колише...

Та, сердешний, позіхає,

Та на двері поглядає

Некультурно,

Дуже, дуже журно...

Від нудьги він озирається,
Потягається,
Тріщать в нього кості,
Він синіє від злоти...
Порядку немає,
Хата загибає...

А жону заїли громадські справи:
Пікніки, «денци», жіночі забави...

Жінки висловилися. Чекають, що ж ангели їм скажуть, що порадять... А райські птахи спокій зберігають. Ані картають, ні хвалять їх за подвиги на громадській еміграційній ниві. Аж, врешті, одного птаха взяла цікавість...

— Нам відомо. — звернувся ангел до мандрівниць,
— аж п'ять жіночих організацій у вашому місті. Яка з п'яток має найбільшу пошану серед жіноцтва?

— Наша організація, «Золотий листок», де на чолі журналістки, письменниці й телефоністки.

— А чому якраз то ваша?

— Бо в нас жінкам найлегше, — пояснила любонька.
— Вони вже давним-давно відвикли варити... їсти.

— А навчилася, — додала голубонька, — добре виголосувати промови.

— Нам чужі і своя хата, і віник, і лопата...

Ми забули як і прати.

і підмітати.

І як посуд мити.

І діток чепурити...

Ми не знаємо яка різниця між козою і коровою...

— Але!!

— Але ми всіх здивуємо двогодинною безперервною промовою.

Від голосної розмови жінки знову перейшли на шепіт. Нишком радяться... Мовляв, а що б сталося, коли б вони... Коли б вони запросили ангела до своєї організації. Яке велике діло вони б зробили. Поперше, збільшили би членство. Подруге, показали б ангелові наочно свою організацію. І він би дізнався більше про жіночі громадські діла! Потрете, підвищили б повагу «Золотого листка на залізному дубі» серед суспільства... Мовляв, дивіться сусіди, ми маємо в своїх лавах ангела! Та сусіди від заздрощів синіли б, кольки під боки діставали б.

— Ну як же, голубонько. погоджуєтеся, щоб завербувати ангела до нашої спільноти?

— Та можна, любонько. Але боюся, що ангел не витримає в нас. Утече відразу. Ліпше не радити вступати. І йому мирніше, і нам спокійніше.

— Про мене. То рушаймо, голубко.

— Рушаймо, любко.

Вони востаннє зирнули в люстра і попростували до повітки.

— Хвилину зачекайте — долинуло до них ангельське прохання. — Можна знати, який же дар ви причесли малому Ісусові?

— Квиток на жіночу забаву, — відрпортували разом громадські ділячки і попрямували далі стежиною...

Хвилинка типі запанувала... І лише хвилинка... Бо

десь з-поміж листя ангельський тенорок полинув угору та впір:

«Чудесна зірка сяє днесь,
Спаситель світу прийшов з небес».

І тут вже весь хорівід пташиний залунав... Мов би соїлки, мов би органи... І як цимбали, і як бандури.. Усіма відзвучками, відгучками:

«То ж веселімся і заспіваймо,
Його сердечно всі привітаймо...»

Коляда кучерявиться в повітрі, переливається поміж гіллям і травою, і колмється на пухнастих прозорих хмарах...

І доходить до подорожніх, що зігнулися від тяжких клунків за синами... Їх двоє. І дві палиці. І два клунки.

Ось вони палиці покидали, торби зняли і черевцями до шпоришу припали.

— Шпориш м'якецький. Дрімати на ньому зручно, куме.

— А чому ж не подрімати. Хроннемо трішки, але сперш підкрімімося.

— Та підкрімімося і окропімося, куме.

З клунків виймають ковбасу, сало з цибулиною, хрін, часник і холодець, вареники з капустою й шкварками та барильце оковитої.

— Перш, що, куме?

— Барильце. А потім макітру з варениками. А вже опісля сало, ковбасу та іншу страву.

— Про мене й барильце.

З барильця — гуль-гуль-гуль... Раз, два, три, чотири.. І вже в обох кумів рученята білі-біленькі, а об-

личчя червоні-червоненькі... Здається, приклади до кумових щічок сухої соломи — вмить вона загориться.

— Кумм-е-е-е?

— Га-а-а?

— А я люблю після їди погладити животика і... спати...

— І я таку слабість маю. Спип, ситий, а тоді уві сні зголодніє і прокинеться...

— Так, куме... Устанеш... Наїсишся знову і знову ляжеш...

— Не ляжеш. Бо в тілі таке уміленіє, насладженіє, що не лягаєш, а падаєш... Генасься, валишся від щасливої утоми.

— Гарне життя.

— Гарне. Коли б Бог не дав людині живота, подумайте, куме, яке б то нещастя було для людського роду.

— Ой, не кажіть. Без живота я б кинувся із мосту в воду. Єй-ей би кинувся...

Вони ще раз хильнули з барильця і, переконавшись, що в макітрі вареників грець-має, взялися до ковбаси та інших їстивних «уміленій».

— А ковбаса пахне, куме. Дуже пахне...

— А цибуля хрумтить... І за язик щипає...

— А від хрину у носі шпигає...

— Шпигає. А холодець, як трясеться, як трясеться... Так між зуби й проситься...

Перегрозивши все їстивне, вони в знеможі полягали, перегородивши уперек стежину... і задрімали... Та довго не довелося відпочивати... Вони крізь сон від-

чули, що хтось стоїть над ними і промовляє:

— Ой, ой, ой та ще ах!

Розплющили оченята. І справді, над ними зігнувся якийсь худорлявий панок з шапиною борідкою — і охав.

— Чого це ви людей полошите? Чого це «ой» і «ах»?

— Та ви, либонь, українці?! — радісно завискотів тоненьким голоском панок. — Українці?

Куми від здивування презираються. Та як же й не презиратися, коли людина, в далекому й глухому палестинському краю відгадує їхню національність. Що це за ясновидець, що зразу взнав, якого вони роду?

— Звідки, пане, ви дізналися, що ми... тее...

— А по мавітрі, барильцеві... По ковбасі, по хринові, по цибулині... Та хто ж то може бути, як не українці...

— Правда, завзяті українці. Від сотворення світу єсьми ними. Кум з Нью-Йорку, а я з Торонта.

«Цапина борідка» присіла до кумів і щільно зазирнула обом у вічі:

— Маю до вас просьбу, земляки.

— Знаємо яку. Аякже, — сказав один кум і хитрувато підморгнув «борідці». — Кажі без викругасів. Коротко і ясно. Їсти хочеш. Бери. Ще щось там лишилося.

— Ні, я їжу маю. А просьбу маю більшу.

— Більшу. Себто, горілки. Немає, останню тільки що вищідили.

— Ні, горілки я не хочу... Я збираю передплату... Допоможіть, передплатіть Українську Енциклопедію...

Куми закліпали від дива. І тут, у Палестині, їх му-

чать всякими підписками та допомогою?! Та ж вдома їм пороги оббивали і спокою не давали! Дай на сліпих, дай на глухих, позич на книжку дітям, підтримай рідний клуб і рідну пресу! А того не знають, скільки дірок віднайдеться у господарстві на ту нещасну копійчину?! І телевізію виплачуй, і радіо заміной на найновішу маюку. Давай гроші. Й горілки доброї купи, бо лікарі приписують для циркуляції кров'яних шариків... І для дезинфекції цілого організму. Кидай гроші. Хлопця у кіно, в театри, до інституту посилає, бо хочеться, щоб з дурня хоч щось напівпутьячого зробилося. Гроші. Жінці на сукні та парфуми, бо не буде ж на вулиці, мов би та колгоспниця, ходити та смаженою капустою відгонити... Гроші.. Всюди гроші, а тут ще його, з енциклопедією, не легкий вітер зносить?! Та дайте, та подайте...

— Я, пане, не цікавлюся вашою енциклопедією, — злісно звів очі на «борідку» один кум.

— І в мене цікавості немає до вашої... — підтвердив інший.

— Та то не лише моя енциклопедія. То й ваша.

— Моя енциклопедія ось тут — і перший кум ударив долонею у натрабований їством живот. — Отут.

— Отам, — далі роз'яснює справу інший кум, — отам, у животі вся енциклопедія та передплата.

— Ну, може хоч виписете газету?

Один кум солодко потягнувся, а інший голосно позіхнув, показуючи на світ Божий низку золотих зубів та коронок.

— Чудакуватий хлоп приплетався до нас, куме.

— Чудакуватий. Просто паяцца. Пристає вже з газетою. Того не знаючи, що дві до хати поштар щодня приносять.

— Аж дві? Невже це правда? — викрикнула «борідка» так, що ангели на деревцях сполошилися. — Дві?

— Клянуса.

— Істинно, що дві. Польський «Свят» і російське «Слово» щодня із скриньки витягаємо...

— «Слово» і «Свят»?!!! А яку українську газету ви читаете?

— А я вам, куме, не казав, що він паяцца. З українською напрошується. Та ми ж, чоловіче добрий, не можемо передплачувати всіх. Грошей кат-ма.

— І часу, і очей нема.

«Цапина борідка» у розначі заколивала головою і ойкнула глибоко та жалібно, мов чашечка підстрілена.

— Ой, ой, горечко моє! Ой, рятуйте мою душу! Ой.

Ішов стежиною і ойкав... Та ще й із горя у долоні, мов у бубон, вибивав.

— Ой, ой, хто мене чує, — тужив він далі, — нехай порятує, ой, хто жалість має, нехай виручає...

— Ми тебе чуємо, людино хороша. — озвався із зелені ангел. — З якої бди тебе рятувати, виручати? Яке горе на душі маєш?

— Невимовне! Рідне насіння тікає від свого і до чужого горнеться. Польське і російське читає, а своє, рідне без грошей загибає.

— Загибає?

— Так, ангеле. Ходжу від одного українця до ін-

шого та вклоняюся: «передплати газету», «купи енциклопедію»... А вони «ні» відказують та на повні животи показують. Розпука...

— Не сумуй, чоловіче добрий. Іди по Палестині... До Єрусалиму. Там багато жидів. Попроси їх. Сердечно попроси. Може й знайдеться серед них десятків, що передплатять і підтримають українську газету та енциклопедію.

— Думаєте, знайду я допомогу серед жидів.

— А чому ж бо ні. Чуда скрізь бувають. Свій не хоче, чужий із допомогою підскаче. З Богом прямуй.

«Цапина борідка» обминула кумів, що вже встигли закуняти на шпорищі, відхнув і пішов, схилившись, у долину...

Ангели вже збиралися з дерев злітати та на стежині колом сідати, та колядок співати... Лиш махнули крильцями, а їм назустріч:

— Хрр-тю-лю-лю-гав... — і загарчало, і запищало...

— Хрр-ль-ль-ль-ух! — і залилося, і занеслося...

Райські птахи з розкритими крильцями так і застигли між зеленню... Як вони могли забути, що стежечка не вільна?! Аджеж там куми, після довгої дороги та смачної їжі, відлежуються...

Та ще й як відлежуються... Хропуть... аж травиця навколо згинається... Але... Ось сонна музика заглушується кроками... Звідкись ідуть... Вже вирізьбилася з туману голова, дві, десятків... Цілісінька делегація... Кроки змішуються з розмовою та окликами — і полошать сумирне навкілля... Навіть куми від гамору збудилися,

на ноги через силу сп'ялися і між куці, в затишне місце, поховалися... Що ж то за люд до Вифлеєму поспішає? Крамарі, малярі, косарі? Література, архітектура? Механізація, спекуляція? Чому вони стурбовані, схвильовані?

— Хто ви будете, люде заклопотаній? — з-за кущика подає голос ангел. — Хто ви будете?

— Політичні партії.

— Ми — українці вічні...

— Політики хронічні...

— Куди ж це ви так поспішасте? Чого ви хочете? — знову поцікавилася ангеля.

— Репрезентувати Україну перед Святим Дитячком хочемо! — почувлися міцні енергійні голоси з юрби.

Ангели заметушилися... Щось їм таки неясно... Іде така численна делегація до Вифлеєму... Непогано. Але чому ж у всіх зажурені обличчя? Чому один на одного скоса поглядає? В чім справа?

— Приємно, що ви сюди єдиною родиною прибули — ангел пробує обережно злагіднити їхні насуплені обличчя. — Приємно...

— Якою єдиною родиною?! — вигукнув передній. — Ми кожний собі репрезентація. Кожний собі авторитет і влада.

— Кожний собі? А хіба ж у вас нема єдиної, справжньої репрезентації?

З середини хтось ліктями проштовхується до переду. А його навмисне затискують, вибитися з гурту не дозволяють...

— Ей, ви, панове, майте совість, розступіться!

— Стій, де стоїш. Не пнися, чоловіче, відразу до переду.

— Не пнися. Диви! Розступіться! Не чуєте, мене кличуть. Питають же, хто справді Україну репрезентує...

Він ледве прорвався, лишивши в юрбі капелюха...

І схилився перед ангелами:

— Ясно, мов удень, хто репрезентує. Я — угевєривець.

— Не люблю, страх не люблю, коли люди не знають, що говорять. — кинув дебелий молодець, що стояв попереду. — Чи б казало, а твое б мовчало. Репрезентую я — бандеривець.

— Що? — дзвінко відізвався хтось збоку. — Що він торочить? Честь репрезентувати віддано мені. Лише мені — мельниківцеві!

— Умру. Анекдоти переказують. Панове, чи ви не бачите, що я отут стою. І я репрезентую. Я — уєрдепівець!

— Замовкніть, безмандатні джентлмени І не хвилюйтеся даремно. Репрезентую, їйбо, я — соціяліст.

— Чи ви вже наговорилися? — покрив басом усіх здоровий з вигляду дідок. — Тоді висловлююся я. Прошу не перебаранчати. Представництво, по праву, належить мені — гетьманцеві. Запам'ятайте це, добродію. Завзято сперечаються...

Кожний, розсерджений, доводить свої права...

Коли це...

Де не візьмися з-під землі — чортик з облізлим

хвостиком. Святково вбраний: на шиї, для прикраси, висять малесенькі кайдани, на ратицях поблискують зірки червоні...

Він між людьми незлагодю помітив. І він не може марнувати часу! Спритненько підповзає до гурту й зважається поміж ногами...

Кожного розгніваного слівцем солодким підбадьорує:

«Не поступайся, братіку»...

«Чого на нього дивишся. Ану йому межі очі!»

«Он ловба палиця. Бери!»

«Покажи силу...»

«Ану, ану бо вдар! Він же твій ворог. Ти родився тут, а він аж там...»

«Аж ген-ген там...»

«Ти звідси, а він аж звідти...»

«Ну, ну... Ану!!!»

Репрезентанти вмовкли. Насторожилися... Кожний зауважив хвостатого. І кожний думку снував: «Як чортиняті відповідати?» «Як його від себе відігнати?» А воно далі плазувало... Й підшпигувало...

Аж раптом...

Гетьманець, коли нечистий від нього неподалік стояв і улесливо сичав, стусанув кремезним чоботом... Чорт заскавулив і під ноги бандерівцеві перекотився. Бандерівець — «А чого до мене лізеш!» — і бух! — по рогатій ниці — і до уердепівця перекинув...

Уердепівець — «Куди, заразо!?» — і палюгою по ратицях та щетині...

Утеверівець — «У, холеро!» — і коліном... І кулаком...

Соціяліст — дрюком...

І пішло...

— На! Ось тобі! — і хтось хвостатому ратицю розбив.

— Ух! — і хтось на пику наступив.

І розгорілося... Один вирвав з корінцем деревце, інший зламав замашну гілляку... Ще інший ухопив в кущах засохлу, в сучках, герлигу...

І засвистіло... Загунало... Залопотіло...

— Гуп! Вах!

— Трах!

— Мах!

Хвостатий кричав, пищав, кувікав... Насилу вирвався з одним лиш рогом, з потроченим хвостом, з синьцями під баньками — він, скиглячи, пошкутильгав у підземелля... І через велику силу до телефона дорачкував:

— Галло! Говорить чорт. Який? Не знаєш? Говорить чорт-підбрехач. Слухай, браток, повідомляю пресумну новину. Перед Вифлеемом українські політичні партії... Дай докінчити! Що? Ворогують між собою? Зовсім ні! Не чуєш? Кажу, українські партії не ворогують між собою. Що? Ти їх не знаєш. Вони всі гуртом мене облущували. Що? Не дочуваєш? Повторюю, українські — чуєш — партії — чуєш — мене тількищо — чуєш — обдрючували. Не розумієш. Мене обдубасили, палюгами обшмагали, герлигою оперічили... Що? Як? Кажу ж, страшенно потовкли мене. Що? Кажу то-

бі — ти українських партій ще не знаєш. Вони так, між собою, ніби сваряться... Ой, ой, ой... В мене все щемить... З моєї ратиці навіть червона зірка відірвалася... Й кудись у безвість залетіла. Й не знаю, де її шукати... Що? Кажу, ті партії так ніби сваряться. Але, коли углядили мене, враз спам'яталися... і об'єдналися. . . . Що? Що ти глухий? Об'єдналися, кажу. І на мене, як один, розлютувалися... Ой, вони мені роги повбивали... Хвоста зламали... Ох... Що? Де вони поділися? Та вони он на стежці стоять і любесенько балакають...

Чути, як на доріжці «політики хронічні» поміж собою стиха гомонять.

— Вибачте, що я...

— Забудьте. В житті, як на довгій ниві, всього буває...

— Прошу, йдіть ви першим.

— О ні, ніколи! По старшинству. Ви першим. Будь ваша ласка.

— О ні. Я хочу, щоби ви...

— Ба ні. Бо такі ви.

— Хай буде. Вибачте...

— Даруйте...

— Звиняйте...

— Перепрошую...

Ідуть усі рядочком... До повітки... Ангели засяли від вдоволення...

Ідуть... Ідуть...

І зупинилися...

І низесенько, аж до земельки, гуртом вклонилися...

У темній незатишній половині заблимає світло. Коли добре вдивитися, можна примітити браму з серпом і молотом та портретом Ірода посередині. Браму оберігає вояк. У шапці з одним навушником, у зім'ятій шинелі з одним білим та двома чорними гудзиками і задимленим «котьолком», з слідами кукурудзяної юшки, за поясом. Поблизу вояка, на розсохлій бочці, навипиньках, уместився чорт з «гармошкою». Він хвостом і ратицею розтягує на всю широчину «гармошку» і голосом, повним соціалістичного реалізму, надхненно виводить:

«Співаймо дружніше всі пісню
Про саму велику людину,
Про саму велику й любиму,
Про Ірода пісню співаймо»...

Чи то від пісні, чи від чортячого голосу, вояк скрився і плюнув знехотя на бочку... Хоч бочки не вцілив, а попав чортові в груди, якраз на медаль «Червоної драбини третього ступеня». Хвостатий, угледівши, що його прикраса заплямлена, розлютувався:

— Не подобається пісня? Плюєш? На кого?

— На чорта. На простісінського чорта.

— Не простісінського, а з партійним білетиком. Вто-ропав? Махну хвостом — і тебе не стане...

Вояк буркнув про себе: «хай він тобі всохне, твій хвіст» і поспішив віддалитися... Бо помітив, як з «Червоної алеї» Ірод наближався...

А чорт при появі властителя, як підскочить на ратиці та як вчистить революційної дрібушки на бочці... Вибиває копитцями та приспівує:

Іде мудрими стопами володар,
Московської та іншої комуні цар!
Він геніяльний, прозорливий і меткий
Від вух і брів до самої підметки.
Він наш татусь і мама, і вся наша родина,
Він хліб насущний, одежа гарна й дубова
домовина.

Він нас веде від перемоги до перемоги
(Ми радісно крокуємо і радісно простягуємо ноги).
Він математик, фізик і психолог,
Моряк, вояк і гінеколог.
Він проводир і командир, організатор,
Мудрець, співець, асенізатор.
Він прохолода, нахопці, водиця
І живодайна земляця.
Він скульптор і поет, і театральна маска,
Він акушерка-пупов'язка.
За його плянами ми «спутники» пускаємо,
До місяця літаємо,
У сонце мітимо
І по колгоспах з червоними зірками лунами
світимо.

Він всім підвладним заміняє
Хлібину
І рослину,
Одежину
І скотину.

Його підвладні не жадають ні хліба, ані м'яса,
Ні жита, ні пшениці.

Ані корови, ні сорочки, ні спідниці...

Бо на всіх вулицях та площах

Його портрети маютьяся —

І цим мільйони вволю кормляться і зодягаються.
Він орел міцний,
Хоч не має ані дзьоба, ані крил.
Він кавалер, герой і Аполон світлорусявий,
Хоч має ніс кривенький і на животик

три пуди сала
Усі прославляють його чоло та ноги,
Усі, що дихають — рогаті і безрогі.
Усі його обожнюють, оспівують і восхваляють,
І зобов'язання йому пересилають.
Свині запевнюють віддати більше щетини й сала,
Корови — молока й телят немало;
Всі коні обіцяють ковбас велику силу
І стовідсоткового поживного м'ясива.
Колгоспниці клянуться родити за графіком
партиїним,

Револуційним,
Безперобійним!
І родити не фашистів, не троцькістів,
А лише стахановців та активістів.
Ось хто наш Ірод славний.
Сонцесяйний!

Ірод — це світ червоний, ера нова.
Що почалася від мавпи Дарвіна
й від Сталіна-Хрущова.

Ірод усміхнувся, погладив рогатого по рудавій шерсті, тоді двома пальцями лівої руки вирвав у нього з хвоста жмут щетини. Це означало, що володар має прекрасний настрій і задоволений проспіваною та протанцьованою на його честь кантатою.

«Харашо пойшо, чорте проворний,
Поете мій придворний!
За твій труд, за поетичні муки
Дарую орден «Червоної гадюки».

Чорт від радощів хотів на бочці вдарити нової дрібушки, перемішаної гаслами про славного Ірода, та властитель... скреготнув зубами, і хвостатий миттю під землю забрався...

Ірод пішов до воріт... і вояк поспішив проковтнути шкоринку, що тількищо вкинув між зуби, тамуючи хронічний голод.

— Хоробрий товаришу воїне! — звернувся володар.

— Га? — відповіло на смерть злякане створіння в шинелі.

— Що ти мені «такавш», некультурна худоба!

Вояк похнюпився, не знаючи, що розгніваному мовновладцеві відповідати. А Ірод не вгамовується, далі словами дошкає:

— Як справи в моєму царстві стоять?
Чи в кожному кутку мої накази висять?
Чи над всіма підвладними висить мій,

Іродів, батіг?

Вояк збився з пантелику... Ну, що йому скажеш? І як? Скажеш словечко, а він ще гірше розлютиться. Краще мовчати. «От пристала анахтема, мов сорочка до грішного тіла», — подумав він і щосили зцінив зуби, щоб ненароком не проронити якогось слова.

— Чого мовчиш, кажи? — підступав все ближче володар. — Бо як мене розсердиш, зроблю тебе капіталістом!

Імперіялістом
Та ще й троцькістом!

На смерть тебе скараю!

І на собачому пвнтарі без музики сховаю!

Вояка від таких погроз муравлина дріж пройняла.

Він зрозумів, що мовчанкою не відпекаєшся... Треба діяти... Треба говорити, улещувати словами. Але ж хіба він зугарний так блудословити, як хвостатий поет Скоробрехенко? Той і промовляв, і ратицями на бочці гарцював, і хвостом щосили мів, і слиною з пащеки бризкотів. А він... Він так не зможе...

— Великий вожде наш! — започаткував
військовий і запнувся... —

Іроде преславний,
Ти маєш мудрі вуха і ноги геніяльні...
Ти дав усім життя веселе —
О, Леле! —

Щасливе краї — хоч пропадай!
Кожна рослина, кожна тварина,
Також людина —
Славлять вкупі

Твої ордени на пупі.
Славлять твоє ім'я — будь здоров!
Хай живуть товариш Сталін і Хрущов!

Вояк схопив свіжого повітря, щоб викрикнути ще декілька привітальних гасел... Та Ірод мізинцем лівої руки зупинив його:

— Ну, досить, досить. Говориш люб'язно, а по очах читаю, що ненавидиш мене. Чи так?

— Ні. Люблю вас.

— Як саме?

— До прости Господи.

— А советську власть любиш?

— Канешно.

— А колгоспи?

— Люблю.

— Клянися!

— Чесне мое слово!

— Клянися не по-європейському, а по нашому, по-пролетарському. Тоді повірю. Клянися.

— Сволоч я буду.

— Вірю. Переконав.

Ірод постояв ще хвилику, певно, розміслюючи, що б ще запитати вартового — і, врешті, без слова попростував «Червоною алеєю»... До палацу. По обох боках алеї його чекали зігнуті покорою раби... Вони тримали китиці різноманітних квітів... Володар крок ступав, а раби йому стелили шлях пахучим квіттям... Але... нараз Ірод зупинився... Його квітучий шлях загордила постать, закутана чорною киреєю... Ірод метнув очима блискавки, скреготнув зубами і рукою указав на бік — та постать навіть не рухнулася.

— Виволочить нахабного раба з дороги! — і Ірод всю свою лють переключив у ноги — загарцював, затупотів несамовито.

Але ніхто не пробував підходити до чорної киреї... А постать, замість убік податися, ступнула наперед:

— Мене ніхто виволікати вже не буде. Я послана сюди.

Ірод сахнувся... Крізь чорну одіж він запримітив щось таке, що не визнавало його сили, його влади... Щось таке, що може його знищити, стерти на порох і розвіяти у забуття...

— Хто тебе прислав?

— Усі

— Хто ти.

— Я — смерть. Пані добродійка Смерть Кістлява.

Вона скинула кирею і затрясла кістками та косою. Коса дзенькнула і блиснула гострим жалом на сонці. Ірод так затрясся, що аж якийсь орден відпав із одержаними... Він задкував по алеї, а пані добродійка з косою напготові все ближче приступала.

— Що це за жарти? — белькотів Ірод, відступаючи від суворої гості. — Ти до кого не прийшла?! Ти куди це забрела?

— У хороми Ірода проклятого прийшла.

— Так. Я — Ірод номер перший і останній... Я... я... — Йому язик поплутався, мова обривалася. Він безпорадним зором водив навкруги, шукаючи підмоги.

— Військовий, — уже не кричав, а прохав вояка, що стояв біля брами і все доставав з кишені шкоринки та жував. — Допоможи мені, орден дам, на курорт поїду. Допоможи.

— А згинь на місці, опудало горохове! — і вояк, брязнувши зброєю об землю, майнув щодуху крізь браму, у вільний світ.

— Мої раби, моя двірська обслуга! Обороніть!

— А пропади, нелюдяний!

— Сконай же швидше!

Ірод упав навколішки серед алеї... Безпомічний, жалюгідний, малий... Де враз поділася його колишня бундюча велич, владність поступу, погляду і руху... Тут, на алею звалився мішок піску, оздоблений червоними цвяхами та револьвером.

— Як бо непереможний, нездоланний, — надірваним голосом він ще боронився, — я махну рукою — і зітру тебе з землі!

— Пхі, пхі, пхі! — і смерть залялася дзвінким, крижаним сміхом. — Пхі! — і затанцювала гопака навколо нього.

Кістки в добродійки від танцю вистукували не дуже то присмиєньку мелодію, а її коса блискала перед самісіньким чолом у можновладця.

— Вибирайся з Кремлю! — і Ірод зібрав останні сили, скочив на рівні ноги. — Вибирайся! І то зараз. В одну лиш мить!

— Цить! Цить! Цить! — смерть закружляла навпрямки навколо нього.

— Вибрайся! В одну лиш мить!

— Замовкни! Хай тобі зацінить! Цить!

Коса доторкалася до шиї, до черева, до рук — і морозила смертельним подихом руху й мову Ірода...

Ірод колодою заляк на місці і тільки очима водив тим колом, що ним вихрилася у танці добродійка... А вона вихрилася та далі промовляла:

Знаєш хто ти.

Паразите?

Ти жалюгідна худоба!

Ти — вероба!

Божевільний виродек, убивця!

Ти страшний кровопивця.

Тут ти зараз попрощаєшся із головою!

Я її тобі здйму косою!

Ти зустрінешся з могилою,

Ти — мішок із глиною.

Понесуть тебе з могили в пекло, у казан,
Не пособить вже тобі — твій наган.

Будеш в пеклі, в казані,
У смолі,

Кипіти, кричати,
Шкварчати і пищати...

А коли ти будеш рота роззявлять,
Та горлать, та пищать,
Та розпечену смолу попивать,
У ту ж мить

Чорти вогненною палюгою будуть бить...
По спині, по грудині,
По очах, по ребрах, по плечах...
Це кажу я — смерть твою!

Ірод напружив останні сили і зірвався... І дремував геть... Але нані-добродійка без великого труду наздогнала його:

— Не тікай, а здихай!!

Коса протяла Ірода... І звалився глиняним мішком можновладець... І заволоклося земляним пилом і лице, і ордени, і зброя.

А смерть об землю гупав і гупав, підземне царство викликаючи та сповіщаючи:

— Берить його, нечисті! Берить!

А з-під землі анікогісінько... Смерть аж дивується. Та де ж поділися всі ті хвостаті, рогаті та горбаті? Чого не поспішають здобич під землю забирати?

— Чорти!

Аж ось з'являється один з насупленою тваррю. Щетина від злості віддулася, баньки поширилися...

— Чого нас кличеш? — визвірився хвостатий до кістявої.

— Тягни його до себе!.. В чорні хорони. В смолу й вогонь.

— Кого тягнути?

— Ірода.

— Ти що здуріла! — і чорт від невдоволення перекосив кисло мармизу. — Чи бачиш, бери його до себе. Щоб він нам спаскудив усе пекло?! Нізашо!

— Як же він вам може спаскудити?

— А як, хіба не знаєш?! Почне у пеклі, того й дивися, іродову партію збирати... А потім колгоспи, радгоспи і всякі там комуни... І занечистить пекло, чисто занечистить. Не хочемо цього триклятого земського зілля! Не хочемо!

— А я тобі наказую його у пекло залягти! І то не-гайно! — і смерть схилилася над бездиханним Іродом, щоби його піднести і чортові на спину приладнати...

А чорт то як відступився, та як гаркне:

— Не буду нести! Я біжу до пекла і організую страйк. Ми застрайкуємо, запротестуємо! Погасимо всі некельні багаття, печі! Затопчемо дощенту вогонь під казнами... Ми вилеємо із казанів окуп, смолу... Припинимо шкварчання всієї підземної організації, якщо ти, кістлява, його, оцього Ірода, до нас спровадиш!

— Ну, а куди ж його запропастити?

— Куди лиш хочеш! Закинь його туди, де не знайдеш ні світла, ані темені, ні повноти, ні порожнечі, ні спеки, ні прохолоди... Закинь його в ніщо, унікуди, убеслід! Тільки не в пекло! Не нам, чортам. Ти зрозуміла, смерте?

— Ще ні.

— Знайди щось гірше пекла — і його туди навечно занеси. Організуй в якимсь безпросторі колгоспи й застав його, комуністичну душу, там працювати... Горюва-

ти ніч і день за трудовень... Це буде від пекла дошкульніше. Волочіше від окропу й гарячої смоли...

Чорт гримнувся на землю — і провалився в підземля... А пані добродійка стояла замислена, з косою... Над Іродом... Стояла й думала... «Ніч і день за трудовень...» А що... Може й справді треба послухатись хвостатої породи... Щоб гідно Іродові віддячити за всі гріхи!

Недовго думала — й рішила, як їй порадили, заслати його убезвість, до потойбічного колгоспу...

— Ти що здуріла! — і чорт від невдоволення перекосив кисло мармизу. — Чи бачиш, бери його до себе. Щоб він нам спаскудив усе пекло?! Нізащо!

— Як же він вам може спаскудити?

— А як, хіба не знаєш?! Почне у пеклі, того й дивися, іродову партію збирати... А потім колгоспи, радгоспи і всякі там комуни... І занечистить пекло, чисто занечистить. Не хочемо цього триклятого земського зілля! Не хочемо!

— А я тобі наказую його у пекло залягти! І то негайно! — і смерть схилилася над бездиханним Іродом, щоби його піднести і чортові на спину приладнати...

А чорт то як відступився, та як гаркне:

— Не буду нести! Я біжу до пекла і організую страйк. Ми застрайкуємо, запротестуємо! Погасимо всі пекельні багаття, печі! Затопчемо дощенту вогонь під казанами... Ми виллємо із казанів окріп, смолу... Припинимо шкварчання всієї підземної організації, якщоби ти, кістлява, його, оцього Ірода, до нас спровадиш!

— Ну, а куди ж його запропастити?

— Куди лиш хочеш! Закинь його туди, де не знайдеш ні світла, ані темені, ні повноти, ні порожнечі, ні спеки, ні прохолоди... Закинь його в ніщо, унікуди, убеслід! Тільки не в пекло! Не вам, чортам. Ти зрозуміла, смерте?

— Ще ні.

— Знайди щось гірше пекла — і його туди навічно занеси. Організуй в якімсь безпросторі колгоспи й загав його, комуністичну душу, там працювати... Горюва-

ти ніч і день за трудовень... Це буде від пекла дошкульвіше. Болючіше від окропу й гарячої смоли...

Чорт гримнувся на землю — і провалився в підземелля... А пані добродійка стояла замислена, з косою... Над Іродом... Стояла й думала... «Ніч і день за трудовень...» А що... Може й справді треба послухатись хвостатої породи... Щоб гідно Іродові віддячити за всі гріхи!

Недовго думала — й рішила, як їй порадили, заслати його убезвість, до потойбічного колгоспу...

І задзвонили звідусіль телефони...

— Ірода не стало.

— Знаємо.

— Готуйтеся святкувати!

— Готуємось!

І закрічали першими сторінками часописи й журнали: «Пані Добродійка з косою звільнила світ»... «Україна кучерявиться вільними піснями...» «Нарешті...» «Як легко...»

І стеляться пісні полями-лісами, дорогами-стежками, долинами-байраками... Йде люду з усіх сторін... Тьма-тьменна, сила-силенна...

В блакитній висоті два ангели ширяють, святковий люд спостерігають.

— Вільне козацтво до Києва прямуй... Щоб у столиці колядувати, щоб вільно Спасителя возвеличати, — мовив ангел-каменярь.

— Іде, мов би пливе, — відхнув від щастя ангел-кобзар.

А люді від волі-радість пісні під небеса підносять...

«Ой, піду я лугом,

Лугом-долиною.

Ой, чи не зустрінусь

З родом, з родиною...»

Сумно бренть відспів над вільними просторами і несеться ввись, до ангелів:

«На чужій роботі

Тяжко нароблюся,

Як прийду додому —

Сяду й зажурюся...»

То співає, ідучи до світлої мети, спрацьований, виснажений люді. Їхні зелені роки, їхню юність-молодість з'їла жура горбата, колгоспність проклята... І вони тепер ту журу, без страху-боязні, із серця витискають і по полю розсінають...

А в іншому гурті про інше розспівалися...

«Ой, не цвіти буйним цвітом,

Зелений катране.

Тяжко-важко на серденьку,

Як вечір настане...»

Це резкриває серце юнак, що ще лише спинається жити... Що ще не встиг випити гіркого колгоспного келеха до дна... І тепер, крокуючи по вільних гонах, виспівує про своє серце... Такі ж, як і він сам, молоді-зелені, вслухаються у його спів... І всіхаються...

«Зелений катране...

Тяжко-важко на серденьку...»

Всі знають, до кого він думкою лине... До того катрану, що росте у сусіда і йому на ім'я — Марина... Той катран ще досить зеленкуватий, ще замість коси довгої козячий хвостик має... Але упав у око хлопцеві, і він його, як може, вихваляє...

А третя група йде і... всюди розглядається, до кожного куточка думкою вклоняється... Вони довгенько з рідними місцями не стрічалися, милими дорогами-стежками не проходилися... Тепер всіхнулося їм щастя — вони вернулися... І ось ідуть рідною землею... Очіма

обцілюють усе навколо... І співають:

«Повернулися ми з чужини,
На устах в нас думка одна:
Україно моя, Україно,
Золота моя сторона!»

Їм, колишнім емігрантам, просто не віриться, що вони знову вдома... Там, де полями пробігає дикий заєць, а не австралійське кенгуру... Там, де красуються у пахощах гаї зелені, а не малозвідані тропічні джунглі... Там, де стенові стежини пахнуть волошками, а не їдучою бензиною...

Усі співають, а дзвони звідусіль їм на підмогу... І чого більше у повітрі шириться — співу чи дзвону!? Чи може сонця й усміху?! А ангели над людом, над піснями та усміхами ширяють...

— Доходять до Києва. Бачиш, брате-каменяре?

— Бачу, батьку-кобзарю... Біля Дніпра збираються... Ой, люду ж, люду! Повно-повнісінько... Та за людом вільним дніпрові води не видко...

— Летімо швидше туди. Бери, брате, он оту хмаринку, а я візьму дощову краплинку — і спішімо...

І засріблили блакитними безмежними просторами...

Долітають... А їм у височину:

«Бог предвічний народився,

Прийшов днесь із небес...»

— Здається, — каже кобзар з краплинки, — співають не лише люди, а й «лани широкополі, і Дніпро, і кручі...»

— Вся Україна співає, — згоджується каменяр із хмаринки... — Вся воедино...

Ще ближче підлітають... І пильніше прислухаються... І відчувають...

«Stille Nacht, Heilige Nacht,
Alle schläft...»

— ?? — і ангели зачудувалися.

— Хто ж це біля Києва? Німці, австрійці... Чуеш «Stille Nacht»...

А з землі до них досягає:

— Слава!! До Києва прийшли не німці, не австрійці, а колишні емігранти, європейські українці!

Коли це ще інша мова понеслася повітрям:

«Jingle Bells,
Jingle Bells,
Jingle Bells all the way...»

— Слава! — ще сильніше у небеса летить — Слава! — Приєднуються колишні емігранти, американські українці.

— Добрий день! В добрий час!

— Guten Morgen. Guten Tag.

— Hallo. Hallo my brothers and sisters.

— Слава!

— Saluto.

— Vivat.

— Воля!

— Viva.

— Hurrah.

— Hoch.

— Gridare.

— Bonyour.

— Здрастуйте!

— Слава Ісусу Христу!

І єдина кров змішалася... Рідне насіння з'єдналося... І заспівало однієї... І заслухались співом гори та долини, степи й полонини... Заслухались дуби й осокори, верби та тополі, шпеницями бережені, козацькими мотилами мережані...

«СОН РЯБОЇ КОБИЛИ»

Один із видатних поетів советської України, Андрій Малишко, створив збірку віршів під назвою «За синім морем». Тримаємо її в руці. Ще навіть не розкрили, не прочитали жадної сторінки, а вже передчуваємо, куди пілється вправне перо автора.

Обгортку книги пофарбовано в брудно-чорний колір, посередині втиснено блідий хмародер, а внизу примостилися сірі, бідолашні халупки. Цього досить, щоб зрозуміти: в книзі буде оспівуватись Америка. Символічно вона вже оспівується на обкладинці: брудно-чорна країна, в якій не можна вільно дихнути, де розкошують залерливі та злющі капіталісти в хмародерах, а в «льохах-халупках» видіє, мучиться сірий пролетаріят.

Перегортаємо сторінки... В передмові нашій передбачення посилюються. В ній сказано, що поет своїм гнівним пером прибив до ганебного словпа всю капіталістичну Америку.

Оскільки ми теж в Америці і, зрозуміло, не бажаємо вжити на ганебному стовпі, приколоті пером Малишка, спробуємо запротестувати. Спробуємо відхилити капосне перо і скерувати його туди, куди воно повинно б уцілити...

Першою нерівною у збірці йде віршик «Статуя свободи»:

«Із Гудзону б'ються в берег води,
І шумить в реклямах Уолл-Стріт,
І старенька статуя Свободи
Огляда американський світ».

Оглянула вона і настрій у неї поспувався. Миршава та Америка. Гори в цій країні сумні-сумненькі, ріки мілкі та ще й холодненькі, а поля чахлі-млявенькі. А на тих полях фермер, мов церковна миша, вбогий, бродить. Бродить він, неборака, та від голоду зубами ритмічно клацає.

Сумна країна! Глянеш на неї, — і за шкірою морозом проймає, а в боку циганською голкою шпигає. До того ж, скрізь удови плачуть, чесні люди гніваються та в тюрмах конають, а від їхнього справедливого гніву навіть грати гнуться-ломляться. Не описуватимемо всіх страхіть, які Малишко побачив в Америці, а то, не доведи Боже, ще читачі почнуть голосити.

Коротко: землю Вашингтона трясє пропасниця голоду, холоду та неволі... Все похнюпилося і чекає. Чого? — питаєте. Наївні ви. Чекає іншої свободи:

«Інша — та, що Леніним загрита,
Інша та, що Сталін гартував,
Що стоїть у центрі всього світу
В прапорах червоних від заграва».

Ясно? Ось якої свободи, на думку Малишка, чекає нещасна Америка. Так званої червоної свободи, яку зготував Ленін-Сталін, скип'ятив Хрущов, а розсборбує по колгоспних та цілинних землях Богу душу винний українець.

Не пише автор, як у тій країні, де кремлівської свободи хоч вибавляй, живеться людям. Зрозуміло, там і гори зелененькі, і води повненькі, і поля густенькі. Вдови не плачуть за рідними, яких партія перевиховує по тайгах-сибірах. У тюрмах люди не конають, а сидять собі спокійно, і то навіть довгенько сидять, і рідко коли гніваються. Дисциплінований елемент. Колгоспникам у тій країні сяють цілісінський день зорі: до роботи блимає ранішня зоря, на роботі припікає кремлівська, а додому йдуть під мерехтіння вечірньої. За день праці одержують сто грамів високоякісної вівсяної муки і п'ять-шість штук добірної чорноморської картоплі. Вночі з цих продуктів печуть пухкі калачі і варять густий борщ. Тільки розвиднілося — прокидаються, смачно снідають і з Малишковою піснею:

*«Зацвітай, наш май,
Буйно, як Дунай,
Над радянським вільним світом
Прапор піднімай»*

— маршують у поле...

Отак, порівнявши дві свободи: свою, советську, і чужу, американську, поет по лікоть засукує рукава. Лишає свою спочивати, натомість береться до ґрунтової розправи з капіталістичною. Ну, що ж! Щастя, Боже! Поможемо й ми йому в його нелегкій боротьбі...

Особливу увагу треба віддати віршикові: «Історія однієї книги». Початок історії простий:

*«З Європи в Америку їхав один
Американський громадянин».*

Інтригуючий початок. Далі дізнаємося, що кораблем плыв не простий смертний «янки», а ягня «прогресивного» роду. Воно забилося в куток каюти і сиділо, мов різьблений Будда. На палубі буржуазія і несвідомий пролетаріят веселяться, танцюють фокса, регочуть від дотепів, гундосять любовні пісеньки, обжираються. Лише ягня в каютці згорбилося, мов знак запитання... і читає, читає...

Що ж то за книга, що знеохотила американського громадянина до танцю, до музики, до їжі? Книга про кінець світу? — Ні. Біблія? Та де бо! — Ні!

«Він читав, забував себе

Книжку «Історію ВКП(б)».

Он як! Так впивався мудрістю книги, що забував за все... тобто очманів! А кораблик не бере під увагу, що хтось там від науки чманів. Пливе собі до Нью-Йорку. Доплив. Виходить на суходіл громадянин, а в руках, як дорогоцінний смарагд, книга «Історія ВКП(б)» блищить...

Як побачили на пристані страшні поліцаї цей скарб, від жаху в них подротилися чуби, покосилися лица, і вони заверещали нелюдським голосом... І негайно почали колом оточувати книгу-смарагд. У Малишка ця страшенна сцена виглядає так:

«Начебто атомка впала рядом,

Начебто грім покотивсь по землі —

Її (книгу — М. П.) оточили наряд за нарядом

Бліді поліцаї і патрулі».

Цього мало. Оці «бліді» патрулики арештували хлоп-

ця, а на книзі поставили чорні печаті, щоб «з неї, бува, не спалахнув пожеар»...

Оце майже і вся історія. Не розуміємо одного. Чого це поліцаї бігли аж на пристань оточувати і опечатувати ту книгу, коли вона неоточена і неопечатана сто-сами лежить по деяких червоних кіосках Нью-Йорку. Лежить, і ніхто на неї не звертає уваги. Хіба вряди-годи якийсь містер, проходячи, косо гляне на неї, сплюне з пересердя і піде далі...

Темі розгулу чорної реакції в Америці автор присвячує добрий десяток віршів. Виділимо серед них ще «Пісню про перше травня». У Малишківій уяві першотравнева комуністична демонстрація за синім морем відбувається, приблизно, так: безконечна колона комуністів крокує по широких вулицях Нью-Йорку; над колоною майорить безмежне море червоних прапорів... І всі суцільною лавою ступають, ступають, аж хмародери від резонансу трясуться. Буржуї трясуться, вздрівши таку прогресивну силу. А та сила хмарою суне. Та що крок, то вище

«Здіймає догори

В грізнім гуді демонстрацій

Робітничі прапори»...

Ну, коли демонстрація вже почала грізно густити, уол-стрітовці кличуть поліцію і негайно

«Загриміли автомати,

Знов огонь і знов огонь».

Тобто, побили, посікли комуністів-прогресивів, заплакав-зарідав Нью-Йорк і околиця. Так малюється

ця картина в буйній фантазії поета.

Насправді, першотравневий похід прогресивних людей виглядає трохи інакше. Минулого року ми мали щастя милуватися цією парадом. Йде собі півтори каліки прогресистів, просто тобі не демонстрація, а похоронна процесія. Ніякого грізного гуку не помічалось; оскільки пригадуємо, хмародери не тряслися від резонансу. Більше того, парада так тихенько посувалася, що навіть пес не хотів на неї гавкнути. По боках вулиці юрби глядачів гукали, шикали, букали від «захоплення», а деякі вітали «передових» людей гнилими овочами...

Варвари-поліцаї, замість когось убивати, зберігали порядок при просуванні жалобної процесії. Оце і все.

— — —

Далі розберемо речі гуманітарного характеру. Під цю рубрику потраплять передовсім віршики «В ліфті» та «Життя». Одного разу поет зайшов до ліфту, яким керувала літня негрятянка. Йому стало жаль жінки, бо

«Має старенька немало діла —
Зранку до ночі і знов до зорі,
Вже й на роботі тій посивіла,
Все вона знизу, а інші вгорі».

У великій шанобі до каторжної праці матері, поетові захотілося

«Поцілувати натруджену руку.
Білу, чи чорну — немає біді,
За материнську неказанну муку,
За материнські великі труди».

І Малишко скидає капелюха і вклоняється робітниці-тружениці.

Ми не мали б застережень до цього вірша. Ми теж поклонимось стружденій жінці-негрятянці. Лише дивно, що поет приїхав аж до Америки, щоб уклонитися тяжкопрацюючій жінці.

Чому спочатку не вклонися, поете, нашим матерям на рідній землі, які придбали собі нові, досі незнані їм професії?! Схили своє чоло, поете, перед жінками, які вносять телеграфні стовпи по заповищених советських дорогах, які тягнуть шпали та залізничні рейки. Здійми свого капелюха перед нашими сестрами, що в колгоспі на спинах переносять центнерові лантухи збіжжя. Поцілуй руки жінок, що мішають цемент, возять цеглу і корчують ліс. Вони теж заслуговують цього. А надто, поете, не забудь піти до матерів і жінок-страдальниць, синів і мужів яких по тюрмах-засланнях розсіпано, піди до них, поете, і припади устами до їхніх обох долонь, вклонися їм аж по пояс. Бо їхні муки незміренні, їхнє горе неказанне.

І лише тоді, коли вклонися всім нашим мученицям, можеш приїжджати та із спокійною совістю шукати зубожених жінок закордоном.

Зайве милосердя проявляє поет теж і в мініятурі під назвою «Життя». Методи зображення майже ті самі, що й у попередніх віршах, хібащо фарби дещо згущені...

Гордо піднісни голову, Малишко йде вулицями Детройту. А на вулицях люди від голоду ледве волочать ноги. Йде знесилений робітник по бруку, зачепився за

камінь, — бух — і віддав Богові душу, а тіло похоронив у агентції. Одне слово — жах. Дітей хоч рятують ніжки: вони бігають по перехрестях доріг і жебрають. Міцніший пролетарят заходить до ресторану і благально простягає руку голу:

«Бо робітник у руку голу
Просив подати не кока-колу,
А щоб позбутися біди,
Хоч миску теплої бурди»... —

више гнівні слова письменник.

Справді, прибив до ганебного стовпа Америку! Де є совість у тих буржуїв?! Робітник через свою убогість відмовляється від усього, лише просить мисочку бурди. Ми вже ладні були заллакати, як несподіваний чортисумнів неутралізував наші жалоці. Як міг американський робітник просити миску бурди, коли він взагалі не знає такої смачної страви? Коли б навіть усі американські газети оголосили конкурс на те, хто опише найдокладніше їжу під назвою «бурда», то крім утікачів із Советського Союзу, жадний мешканець Америки про неї не знав би. Є речі, яких ніякими засобами не можна відірвати, як прикмету, від певної країни. Коли ми говоримо про гуляш, згадуємо Угорщину, про макарони — Італію, про сандвічі — Америку. Коли ж пролунає слово «бурда», тобто ріденька юшка з кукурудзяної крупи та картоплі, ми без вагань пригадуємо собі країну безкласового суспільства — ССРСР. Це її національна страва. Малишків вірш виявив дивні якості бумеранга. Кинутий на керівників із Вашингтону, він з подвійною см-

лою луснув Політбюро за шпильчастими мурами Кремлю.

Після всіх сумних, страхітливих віршів про Америку, наостанку проаналізуємо віршик, просякнутий безмежним оптимізмом і вірою у світле майбутнє. Зветься він «Лист до друга». Малишко листом поетичної форми звертається до товариша-комуніста в Нью-Йорку. Питає його, сіромаху, чи він ще не вмер. Якщо ще дихає, то нехай зберігає енергію і не впадає в розпач. Недалекий, мовляв, той час, коли комунізм добреде до Америки і визволить їх із кайданів. Тоді, очевидно, відновиться і Нью-Йорк:

І місто встане кризь вогонь і гук —
В майбутнє двері, а не сейфів двері,
А ви (тобто, товариш-комуніст — М. П.) до
цього докладете руз!

І це не мрія, це не на папері!...
— пророкує Малишко.

Тут ми нічого не можемо заперечувати. Віримо, що советські володарі хочуть «вогнем і гуком» змінити обличчя Америки. Віримо, що до цього «благородного» діла американські комуністи докладатимуть своїх рук. Тільки Малишко забувся описати, як би виглядав Нью-Йорк при комуністичному царстві. Думаємо, що зміни були б ґрунтовні. Насамперед, статую Свободи розібрали б і перевезли б для перетоплення на Урал. Друге, на шпиль найвищого хмародера примістили б фігуру Леніна чи товариша Хрущова. Далі, найбільший кінотеатр у світі — «Радіо-сіті» — перебудували б на в'язницю, а з

катедрального собору святого Івана зробили б антирелігійний музей. Американська судова тяганина, як невідповідна для масового вжитку, була б зліквідована. На зміну прийшла б випробувана советською юстицією колективна метода правосуддя: куля в потилицю. Замість реклям на Бродвеї, теліпалися б червоні прапори.

Збірка Малишка про життя за океаном своїм «правдивим» висвітленням подій заслуговує виразу: суцільна нісенітниця. Як і треба сподіватися, за цю збірку автор дочекався від своїх замовників найвищої нагороди: кремлівської премії першого ступня.

Український читач на рідних землях та й поза ними, переглянувши цей твір, зрецензує його народньою приповідкою «СОН РЯБОЇ КОВИЛИ» і висловить авторіві лише співчуття.

ЛИСТ ДО ПОЛТАВКИ

Це до тебе звертаюся, студентко Марино Книш із Полтавщини. Я також звідти. То і моя далека і близька, рідна і чужа сторонька. Отож, ми земляки. Я живу в прогнилій буржуазній Америці, ти — у соняшній країні пролетаріату.

Не знайомий з тобою.

І, бачиш, не знаючи тебе особисто, Марино, через море-океан насмільюся писати листа.

Нещодавно мені потрапило до рук число журналу «Огоньок». У ньому, на третій сторінці, приміщена твоя фотографія. Я глянув на неї і по-дитячому зрадів. Така ж вродлива ти, землячко, а з лиця твого хоч воду пий! І кирпата вміру, і очі попелясті, і заплетена коса, схожа на перевесло. І посміхавшся некепсько. Шкода, що ти не зробила знімка біля нашого Псла, десь при дорозі — їйбо, побільшив би вдесятеро і повісив би на стіні поруч Шевченка, та ще й підписав би: «Видно шляхи колтавські!».

Лише твоє вбрання дратує мене. Цілковито дратує. На шиї поганенька хустинка з найдешевшого ситчику, бідолашне стареньке «платтячко» в білу крапку і незграбні черевики на півтора-два нумери більші від ноги. Тобі ще напевно нема й двадцяти, ти ще молода-зелена, а стоїш — на трибуні! — в такому ультра-пролетар-

ському вбранні. Прикро був вражений. Ще прикріше читати твою промову. Перш за все, ти дякуєш партії за щасливу молодість. Дивлячись на твоє вбрання, Маріно, можна без жадних докорів сумління утриматися від

цієї подаки. А в кінці промови ти, землячко, «влучно» сапламувала американських імперіялістів, серед яких я живу. Як передає «Огоньок», ти гнівно стиснула рученята і дослівно сказала таке:

«Геть американських негідців, які в закуреному Трентоні тортурують за ґратами шістьох ні в чім невиних негрів.

Геть американських буржуїв, що заганяють на каторжні і роботи моїх земляків!».

Подивугідне твоє знайомлення з міжнародними подіями, Маріно! На щастя, я частий гість «закуреного Трентону», де «тортурують» негрів і куди загнано на каторжні роботу біля сотні родин полтавчан. Опиши тобі подробиці цього «клятого» міста, ім'я якого долетіло до нашого чорнозему і, як видно, цвянком залізло у твою голівку, обведену рудавим перевеслом.

Перед описом відрекомендую свою скромну особу. Пише тобі не кровожадний буржуї з циліндром і палицею, сигарою і велетенським животом. Таких типів тут майже нема, вони існують лише в «мудрій» уяві більшовицької «Правди», яка виходить там, де кремлівські дзвони дзвонять.

Автор листа народився в «раю трудящих», саме тоді, коли

«Ленін умирав, Сталіну наказував,

Щоб хліба вволю не давав,

А сала й не показував».

Думаю, що ти, Маріно, знаєш добре історію партії

і уявляєш ту переломову добу, в якій я народився. Десять років ходив до школи, обдертий, влітку босоніж, узимку — черевики-шкарбани, або, як тоді звали — «пароплави». (На знімку, Марино, ти маєш черевики такі точнісінько, як мої «пароплави» з дев'ятої класи).

Думаю, що «вождь народів» досить ретельно виконував накази Леніна, бо за шкільні роки я майже не бачив сала, а в тридцять третьому з голоду ледве дуба не дав. Згодом почалося вже й студентське життя, а запобіги Ільїча все ще тяжили над нами. Тут такі романтичні рочки наступають, хочеться вечорів, шовкової сорочки в дві смужки, хромових чобітків на «рипах» — взагалі фантазії — і зась тобі, студенте! Від голоду в тебе живіт до хребтини підтягнуло, а одяг такий, що дозволяє вийти лише на глуху вулицю — і то в добрі приємки. До того ж кожного дня гнітить думка, де дістати грошей, щоб заплатити за навчання. Вдень в інституті, ввечері на рибному заводі «тюльку» миєш. Нерадій і викладам. Єдина втіха — лекції марксизму-ленінізму. Під час цієї лектури забивавшся в куток аудиторії і спиш непробудним сном молодика...

Незадовго почалася війна з німцем. Рісмо окопи біля Псла. Вранці слухаємо радіо з Москви: «Ворог відбитий з тяжкими втратами на всьому фронті. Бої на Дністрі і на польському кордоні». А до вечора німці перескочили Буг, Дніпро і перебрели наш Псьол. «Дивні діла Твої, Господи,» — сказали полтавчани, — ми ще не встигли повикидати портрети вождів на сміття, як німаків принесло»...

За місяць-два я вже був десь біля Мюнхену і вчиясь доїти баварські безрогі корови...

В сорок п'ятому році, як тобі відомо. Марино, червона армія звільнила від усього злого і доброго пів Європи. На моє щастя, Мюнхен не підпав звільненню. Я з полегшенням відхнув. До мене приїжджали озброєні «брати» з запрошенням повернутися додому. Увесь час я ухлявся від запрошення. То йшов прогулятися на тиждень-два у ліс, то в підземелля, а раз, коли «брати» несподівано завітали, заліз у каналізаційну трубу. Одночасно просив американців узяти мене в Америку «на каторгу», бо мені вже в «раю» надоїли «пароплави», «тюлька» і лекції марксизму-ленінізму...

Після року блгань «буржуї» змілюсердилися — і я тепер у країні Вашингтона. Приблизно, таким же шляхом прибули «на каторгу» усі полтавці.

Як бачиш, Марино, шше тобі не криміналіст. Життєпис мій не злочинний. Нікого не вбивав, за своє життя не зарівав навіть курки, не то що людини. І скільки в школі та в інституті мене не вчили, до цього часу не знаю всіх частин гвинтівки і не маю найменшого уявлення, як брати «на мушку» та стріляти.

Ти кажеш: «закурений Трентон». Звідки це ти, Марино, довідалася? Не інакше, як з найновішої советської енциклопедії. В ній усім американським містам приклеєно ярлик «закурених», «пригноблених», «сірих»... Так слухай сюди, землячко.

Трентон — мальовниче місто на березі прудкої рі-

самої Полтави. І скажу тобі по щирості, коли вони довідалися про твою журбу, здивувалися, зніяковіли страхом! Більшість із них — новаки у цій країні, п'ять-десять років. За цю, так би мовити, двоц'ятирічку кожна родина тут уже встигла побудувати хату, а коло хати чималенький городець. Свині, корови й кури з господарства не виводяться. Хто хоче доповнити асортимент тваринного та пташиного світу, індиків, голубів або «канарейку» купує...

А ще про авто... Більше року твої земляки його не тримають на подвір'ї. Обов'язково замінюють його за нове, образно кажучи, міняють на останній крик автомобільної моди.

Коротко, за порівняно короткий час в Америці вони стали першими господарями, або по-нашому, чи пак, по-вашому, Марино, типовими куркулями

Коли б, не дай Боже, більшовиків нечистий привідок сюди, їх би всіх умент розкуркулили і заслали туди, де й вітер не віє, і сонце не гріє, лише ворон кряче. Ти знаєш, де таке місце знаходиться. Коли ні, то слухай — недалеко Північного полюса і зветься Колимо-Печорськ-Сибірським краєм із столицею Катогроград.

Одну літню жінку, матір двох синів, я запитав, чи жалкує вона за тим, що покинула в Полтаві. Вона подумала й відповіла: «Жалкую неказанно за вербами, за барвінком та за шпорипшем. А за життям в «советах» — ні крихітки. Мала хату з двох боків дрючками підперту та п'ятнадцять сотиків городу. Навіть собаці не було де

розігнатися. Хатка на три переділи: сіни, кухня та інтернаціонал, тобто, третя кімната. Та третя кімната служила нам і за спальню, і вітальню, і читальню, і майстерню. Кажу ж вам, чистий інтернаціонал. Все рогаге й безроге в колгосп погнали. Я теж у колгоспі, лише сплю вдома... Діти їсти аж пищать, особливо старшенький мав апетит нівроку — а нема що дати. Я одна ніяк не дам їм ради. Чоловіка заслали на Сибір. Мав слабість до поезії»...

Знаю, Марино, ти зараз здивуєшся. Я теж здивувався і ще з більшим зацікавленням слухав її далі:

—Еге, мого старого знищила поезія. Це було в другій п'ятирічці. Якось менший синок прийшов із школи і вивчав до самого вечора якийсь вірш. Тепер я вже знаю і назву вірша, і хто писав його. Рильський — «Пісня про Сталіна». Починалася вона, хай їй біс, словами:

«Із-за гір, та з-за високих
Сизокрил орел летить;
Не зламати крил широких,
Того льоту не спинить»...

Того вечора мій Іван випив у сусіда і трохи переіначив віршик. «Хай літає орел довгодзьобий, — крикнув сп'яна, дурненький. — але прийде час, переб'ємо йому крила, зупинимо хижакський лет!»

Ну, а на ранок його забрали і, хай йому буде царство небесне, на Сибір послали. Пришили, бідоласі, шпіонаж на користь Японії. Ех! Тепер скільки житиму — все поезію лаятиму. Не було б тієї пісні Рильського, може б Іван був би живий, може б утік на еміграцію, а

там до Америки і тепер разом фармерували б. А так... То скажіть, чи можу ж я жалкувати за життям? Ні, за землею своєю, за природою скучаю сильно. Так. Тому то ми отут, у Трентоні, біля садиб, садимо верби, сіємо барвінок, любисток, півники і хоч частково відтворюємо полтавський краєвид. Щоб не так за землею своєю скучати»...

Оце тобі, Марино, лірична біографія простої полтавки. Вона в Америці поволі забуває «поезію», «шпіонаж на користь Японії» та «інтернаціонал». Біля її хати кущ калини розвивається, а в гаражі зеленаве авто пригадує такий до болю рідний миргородський верболіз. У вітальні — два вишиті рушники, а під ними — портрет Шевченка та у чорній оправі Іван, що постраждав.. «за поезію».

Ще про дозволя, Марино...

Дивно збираються трентонці на доповідля. Досить зустрітись двом, вийти підвечір на вулицю і заспівати:

«На жовтенькому пісочку

Під вербою в лузі...»

щоб кінець виводив уже цілий хор:

«Сидить пара голуб'яток

Та й воркує в т-у-у-зі...»

Широко, мов лан, тягнеться пісня полтавців. Американці люблять слухати наших пісень. Часто між ними можна почути таку розмову:

— Хто це так гарно співає?

— Українці. Ті, що втекли від Советів...

Нерідко тут співають і нових пісень. Одна мені дуже припала до серця. Мелодійна така, і ритм непоганий. Розповідається в ній про наслідки шклування більшовицької партії нашою Ненькою-Україною. Починають цю пісню басы, октави і баритони, тобто, низькі голоси:

«Чорними хмарами вкрита руїна,

Вітер на згарищах грізно гуде.

Як дика пустеля лежить Україна,

Тужить дівчина і месника жде»...

А далі, Марино, всі разом, без різниці голосу, являються:

«Раз — два! До бою

Не шкодуй собою!...»

Славно виходить. Це лише проба цієї пісні, Маринко. Віримо, що колись виступимо на українській сцені. І проспівуємо. Це буде небачений у світі хор. Певно, що й ти підтягнеш, бо в тебе ж душа українська. Себто — невмируща, вільна, прадідівська! І з серця землі нашої — Полтави.

А покищо привіт нашим людям, з якими ми одну думу думаєм. Привіт стежкам, якими бігали-літали, дубам, під якими мріяли-зідхали. Привіт чорноземлі-барвінку, бо вона виростила нас.

І наостанку, Марино, слухай нашу пісню-молитву, а почувши її — передай нашим вітрам, що скрізь, усюди мандрують:

«Краю-розмаю, земле-царице, ти нам часто снишся у своїй несказанній красі і у своєму незрівнянному убо-

жестві. Земний потрійний поклін Тобі, Нене, від рідних дітей Твоїх. Не плач за нами — ми врятовані... Ми щодень сумуємо, бо Тебе сплюндровано».

Буду кінчати. Не скажу тобі — прощай. Не скажуть і полтавці з Трентону. До зустрічі, коли всі, без різниці, грімко заспіваємо. До побачення. Може, до скорого побачення, Марино!

ВІЧ—НА—ВІЧ

Світ, панове, таки вузесенький. І нема де подітись. Де б ти не бував, куди б не забігав — а все зустрінешся віч-на-віч з тим, з ким і не гадав, і не сподівався...

Почну, тоді побачите...

Працюю я в досить великій американській книгарні. Зі мною заробляють собі на життя ще декілька моїх земляків.

Одного разу біжить один:

— Галло. Миколо!

— Слава!

— Миколо, цікава новина... Почуєш — тріснеш надвоє.

— Тріскатись не хочу, — кажу, — а цікавлюся. А що таке?

— Іди на перший поверх. Познайомися з людьми. З клієнтами.

Ну, мене це розізлило вкрай. Він мене, думаю, буде знайомити з людьми! Чи не сміховина! Та ж за цілий день мене та клієнтеля так витомить, так вимучить, що хочеться чимскорше втекти десь у затишок, на самоту, упасти горілиць і ні про що не думати. А тут на тобі — дарунок! Прибіг — і хто! — земляк. і в козячій хваті мені яку новину об'являє.

— Друже любезний, — кажу йому неприязно. —

мені вже людей досить. Маю їх забагато і ще трішки.
Не хочу.

— Та що не хочеш! Та то клієнти київські. Кияни.

— Е, — кажу, — відчепися. У нас на еміграції кожний другий родився у Львові, а кожний третій у Києві, на самому Хрещатику. Хоч жив увесь свій вік у Бердичеві чи П'ятихатках, а твердитиме — в Києві. Відчепися.

— Ой, не відчеплюся! — уже кричить він. — Бо то цабе велике! Великі птахи!

— У нас на еміграції, — кажу, — нема малих пташок. Самі великі.

— Та що вчепився в еміграцію. Там жде советська клієнтура. Українські советські дипломати! З Києва.

— З Києва?! — уже не своїм голосом перепитав л. — Та бре...

— Не бре, а правда. Іди, он там чекають.

Приходжу, властиво, прилітаю. Справді, стоять дебели козаки. В капелюхах закордонного фасону, в пальтах, на яких не встигла й порошинка сісти... І в рукавичках, що їх частенько носять денді з бродвейських драм-комедій.

О, думаю собі, як советська українська дипломатія убралася. Ще парасолю дай — будуть Чемберлени. Тільки но я збирався до них заговорити, як нижчий ростом дипломат кинув вищому — «Ваня, я біжу к'автомобілю» — і фуркнув вмить на вулицю.

Я поправив краватку, скорчив трафаретну усмішку й заговорив до того, що лишився:

— Ви, — кажу, — чую, по-українському говорите. Дуже приємно. Я також українець.

Бачу, дипломата чорна хмара вкрила. Насторожився, насупився й не глянув, а стрельнув меткими очима:

— А ви як потрапили сюди?

— О, — кажу, — я в році сорок третьому втік від Советів. І помаленьку сюди, в Америку, добрався. А ви, — приязно звертаюся до нього, буцімто нічогосінько не знаю, — ви... як сюди попали? Коли втекли з червоного Вавилону?

— З якого це Вавилону? — обурюється він на цілу залю.

— Та з Вавилону, — кажу. — З того пекла. Хіба не знаєте? Від Советів коли ви дременули?

— Я не дременував! — карбуючи кожне слово, жбурляє він мені. — Я представник советської України до Об'єднаних Націй. Я не втікав.

— О, вибачте, — кажу, — ви ще не втікали. Не було, видать, нагоди. Може пізніше втечете.

— Не діждеш! — крізь зуби він мені.

Отже, ми, так би мовити, майже познайомилися. Я знаю, яка «пташина» стоїть передо мною, а він дізнався, що за «фрукт» йому для послуги попався.

Ми поїдаємо один одного очима. Лише я їм з лисячою сумирністю. І в мене на устах хоч кисла, але усмішка. А він клює мене несхованою ненавистю.

— Чим можу служити?... — люб'язно, як клієнта, запитує його.

Він мнеться... Мовчить. Видко, не дуже хоче зі мною

гандлювати. Але врешті рiшається:

— Чи є у вашій книгозбірнi децо про Кiрова?

О, думаю, тут я тебе ще бiльше подрагую. Добре тобі вб'юся в пам'ятки.

— Питаєте, — кажу, — про Кiрова. А що то буде Кiров?

— Як, що? — визвiрився він. — Не що, а хто! Не знаєте про такого дяча?! Дяч совєтський! Революцiонер!

— Навiть не снилося менi про отакого. А ви, — кажу, — хiба знаєте усiх революцiонерiв? А про таких?

— Яких?

— Петлюру, Телiгу...

— А хто т а к а Телiга? — виведений цiлковито з рiвноваги, гримнув він, зраджуючи, що він таки про неї знає.

— Телiга? Не знаєте. Українська революцiонерка. Життя поклала за Киiв, де ви тепер з дипломатичним паспортом розкошуете. А ви, так буцiмто, i украiнець, i з Києва — i не знаєте. Недобре, ой, недобре. Хоч почервонiйте.

Він виймає хусточку, прикладає її до скронi й не то вдихується, не то зiдхає:

— Пху!

— Не пхуйте, — кажу, — бо порох з книг здуваєте собі в лице. Негiгiєнiчно.

Отож, веду його нагору. До Кiрова. Iдучи, вказую йому мимохiдь книжки: математичнi, природничi, iсторичнi...

— А це, — кажу, — терористично-диктаторсько-фашистсько-зрадницька частина.

Він остовпiв від моiх слiв...

— Яка? Диктаторсько-фашистсько-зрадницька? А чому мене до цiєї секцiї ведеш?

— Бо, — кажу, — тут свого Кiрова знайдете. Тут за абсткою все розміщено. А, бе, ве... — i лiпше вам не треба. Дивiться, — послужливо показую йому, — ось Берiя, ось Гiтлер, Гiмлер, Кiров... Ось вам i Сталiн, Троцький та Хрущов... Ось Ягода... Усiх нанизано ря дочком,

Він вiдступив у бiк, примружив очi i гнiвом мов би профiльтрував мене.

— Ось як... Помiшанi... — якимсь дивацьким шепотом почав він. — Усi помiшанi!

— Чому помiшанi, — кажу. — Впорядкованi за абеткою.

Він поглядом у мене ви'явся. Я в нього.

Ми один з одним говоримо спiльною мовою, такою приднiпровою, м'ягенькою, гнучкою... Але та мова нас не поєднує. Вона ще глибше роздiляє, вражає, опечалює..

— Хто ти? — шепоче далi з пересердя він. — Та знаєш... Та ти остання гадина.

— А вже ж, — кажу, — менi бути останнiй. Бо ви ж є перша i, мабуть, орденоносна.

— Не забувай, — пригрожує долонею менi, — не забувай! Я — совєтський дипломат.

— А я, — кажу, — чесна людина.

Він аж тепер додумується рукавички скинути i в

Якомусь поспіху затиснути їх у кипінню.

— Поклич директора! — наказує мені.

— Вони обід споживають, — зберігаючи ту саму лислячу ласкавість, навмисно на «ви» возвеличую я своє мацальство. — Вони їдять.

— Скажи, що я із амбасаді. І його кличу.

— Коли б, — кажу, — не лише ви, а й сам Соболев прибули — то директор нізащо не перервуть обіду.

Хоча... по-моєму не вийшло. Керівник, почувши про «гостя», внедовзі появився.

І тут же дипломат розкокошився, розбундючився. Мобляв, його обслуговують препаскудно, його в живі очі висміюють і ображають... Ведуть його туди, де все помішано, де явний безпорядок.

— У нас нічого не помішано, — холодним, певним тоном поправив керівник. — І безпорядку тут нема.

— Як нема. А Троцького, Хрущова, Гітлера змішали разом.

— Вони в одному відділі. У нас такий порядок.

— Не дуже мудрий.

Керівник гречно вклонився і, кинувши мені очима, мов би сказавши: «Ти поскоріше позбувайся його» — пішов.

Я знову око-за-око з ним.

— До побачення. — кажу йому. — Вірніше, прощайте. Дякую, що не забули нас. Приходьте ще, коли охота.

— А шезни ти, — рубає він. — Може я тебе побачу там, де слід, удома.

— Не сподівайтесь, — випроваджую на вулицю його.

— Не зарікайся, гаде.

— Котися, — кажу. — колесом... Котися швидше.

Залишився сам... Лише тепер відчув, що в мене кожний нерв натягнений. Аджеж я грав спокійного, усміхненого українця, якому еміграційний шлях встелився розкішним квіттям... Я мов би пресом затискував себе, щоби не вибухнути голосом і нервами... І я втомився...

Небавом інше «віч-на-віч» мене настигло. У тій же книгозбірні. Це вже була менша риба з українського советського «посольства». Прибув він без авта, без шефера, як кажуть у нас, трамваєм під номером одинадцять, тобто, власними ногами, пішки...

Прийшов розглянути книжки чи поппигувати — не знаю. Думаю, що корисне з приємним разом. Слово за словом — і ми один одному свої візитові карточки розкрили.

— Я з Києва, — хвалиться він. — Всього три тижні, як із столиці приїхав до Америки.

— А як же там у нас, у Києві? — питаю.

— Каштани в нас... Сонце, зелень, квіти...

— І черга за сіллю і за гудзиками. — доповнюю його.

Він не подає вигляду, що гнівається. Він радше підсміхається від моєї шпильки.

Я силую запитання. Як там? Чи так, як і колись, доносять один на одного за необачно сказане слівце? Чи так, як і колись, горюють у колгоспі за порожній тру-

додень? Чи так, як і колись, «Чорний ворон» забирає вночі сонних людей, що тількищо виволокли партійці з хати?

— Не зовсім так, — відповідає він.

— Як, — кажу, — не зовсім. Зовсім не так вже арештовують? А як, сильніше, чи слабше?

Він спритно, як, врешті, кожний дипломат уміє, скеровує розмову на більш погідну площину. Пробоє мене природою зачарувати. Мовляв, які степи широкі в Україні, як соловейко надхненно щебече і перевиковує романтичні норми... Як буйно розквітають вишні-черешні...

— То все, — кажу йому, — чарівно. Барвисто. Але чому ви від моїх питань до вишеньок-черешенок забігли? Чому сховалися за соловейка? Боїтеся сказати правду?

— Я не боюся правди, — мов на першотравневій параді заявляє. — Я комуніст.

— Соромтеся. — кажу, — двічі соромтеся.

— Чому?

— Як то чому? Та ви тількищо призналися, що ви чистісінької води злодій. Розбійник.

— Я комуніст. І я горджуся цим.

— Нема чим, голубе, — кажу, — гордитися. Ані-тілечки нема чого пишатися. Коли б ви сказали, що ви лікар, хемік, агроном... Я б вас пошанував. Бо ви вчилися, щоб людям помагати. А вчитися, щоб комуністом стати, щоб грабувати-гиснути людей — вибачте за слово — це «Сіркова гордість».

— Ви різкі, — з притиском зауважує.

— А хіба, — кажу, — справи, про які говоримо — гладенькі. Їх не можна шовковими словами колихати.

— Ви марнуєтесь, — жаліє він мене, — марнуєтесь. На Україні, вдома, ви б, інститут закінчивши, добрим фахівцем були б. І жили б розкошуючи. А так... Ось тут, в Америці, порох з книжок здуває. Чужому шматкові хліба приглядається... І згинете на чужині.

— Так, — кажу, — може й згину. А знаєте прислів'я, дипломате: «Ліпше вмерти стоячи, ніж жити на колінах». Або ще кажуть: «Ліпше вільная чужина, як невольная родина».

Дипломат знову відступає. Вже не ховається за вишеньки-черешеньки. А прикривається юнацтвом. Мовляв, яка на Україні молодість хороша! Яка в тій молодості усмішка! Усі маршують по вулицях і сміються на всі зуби.

— Отже, власне, — кажу йому, — нічого там і не змінилося. Так, як і за моїх часів. Та я ж також сміявся і маршував до цілковитого знесиля. Та ще й, маршуючи, гасла викрикував. Горлав до хрипки.

Дипломат, бачу, почувши гострее слівце, роздумує... не квапиться відповідати...

— Чому висловлюєтесь так? — нарешті запитав. — «Горлав до хрипки»... Можна сказати — виголошувати гасла, вигукувати...

— О, ні, добродію, — поясню йому, — то не виголошування, не вигукування, а речування, горлання,

галасування. Як на івалт, як на пожежу. «Хай живе сякий-такий і прехороший вождь! Хай живе наш батько, мати, наше серце і печінка!».

Він на мене пильно дивиться, мов би у вічі хоче вскочити.

— Хто це вам, — питає, — такі байки оповідав?

Він мене просто приглушив наївним запитанням.

— Як то, — кажу, — оповідав. Та я власною персоною речував. Мені, пригадую, учителька якось перед святом «Жовтня» повідомляє. Мовляв, Миколо, ти на лекціях частенько розбалакуєш. І голосно. В тебе горло сильне. Крикнеш на жовтневій демонстрації тричотири гасла. Але на всенюку силу... І я мусів горлати.

— Чому ви мусіли? — всміхається ехидно дипломат. — Ви могли відмовитися. І не кричати.

— Що я, — кажу, — ненормальний, щоб відмовлятися?! Що мені життя не миле?! Відмовся і зараз потрапиш туди, де Макар телят іще не пас.

Він щось промимрив. Неясно що. Чи він погоджувався, чи заперечував. Тоді взяв першу-ліпшу книгу і в неї заглибився.

— Ви, — перегортаючи сторінки, звернувся він більше до книги, ніж до мене, — ви, бачу, відучилися твердо мислити. Ви по-буржуйському говорите.

— А ви, — кажу, — хоч по-советському говорите, а буржуйського не дуже то цураєтесь.

— Як саме?

— А так. Зодягаєтесь по-буржуйському. Пальто придбали першого буржуя. Закордонне.

— Я можу, — скипів він, — і своє пальто надіти. Своє, советське.

— Можете, чому бо ні, — кажу. — Але своє, советське, вам носити в Об'єднаних Націях небезпечно. Піде дощ — підкладка полиняє. Піднесете руку — рукав розпореться і білі нитки повилазять. Та ви ж самі прекрасно знаєте, яка то барахольна советська стахановська продукція...

— Ой, мудрий ви, мудрий. Ви про все знаєте, — присоромлює мене.

— Ні, — кажу. — Я не мудрий. І всього не знаю. То Сталін був мудрим, а тепер Микита Сергійович мудрістю виблискує. Він все знає, йому все ясно.

— Так, — карбує він мені, — товаришеві Хрущову все ясно. Бо він слуга народу.

О, думаю, зараз я тебе припечу. Я тобі яскравий приклад наведу. Ти тоді побачиш, що таке ясність, мудрість...

— То, — кажу, — запевняєте, що Хрущову все ясно?

— Так.

— А знаєте, що один поет сказав про тих, що їм все ясно? Зацитувати вам?

— Ну, — замахав руками, — від вас усього сподівайся. Ви зачитуєте якогось...

— Ні, — перебиваю, — ніякого якогось. Я зачитую Маяковського. Вашого, любимого. Він писав:

«Утікайте мислі, в даль помчавши!

Обіймись душі і моря плін.

Той, кому все ясно завше, —

Чи не просто дурень він?».

Дипломат поспішив віршику пропустити повз вуха. Без коментарів. І перескочив до загальних «розмишлень». Що, мовляв, добре вірні вивчати і цитувати... Гарно на світі жити і творити... При цьому похвалив, що в мене приховані акторські здібності... Що в мене чітке слово і виразне лице...

Ну, коли він дійшов до мого обличчя — я і вчепився:

— Було б, — кажу, — поглянути на моє лице у першу п'ятирічку. У тридцять третьому. У голод. Тоді я не був я — а кістяк безсмертний. Ви ж знаєте про той, на Україні, страшний голод. Ви його, напевно, бачили.

— Ні. Не бачив.

— Я знаю, — кажу, — що ви не бачили. Коли б ви зараз призналися, що ви той голод бачили — вам би негайно замінили дипломатичний, закордонний паспорт на заячий, сибірський. Але я, дипломате, голод бачив. І сам голодував. Картоплю в нашому селі з усіх дворів забрали і за селом на купу скидали. Її гноїли. Ті гноїли, кого ви в Нью-Йорку репрезентуєте. А ми вмирали. І я увечорі пішов на вигін, щоб жменю гнилої картоплі вкрати... І, знаєте, мені вартові сіллю і дробом ногу покалічили.

— Фантазія.

— Ні, не фантазія. Як хочете, я закачаю зараз же штани і покажу вам шрам. Бо ще зберігся.

— А ви білизна масте? — на жарт скеровує небажану для нього мову.

— Маю білизну. Бо я в Америці. — кажу. — То я в Советів без білизни походжав. Там, бувало, скинеш верхній одяг, а насподі анічогісінько, одна гола природа. А тут у крамницях білизни досить. І без протекції, і без черги. Можеш скільки хочеш брати.

Він знову відходить на нові, вигідніші в такому скрутному становищі, позиції. Говорить щось абстрактне. Він переконався, що його тон хлопця-друзяки на мене не впливає.

Він, бачу, збирається, як кажуть по-народному, «змотати вудочки». Бере капелюха й на двері дивиться...

— Ну, що ж... Поговорили, подискутували... І досить. І гаразд. Хоч ви з перцем. Злющий.

— Я, — кажу, — можу бути і злющий, і м'якесенький, як губка. Залежно від обставин. Пам'ятаєте, в советській школі усі зазубрюють оці строчки із Маяковського:

«Хочете, стану від м'яса скажений, —

І, мов небо, мівняючись в тонах, —

Хочете — стану ніжний достеменно.

Не чоловік, а хмарина в штанях...»

Це щодо злющого. А щодо дискусії — то добре, що ми о т у т поговорили.

Я навмисне наголосив «отут». Ану ж, думаю, може «кльоне».

— Чому якраз «отут»? — кльонув він. — Ми мог-

ли б отак і в Києві зустрітися. В книгарні. І поговорити. Не лише тут.

— Могли б, — кажу, — чому бо не могли. З маленькою різницею. Тут, після нашої розмови, я піду спокійно спати. А там мене і всіх, хто чув мою розмову, забрали б крізь чорний хід. Знаєте ж, куди забрали б, дипломате?

— Куди?

— Десь у підвал. І там би, мабуть, такий як ви, кучерявий, статечний, освічений, інтелігентний чекіст-ковбасник мені б кістки проломував.

Ми обмінялися мечами-поглядами — і він різко обернувся... Щоб щезнути... Але... мій колега по праці, що до нашої спірки прислухався і весь час слова не зронив, несподівано заговорив:

— Пане, товаришу, чи «господін», як хочете, — настигнув він зникаючого дипломата, — я хочу вас спитати.

— Будь ласка, — зупинився дипломат.

— А скажіть, чи є Повстанська Армія на Україні.

— Нема. — відрізав він колезі. — Не існує.

— Неправда! — вмішався я. — Бо таки існує. Є Повстанська Армія.

— Кажете, що є?

— Так, дипломате. Є.

— А можна знати, — пробує поглузувати він із мене, — кількість тієї армії?

— Мільйонна кількість, — кажу. — Мільйони.

— А де ж, може ви скажете, та підпільна армія скривається. В яких місцях?

Я розстrebнув плаща, сорочку і показав на груди:

— Отам, — кажу, — у глибині, у кутику під серцем прихована у гніві та армія. Ї чекає. Ї коли настане час — та схована, підпільна сила вибухне сильніше від бомби і гармати. Ї змете вас. І народяться справжні посланці із Києва.

— Ви вірите у це? — після павзи якомсь пригноблено він запитав.

— Вірю, дипломате. Більш того, знаєте, що я вам скажу?

— Що?

— Я бачу по ваших очах, що й ви в ту повстанську армію вірите.

Він розчервонівся маковим цвітом... Так, ніби я його на гарячому впіймав...

І без слова зник з очей...

Колеґа мій мене по плечу плескає. Вітає з перемогою.

— Ото, Миколо, ти радий, що дипломата так обпатрав.

Він не знає, що я не радий. Що я пригночений, розбитий вцент... Мені з розпуки хочеться забігти кудись у безвість... Я зустрів людей, які мені до болю рідні мовою, які росли під тим розлогим небом, що і я ріс, які ходили, мабуть, тими стежками, що й я ходив... Які вони мені і близькі, і далекі, які рідні і чужі, які приємні й осоружні.

Мене шмагують протилежні почуття — і я не можу той бій в душі стиснути.

В мене думки мішаються...

Я не хочу маєтків, мільйонів, не хочу спокійного і ситого життя, не хочу радості своєї правоти чи радості обвинувачення — хочу одного — діждатися того часу, щоб ми о т у т, а вони т а м, зустрівшись віч-на-віч, відчували б не лише одну мову, а й одне серце й одним блакитним нашим небом вкритий дах.

Дай Боже!

П О Т Д У . . .

Оце недавно мій знайомий примітив мене серед стовнища бродвейського — і отетерів від несподіванки.

— Це ти, Миколо?

— Якщо не помиляюся, — відказую, — то це буду таки я.

Йому, бачу, тяжко повірити, що перед ним стоїть людина, яку він ще з Європи, з таборових часів, знав... Він вдивляється в моє лице і бурмонить про себе щось невразне. Аж так тре у роздумі чоло й недовірливо звертається:

— Неначе твій кривий ніс. Твоя кудлата нечесана чуприна. Неначе ти.

— Як не віриш, — кажу, — в зуби заглянь. Ті самі, ще з табору, два металеві зуби.

— Та вірю вже, вірю. І ти в Нью-Йорку?

— Як бачиш, — кажу, — в Нью-Йорку. Ще не пляную на Місяць відлітати. А що?

— Та мені оповідали... — і він запнувся. — Що ти... Ну, тобі вже ясно?

— Ні, ні, — кажу, — мені ще досить темно. Анічогісінько не ясно.

— Мені довірочно натякнув сусіда... Сусідова жінка, кудуючи квашену капусту, дізналася від пані, що дочку свою віддала за кресляра. А кресляр має батька,

що працює вже десятий рік в одному департаменті. У санітарному, здається. Хоч і підмітає Центральний Парк, але державна, рахується, робота...

— Ти не розглагольствуй. Коротше. Що ти від санітарного департаменту дізнався?

— Дізнався, що ти збираєшся додому.

— Збираюся, аякже.

— О, капустана голово! У тебе, мабуть, ота довбешка на шиї половою набита! Та чи ти з глузду з'їхав? Справді, збираєшся додому?

— Збираюся. Ёй-ей бо правда. Оце зараз іду, купую «Нью-Йорк Таймс» і... додому, на чотирнадцяту вулицю. Впаду на ліжку, включу якесь мордобийство в телевізії й окультурююся до півночі...

— Е, не викручуйся. Я не про те. Кажу, дізнався, що ти ідеш додому. Тобто, назад, на Україну, до свого улюбленого Києва. Ідеш?

— Іду.

— Назад до Києва?

— Еге. До самого Хрещатика. Під самісінький пам'ятник Богдана.

Знайомий мій зів'яв на місці. Блим-блим на мене... А в очах така жалість проглядає... Ну, ось-ось заплаче...

— Ой, ой, ой, — заскиглив він перегодя, — я й не гадав, не сподівався. Та чи ти здурів, чи дурману об'ївся? Не жартуй, не муч мене. Кажу, готуєшся до виїзду?! Серйозно?

— Серйозно.

— А ліпше б тобі заціпило. Ну, коли ж твій пароплав відходить? Коли ж ти їдеш?

Я вирішив, що досить його під'юджувати. Він вже не тямиться від злоти. Треба відповідати.

— Отакий то ти, голубе задріпаній, — не то соромить, не то жаліє він мене. — Писав гуморески, з письменницькою братією зв'язався. З бандерівцями, багрянівцями знався — і на тобі — хвиць — гедзь укусив — додому зібрався. Ну, чому ж тобі затяло? Питаю, коли пароплав відходить? Коли ж ти їдеш? Коли?

— Як тільки, — кажу, — в Києві влаштують літературний ярмарок з участю Осьмачки, Маланюка, Багрянного... Та з доповіддю Шлемкевича чи Вовчука — негайно їду.

— Та ти...

— Не перебаранчай. Я не скінчив. Як прочитаю у київській газеті, що столичний театр ім. Франка виставляє у сотий раз п'єсу з недавнього минулого, драму на п'ять дій «Доки сонце зійде, Хрущов очі виїсть» — буду відшпівати.

— Е...

— Чекай, не «екай». Поїду, якщо дізнаюся, що перед Кремлем робітники носили написи: «Хрущов від розкопів пузо має, а нам від голоду живота стягає...»

— Вибачай. Миколо. Я розумію...

— Ні, ні, друже. Май крихітку терпіння. Сідаю відразу на пароплав і відшпівую, коли в Одеській прокуратурі появиться така об'ява: «Скарги, писані китайською,

російською та іншими чужими мовами — не розглядаються».

— Слухай...

— Поїду, слово чести, якщо українська делегація в Об'єднаних Націях, під час промови советського представника, на знак обурення вийде із залі.

— Коли київські письменники на з'їздах перестануть говорити про кукурудзу, а телятниці — про комуністичну партію.

— Коли свиноматки не одержать вказівок, як їм пороситися, від всесоюзного комітету партії.

— Коли Совети нарешті доженуть Америку й позичуть в неї трохи гребінців, підметок, гудзиків та сала.

— Коли вибиратимуть представників до Верховної Ради без ентузіазму й не одноголосно.

— Коли в моєму рідному селі, в крамниці, за портретами Леніна й Хрущова розтягнеться черга через три вулиці, а за милом і підштанцями не стоятиме ніхто.

— Та, Миколо, вгамуйся. Навіщо ті портрети...

— Щоб з радості оселедці загортати.

— Я вже в курсі справи... Ну...

— Поїду, коли київський гумористичний «Перець» видрукує карикатуру на колгоспи детройтського Ека...

— Коли селяни з Львівської та Херсонської областей вишлють до Москви протеста проти переселення їх до Казахстану.

— І той протест буде надрукований у «Правді».

— І всі протестуючі будуть на много літ живі-здорові.

Мій знайомий ніяковіє. Пробує мене перепросити, але я його перериваю на пів слові. Хоче мене на знак примирення та згоди поплескати по спині, але я його руку відхиляю.

— Вибач... Я вже второпав. Бачу, ти не збираєшся додому.

І ще раз вибачився. І, стиснувши кулака, погрозив комусь поперед себе.

Кому?

Може тому дядькові з санітарного департаменту, що чувств між люди неточні відомості про мій від'їзд додому.

НЕВДАЧІ ВАСІ ПРИЩА

У неділю, та ще й під вечір, людей чимало веселиться на колгоспному майдані — хто йде послухати новин, хто до пивної своє горе по чарках розлити, хто в клуб, щоби під дренькіт захриплої гармонії потушувати...

Туди ж чимчикував і Вася Прищ — хоч не для вививки, не для розваги...

На «промисел».

Бо, звісно, де люди метушаться, там найбезпечніше й найлегше «промишляти».

Проходить Вася обіч майдану, уважно обдивляючись людські обличчя, накунки та кишені...

Вовтузиться колгоспний люд... Без цілі сновигає...

На кому б то найкраще зупинитися??

«Он у того рябого кишення гарно віддувається... Але ж лице страшне, як в тигра, і долоні широчезні... І в мозолях... Махне — і амба — лети душа у небеса...» — міркує Вася, кинувши гострим оком на вже наспиртованого, але кремезного хлоп'ягу. — «А он перекупка як смачно розбалакалась... Навіть про коника під деревом забула... Хіба позичити у неї? А може коник той порожній... Саме ганчір'я зверху та дно насподі — і більш нічого... Даремно тільки трудитимусь...»

— Здоров був, Васю! — зненацька гаркнуло з-за

спини й перервало роздуми Прища. — Куди мандруеш?

Васі загамувало подих... Кого він бачить?.. Перед його очима — Жора... Жора!.. З яким колись по крамницях та базарах «промишляли»... З яким підчепленим добром ділилися... Ну, і сварилися... А як з накраденим ховалися в житах, соломах, цвинтарях... Та навіть не перелічити, куди вони від людського гніву часом забіралися... Є що згадати... Є!

— То де ж ти, Жоро, пропадав? Невже тюрму видав?

— Тюрму? Ти що, здурів? Я в партію вступив.

— У яку партію?

— Та вже ж не в вуркаганську. Комуністичеську.

— А бачу — брешеш?

— Правда. Гад буду, та ще й у квадраті! Уже я, Васічка, партейний. Не віриш ще, браток? Дивись. Костюмчик повесенький — аж очі вбирає! Сорочка, як сніжок... І не в латках-дірках, як в тебе! Ну, бачиш?

— Та бачу, — заздро відповідає Прищ.

— А черевики як риплять, — вихвалявся далі Жора, — риплять, як піяніно в клубі... А глянь на голову — картузик то який! А як блищить! Ну, прямо сяє, як імператорська корона! То де ж це все, ти думаєш, я підчепив?

— Хіба я знаю. Когось у глухому закутку із ніг до до голови обчистив.

— Кажу тобі, Васюто, не обчищав нікого. Партійним квиточком заробляю. Партейничаю. Хочеш попробувать?

— Кого попробувать?

— Хлібця біленького, костюмчика, картузика.. І кашшучка із паперовою манетою? Хочеш пурхати собі легенько по землі і щоб в кишках твоїх щасливая житуха булькотіла? Вступай і ти, козел, у партію.

— Ти що, в гарячці? В партію?? Щоби нуднюші лекції вислухувать?

— А що б з тобою сталося, коли б понудився чи подрімав часинку?

— Щоби «Ура» кричати?

— Та маєш горло, як трубу фабричну... Хіба не крикнеш?

— Щоб плескати, мов навіжений... Аплюдувати...

— А хіба тяжко раз-два-три всмалити у долоні?

— Агітувати... Блястися у вірності... Та ще й приклятві лупцювати себе в груди... Ні, Жоро, нема дурних... Я маю професію благороднішу.

— Благороднішу. Шниряти у чужих кишнях? Морочитись, тягнути гамаця з копійкою...

— Хто більше, Жоро, тягне у людей — довго не треба мізкувати. Ти крадеш, озброївшись білетиком, а я — пощербленим ножем... Або і голими руками...

— Конкретно, не хочеш, гад?

— Не хочу. Скажу тобі по правді, чужі кишні мені подобаються більше. Крихту потрусивши їх — й лежиш собі, повсвистуючи, буржуєм безпартійним десь у бур'яні... Без аплюдисментів, «ура» та іншого паскудства.

Вася позіхнув розкішно... Вже надокучило попустому перекидатися словами... Ніхто його не зажене у пар-

тію. Ніяким способом. Ані дрючком, ані сорочкою, ані костюмчиком чи іншою якою ганчірниною.

«Куди б це дременути від надокучливого приятеля», — міркує Вася і розглядається навколо...

Нараз очима причепився до кооперативи. З крамниці показався старенький чоловік, тримаючи-гойдаючи в руках чепурнесенький пакунок... «Пакуночок гарненький... На лакомий шматок скидається, — роздумує і одночасно плянує Вася... — Обгорнутий у засмальцьовану газету... І перев'язаний уперехрест шнурочком... Може рішитися? Ану ж, путяща здобич...»

Чоловік з пакунком промайнув повз вікна кооперативи й попрямував майданом...

«Що криється за засмальцьованим папером? За отим шнурком? Ох, як кортить порвати той шнурок і зазирнути всередину! Що там? Може сальце, ковбаска чи інша яка делікатеса... Я лусну надвоє, а пакунок роздобуду!».

— Ну, Жоро, я відчалю. Накльовується діло. Бувай!

— Бувай, Васюто. Крадь потихеньку.

— А ти партійничай поголосніше. Бий у долоні, «ура» горлай на пуша.

Вася зірвався з місця... Прожогом кинувся майданом... Але... Пакунок востаннє апетитно майнув, гойднувся — і разом з його власником за рогом заховався.

Вася — щосили у завулок. О, щастя! Чоловік заходить у голярню. Виходить, здобич не висковзне із його рук!

Підкрався під вікно... Чоловік умощується в кріслі. А під стіною, за дверима — пакуночок... Приваблює, поблискує... Мов би моргає, посміхається до Васі...

Прищ розхиляє двері, просовує крізь щілину півголови — і завмирає... Голяр повернув крісло (а як воно

скрегоче!) передом до дверей — і власник круглого пакунка сердито погляда на вулицю... Туди, властиво, де Вася причаївся... Де він у три погибелі скрутився на землі й без віддиху чекає...

Чи запримітили його? Неначе ні. Кроки не наближаються до виходу... Вася чекає, коли перержавіле голярське крісло загарчить знов, коли голяр і чоловік скеруються очима у інший бік, туди, до рижкої запони...

Нарешті...

Вася вужем звивається крізь двері... Приловчується... Напружується... Підсувається поближче до мети... І ось уже пальцем шнурок чіпає.. Вже поцягнув трішки пакуночок до себе...

І горе! Щось під одежею шнигнуло... Цвяшок!!

Де він, нечистий, взявся між дверима! Проліз, гострющий, попід сорочку і в живе тіло вп'явся...

Ну що його робити! Та ж руки непорожні! До того ж вузько — не обернешся. А проклятущий цвях у живіт коле нестямно... Як же від нього відчепитись??

Крісло зарипіло-загриміло знов, і Вася з остраху рванув пакунок...

Майнув із здобиччю поміж бур'ян... Гулькнув у сад.

Вже як відбіг чимало — опам'ятався. Оглянувся. Ніби не женуться із киями... Усе ніби гаразд... Коли б.. Коли б не отой цвях, що розпанахав сорочинну й липшив червону смугу на животі... Та смуга страшенно дозволяє: і смиче, і пече й щипає...

Віддихався. Присів. Сперш у руках поважив — оцінив здобуток... Важке щось усередині...

Помидувався ще хвилинку — і розірвав шнурок... Розшматував обгортку... І що ж?

Чи вірити очам своїм? Чи плакати? Кричати? А може реготатися?

Усередині... портрети Левіна... Хрущова... І ще якісь брошури...

— Думав сальце, ковбаска... А, бач, якого неподобства сюди накладено, — заговорив у люті сам до себе Прищ. — І хто б подумав! Виходить людина з кооперативи... Ніби не божевільна... Так виглядає, як нормальна... А таскає з собою таку шуваль! — Він прикусив з досади губу. Затупав ногами біснувато...

— А щоб ти цими портретами вдавився! Та я ж як підкрадався, як націлявся, як плазував! Та я ж сорочку зіпсував!.. І живота подрав! За цей непотріб... Барахло... Гидоту... Хоч би ще папір чистий — продав би школярам, а то ж словами й фарбами спаскуджений.

Він став у нерішучості... З пакунком під рукою. «Куди ж тепер цей «скарб» запропастити? Липити тут? Знайде якийсь активний і зчинить бучу... — «Хто загубив? А може викинув? Не любі, видно, комусь наші вожді?» — Почнуть шукати»...

«Укинути десь в яму й законати? Не варто заради «добра» цього згинатися».

«Віднесу йому назад... В голярню. Хай собі мордами вождів втішається».

З городу прошмигнув на вулицю, підкинув пакуночок під двері — і з свистом попростував майданом...

«Та того чолов'ягу побити треба, — міркував Ва-

ся, йдучи до хати з порожніми руками, — Відлушцював би, коли б не ліньки... Щоб не носив з собою таке дрантя... Щоб не спонукував людей до праці... Щоб люди даремно не тратили сили та запалу»...

Вдома промив керосином на животі подрянину, покляв ще раз на чому світ стоїть людину з кооперативи, надягнув свіжу сорочину — і рушив розвідуватись про ліпший «промисел».

На землю сизі сутінки спливали. Сонце рожевою кавунячою скибкою застрягло в небокраї. Гармошка біля клубу вечірнім світлом нудить...

Вася пішов назустріч музиці.

Розглянеться у клубі — ану ж щось роздобуде.

Доходить... Накурено, насмічено. Танцюють... Нишком, може, чим поживиться...

Ще не встиг перейти порогу, як з тютюнового диму друзі виринають...

— Васю, — кличе один, — завертай сюди голубі. Ну як, сьогодні пощастило?

— Почастило. Портрети, хай вони скажуться, дісталися.

І переповів гірку сьогоднішню пригоду...

— А ти, браток, не падай духом. Щось хочеш заробити?

— Та де заробиш, як всі обідрані та голі, як циганський бубон.

— Ти бубона лиши в спокої. Бачиш ту кралечку? Біля вікна нудьгує.

— Ту сороківку... Вона біля млина живе?

— Якраз. Катюшою зовуть. У неї лише й мови, що про одруження. Та то ходяча об'ява про заміжжя... Вже третю п'ятирічку жениха чекає...

— Хай вижидає ще дві п'ятирічки. Я не збираюся її з дівочтва рятувати.

— А золото, що вона має?

У Васі з лица пропав байдужий вигляд. Він насторожився.

— Золото??

— Ага. Її татусь і мамця гандлярі. Колись сам бачив, як мати продавала блискучі перені, ланцюжки і чайника із алюмінію. А деякі пошіптують, що в них у хатці ще золото з добрих часів ховається. Крутнися біля неї, Васю. Удай із себе отакого...

— Якого отакого?

— Закоханого півня. Візьми її до танцю. І наговори про все — про розкі, серце, пташки та інший любовний інтернаціонал. Натякуй їй в розмові, так ніби ненавмисно, що в тебе до її персони серйозне потягнення з'явилося... Зідхни разочок-другий та ще й додай, що в твоїх грудях щось то палає... Вона натяки любить. Я знаю. І побачиш — вона клює.

— Думаєш, клює.

— Напевно. Розговориться з тобою, що не зупиниш. А ти і використай це. Розпитай її злегенька про її статки та мастки. Може вона здуру про срібло-злото проговориться... А тоді колись і загребеш усе в жменю!

Заграли польку. Вихрясту, козиристу...

Вася підступив до дівчини...

— Трахнемо? — попросив він даму.
Вона незрозуміло дивилася на кавалера і мовчала..
«Що з нею?? Чи оніміла?» — роздратовано подумав Вася.

— Пардон, може трахнемо удвох? — повторив прохання.

— Кого будемо трахати?

— Не кого, а що! Бацнемо, будь-ласка, полечку?

Аж тут юнак з таким пісним лицем наблизився...

— Я, каже, перший Катюшу хотів замовити.

— Не лізь! — відмахнувся Вася. І тихцем додав мізерному: — Чекай. Потанцюю і віддам тобі. І викаблучуйся із нею до упадку.

Танцюють... Вася прижмуреним, молодецьким оком ловить Катюшин погляд...

— Живете коло млина? — почав розпитувати.

— Еге.

І вмовкла.

«Що ж це? Заціпило? Е г е — і кранка. Хоч би щось інше бовкнула. Бо так відповідатиме — то нічогосінько від неї не дізнавшся...»

— Ви чепурненьку хатку маєте, — пробує він знову щастя. — З тиночком... Можу я колись прийти до вас у гості? Колись так ввечорі?

— Як хочете.

«Фасон тримає, — подумав Вася. — Я к х о ч е т е... А самій певно кортить сказати: хоч щовечора, будьте ласкаві, заскакуйте».

— А в яке віконечко вам ввечором постукати?

— Ви справді?

— Ображаєте мене, Катюшо, коли не ймете віри.

— Не треба стукати в вікно. Заходьте прямо в хату. Не бійтесь, не заблудите. Ліворуч — кімната моїх батьків, праворуч — моя, а прямо — комірчинка...

— Комірчинка?? Велика? — оживився Вася.

— Та де там. Куцесенька. З маленьким віконечком на вулицю...

— У нас удома також є комірчина. Чого туди мамаша не складає... Аж смішно говорити. І пологно, і дьоготь, і повідло... І всякі золотисті причандалля.

— Те саме і в нас, — притакнула Катюша.

— Те саме? Те саме золотисте? — просіяв Прищ.

— Та ні. Тато понапихав туди і одягу старого, і всяких старомодних витребеньок.

«О-о, почала до речі, — радів у думці Вася. — Старомодні витребеньки! Мабуть золоті хрестики та медальйони. Це, власне, те, чого шукаю...»

— Які це витребеньки? Напевно непрості? — схилившись до Катюшиного вуха, шовковим голосом попитав Прищ.

— Вгадали. Непрості. Там знайдете й опудало з папуги...

— Опудало з папуги?? — заскалив око і скорчив крислу міну кавалер.

«Сама ти як опудало» — вилаяв її в душі і знову попитав:

— А ще що там?

— Труба валяється.

— Труба? І видно позолочена або і золота?

— Та де там. Мідна. Труба, щоб у оркестрі грати. Колись то тато у музиці метикував. Туди і патефона примостили...

— Великий патефон? Можна піднести?

— Та величенький... Але підносити не варто. Поржавлений, розсохлий, дошки вже з коробки випадають.

Чим далі — Катюша охотніше цокотіла. Дізнався Вася, що в комірчині складено граблі, лопати, вила і навіть... ключку, щоб смикати соломку. Оцей домашній інвентар трішки вразив Васю... А особливо — ключка... Він пригадав, як раз його хтось ключкою похачував між плечі, як він без дозволу прогулювався по чужому саду...

— Такого сміття, як граблі та ключки, в нашій коморі скільки хочете... Повнісінько. А путнього чогось — немає, — зауважив Вася з метою наштотхнути дівчину на більшій відкриття.

І хитрість йому вдалася. Бо...

— Е, — не згодилася дівчина. — В нашій комірчині знайдете і путящі речі.

— Та що ви кажете? — і його очі засвітилися злодісними вогниками. — Направду? Які путящі речі?

— Та хоч би татова бібліотечка. Книги, портрети... Колись тато читав. Тепер розпродує чи так знайомим навично позичає...

«Портрети! — вчепився за осоружне слово Вася і зайвий раз згадав свою невдачу. — Може в голярні я

в її батечка портрети підхопив?»

— І будете сміятися, — продовжувала дівчина.

— Як саме — Вася прокинувся від роздумів і не знав, що його партнерка тількищо сказала.

— Кажу, сміятись будете. Бо в тому склепику чи комірчині, коли надворі холодно, наш «Вовк» ночує.

— А хто цей «Вовк»? Ваш кіт?

— Наш пес.

— А злий — з помітним занепокоєнням у голосі поцікавився Прищ.

— Злий, зубастий... На ланцюзі тримаємо. Як хто до нас приходить — гавкає, попереджає...

«А здох би він на місці! — насушено міркував Вася. — Теж дурна мода завелася — біля дверей тварюк тримати! Та через них, кудлатих, тяжко по вулиці пройтися... Не то що до віконечка добратися...»

— То, кажете, як хто до вас приходить — «Вовк» сповіщає?

— Еге ж. Ще й голосно.

— А як йому хлібця підкинути, напевно замовляє?

— Не візьме від чужого хліба. Одного разу — пам'ятаю — хтось кинув кусень телячої печінки — узяв. І вмовк. І лашився. Та ви собаки не лякайтеся... Вона на прив'язі. Ви, коли хочете, приходьте...

«Печінку їсть, проклятий. Ще не якусь просту — телячу... А дорога ж вона на ринку. Але нічого не подію... Як хочу вночі навідатись до комірчини — мушу купувати».

Партнерша перескочила до опису городу, квітника

— та Вася вже її не слухав. Як сизо-сірі хвилі махорочного диму, що вилися у клубі — так виляся-крутилася його уява біля хатини коло млина... Біля маленького віконечка...

«Чи варто до діла братися? Чи виграю, чи понечуся?».

Вагався коротко — і ствердив: «Варто! У комірчині мусить бути щось цікавішого від опудала, портретів чи мідної труби! Вона лише згадала дріб'язок... Бо хто ж із першої розмови признається, що в закапелку цінності приховані!».

Він підбадьорився... В його дупі зростає певність, що золотце там відшукається. Він його здобуде! Візьме стамеску, ніжик та молоток (ну, й телячої печінки трохи) — і піде... І десь отам поміж розбитим патефоном, опудалом, трубою він знайде срібло-золото!

Ще добре не розвиднилось, а Вася мчав містечком. На базар, що у цей день збирався за десять кілометрів від його хати... Аж в іншому районі.

Добрався. Оббігав всі ряди, заглянув у кожний кошник і мішок — кат-ма печінки! Продавці неначе один із одним позмовлялися — позносили як не цибулю, редьку, то цвяхи скручені та старі підшви. Хтось виніс курку, але таку худу, задрипану, з віддутим пір'ям..

«Хіба купити оцю дохлятину? — шкріб пальцем скроню Вася, розглядаючи курку. — Але чи та звірюка на ланцюгу їстиме її... Ні, піду ще раз навколо — дивись — і пофортунить...»

Іде... Вдивляється пильніше. Якось широка, як кошничка сіна, тітка кошика розгортає... І в кошику щось, їй-бо, червоніє...

— Пардон. — почав був Вася — і перервав, знякочків, поглянувши на вирячені тітчині очата...

— А ти це що — пардонами розкидався? Мови не знаєш? Мабуть партейний? Ага?

— Ні, робочий чоловік. А це ви що приволокли у кошнику? Стерв'ятину?

— Ти сам стерв'ятини.

— Пардон, хотів сказати, м'ясо?

— А що ж, не бачиш?! Полудою очі затягло чи що? Звісно, що м'ясо... Печінка.

— Яка печінка?

— Ти що не, справді, блекоти об'ївся? Не розбираєш?

— Та вона уся однакова... Червона... Теляча, коняча чи свиняча...

— А якої тобі треба?

— З теляти.

— Вона і є. Свіжесенька.

Мені свіженької не треба. Я для собаки. Може гниленької, дешевоїної знайдеться.

— Це акурат те, що ти шукаєш. — І тітка покляла на долоню крам. — Вже крихту віддає душком від дарності...

— Скільки?

— Для тебе — сорок.

— Мені всієї порції не треба. Відріжте на два руб-

лі і п'ятдесят копійок. Або і менше...

— Іди звідки прийшов! І голови даремно не мороч!
Не буду я такий дорогий крам ножем псувати. Зараз
прийде якийсь голодний — купиць ціленьку порцію і ще
й спасибі скаже. Отож, або усьо бери, або гайда сперед
очей на всі чотири сторони!

Не було вибору... Узав всю порцію...

Із м'ясом чекав увесь день... Ледве дїждався вечо-
ра... І ночі... Місячної-місячної... Рушив... Із інструмен-
тами й печінкою, покришеною на дрібні шматочки.

Пройшовся двічі повз хату з обмріяним віконечком...
Нїде не світиться. Собаки десь здаля залементували,
але оцей, у дворі, що ласиться печінкою, не відзивається.

«Може не прийдеться сорок рублів кидати зубасто-
му у пельку. Самому їжа пригодиться» — прийшло на
думку Васі.

Навшпиньки наблизився... Перескочив у двір... Ка-
ли... Собака по ланцюгу як двине!

Як загавкає! Як заалармує! Аж у вухах лящить!
Аж похололо Васі в грудях.

Поспішно висипав усю печінку... Пес вмовк.

«Чи звернули увагу господарі на собаче валування?
Чи сплять? А чи прокинулись, — стояв, вагався Вася
— В хаті, здається, спокійнісінько... Анічирк...»

Добрався до віконечка... Прилип до шиби, загля-
дає... Щось ніби в комірчині бовваніє...

«Мабуть ті опудала розставлено на виднім місці.
На пострах людям» — вирішив Вася і взявся до роботи.
Вийняв шибу. Попробував зсередини — гачки! Ви-

ходить, виконечко не наглухо уставлено. Надвоє розчи-
няється!

«А я то занасався усяким інструментом... А він ту.
непотрібний...» — згадалось Васі, як він вже розчинив
обидві половинки віконечка.

Із комірчини несло змішаними пахощами — і хлі-
ба, і картоплі, і кислих огірків, і ще чогось такого, що
нагадувало добре обнафталіноване лахміття та плісняві
черевики.

Вася підскочив і повис у отворі віконечка... І тільки
но зіперся, підтягнувся, щоб залізти в комірчину, як
хтось з кімнати вгатив його у тім'я чимось важучим...
Вася без руху повис на підвіконню. Йому немов би враз
хто в голову вогню насипав. Він розумів, що його злов-
лено, що варто б зараз назад, на вулицю, смикнутися...
Але не було сили... Руки й ноги якось послабли, як ва-
тяні зробилися...

— Тримай його за голову, за в'язи, чоловіче, — до-
носиться до Васі, мов з-під землі, жіночий голос, — а
я біжу... Міліцію покличу!

— Куди міліцію? — захриплий бас відповідає. —
Ти лишне трахни його ще раз по голові, але вже не мо-
лотком... Якоюсь... міцною книгою. Візьми он збоку...
Із дерев'яною оправою.

— Ту конституцію, що тобі подарували?

— Ту саму. Бери й огрій по голові ще двічі. Та
тихо бий, щоб дочки не розбудити. А то прокинеться —
наробить крику.

Глухо грюкнула книга з советськими законами по Васиній голівці...

— А далі що? Зв'язати? — мов би з важкого сну чує Вася жіночий голос.

— Мовчи, коли не розумієш! Бачиш, як він зодягнений? Сорочка ще не зношена, видать, дебела. Штани ціленькі. Стягай з нього одержу! Попродаємо на базарі, як перший сорт.

— Та що ти, чоловіче?! Грабувати злодія? — знов жіночий голос над Васею кружляє.

— А що ж! Хай знає, як залазити в чужі комори. Здирай! — пронісся злісний бас.

Із Васі стягнуто сорочку... Штани... Добрався хтось до ніг... Став роззувати... Ще трохи — і викинули Васю через вікно... Під схил... На вулицю... І він колодою зкотився в яму, під дорогу...

Вологість в ямі прохолодила його голову й зів'яле тіло... І він притих...

Як довго він лежав — не знає... Очунявся — сіріло... Голова тріщала. Але... Коли себе оглянув — зойкнув! Стояв у підштанцях! В одних-єдиних підштанцях! Навіть стягли спідню перетлілу сорочину!

Він все згадав (оце так золото!) і, кусаючи від болю, сорому, злоби попалені уста, подався навпрошки до своєї хати...

Він біг... У скронях стукало... І холодом пронизувало майже голе тіло...

Біг дужче... І як бур'ян-трава перед очима, так в гадці пропливали злочасні Васині події...

«Портрети... Подраний живіт... Печінка... Та ще й теляча... Пху! Пропали нізащо сорок рублів...»

Він добігав до хати... Так само, як биліни бур'яну немилосердно стьобали по поясу, ногах, по всьому тілу — так деє під серцем усі невдачі та утрати діймали йому душу...

«І, врешті, опудало, труба, розбитий патефон... Його розділи наголо, ограбували... Щезла майже новесенька сорочка й нелатані штани... Пропали черевики ще з доброю подошвою... Й жбурнули в яму! Голого! У кропиву! У будяки! Ні! Далі так не буде! Він цю, некорисну для власної кипені й шкідливу для здоров'я, працю залишає! Назавжди! Правду казав друг Жора: «У партію вступає». То поплатніша кваліфікація. Замість голим животом світити — костюмчик шевйотовий носитиму... Такий, що очі сусідам вбиратиме! Сорочка, як сніжок! Рипітимуть, мов п'яніно, черевики! Каргузик, як імператорська корона! Ні, ні! — аж скрикнув Вася, ускакуючи у своє подвір'я. — Кидаю красти! Переходжу на іншу працю! В партію!!

І Вася Прищ, засівши на два тижні за політграфоту, вступив у партію...

ПРО КУЛЬТУРНІ ТАНЦІ

Вася Прищ, як свіжа партійна одиниця, зразу ж звернув увагу начальства своїми здібностями.

І непересічними.

Він міг вам, не надумавшись і не зам'явшись, про все розповідати: чи то про трактора, чи про породистих свиней, чи про шляхи до комунізму. Розказував барвісто, соковито, інколи підсвистуючи чи клацаючи пальцями для більшої правдоподібності.

Для прикладу:

«Трактор, — казав він людям, — це механізована кобила, якій, замість звичайного хвоста, руля причеплено».

«Свиня ж — матеріальний фундамент для комунізму. Це, так би мовити, радянська зірка, що світить салям у майбутнє».

«Кукурудзяна пампушка й бурякова каша — хай живе партія наша!» — і так далі...

І Васю, після малого вишколу на курсах, зробили лектором.

Для молоді... У клубі...

У тому самому, де він два місяці тому зустрів Катюшу... І через неї позбувся в ясну ніч сорочки... черевиків...

Сьогодні він не лише зодягнений, обутий, як ні один

в селі... Він гладко виголений, припудрований (правда, пудри Вася не дістав і посинав бороду дитячою присинкою)...

А, головне, сьогодні він з об'ємистим портфелем... А в руках папери...

Він уже не дріб'язок пузатий (як люди його прозивали), що нишпорить по чужих кишнях. Ні!

Вася — інтелігенція!

І не проста! З білетиком партійним.

Отож...

Зібралися негусто в клубі на першу шрицеву лекцію... Прослухати про танці з культурними манерами. Вася почав читати з папірця — та враз спіткнувся на якомусь слові... Як він не силкувався його здолати — намарно. Тоді спересердя відсунув папірця і став по своєму оповідати...

Мовляв, усі танцюють... Але чи знають ті, що гарцюють по підлозі, як з танцями пристойніше обходитися?! Які закони треба зберігати? Яку культуру виявляти?

— Культура в танцях виявляється, вірніше, починається із мила, друзі! Із звичайнісінького, простого мила! — виголосив Вася, підсилюючи своє твердження ляскотом долоні по столику.

Серед зібраних пронісся здавлений смішок. Перезираються... Видко, не розуміють, що спільного між танцями, культурою і бруском мила...

— Навіщо мила для польки, гопака чи там коробочки?

Та лектор їм не відповів, а навпаки — їх попросив на таке дивне запитання відгадати.

— Ану, поспробуйте додуматись самі, навіщо? — і Вася вдоволено розреготався.

— Милом підопши натирати, щоб легше по долівці крокувати, — відгадує один.

— Це те! — відчеканив і заперечливо махнув рукою Вася.

— Подарувати мило дівчині, щоб ліпше з нею танцювати?

— Ба ні!

— Бруском гарненько намитися! Помитися! Не так?

Тут лектор зааплъодував, бо його думку хтось збоку правильно схопив. Мило для милання. А особливо тим, що йдуть до клубу негами працювати. Тим екземплярам, твердить Вася, треба обов'язково, озброївшись бруском, помитися, щоби свіжішими та приємнішими пахощами наділитися.

— А як шматочка мила вдома і з свічкою не знайдеш? Чим же освіжитися, напахощитися?

Вася насторожився, посуворішав. Поміркував хвилинку...

— То вже твоя вина, — врешті звернувся він до юнака, що кинув запитання, — твоя вина! Як маєш мило в хаті — то миєшся без пам'яті... І руки, й ноги, й інші, менше бачені, частини людського організму. А тоді — дивись — на танці йти, на мітинг, чи ще кудись — і пахощів нема. Навчися, хлопче, не розтринькувати, а зберігати на всякі свята подібні дезинфекційні цінності. Чи так кажу, товариші?

Всі мабуть погоджувалися, бо не перечили... Мовчали... Вася від задоволення потер долонями і став оповідати далі...

— Припустімо, у вашій хаті знайшлося мило, і ви ним трішки покористувалися. І йдете...

Ось вам і клуб... Збираються перед порогом, таких як ви, з десяток... Вітаються... А хто кого не знає — знайомляться... Як це з культурою зробити? Як відреккомендує особа з хорошими манерами? Що вона робить?

Як стоїть? Як дивиться? Отже, стояти треба перпендикулярно до підлоги й дивитися людині не в обличчя, а дещо нижче — на ніс і підборіддя. І треба проголошувати ім'я та декілька приємних слів до нього. Наприклад:

«Знайомтесь, моя Олена... Вона, як бачите, в нових панчохах і пофарбованій спідниці».

«Дуже приємно. Мій Коля у черевичках з коров'ячого хромю».

Або:

«Це моя Маша, стахановка колгоспної ріллі та іншої природи».

«А це моя Килина, недавно з родільні прибула і хоче танцювати». — І так далі, і тому подібно...

— А можна відрекомендувати: «Моя домашня поезія Варвара?» — із залі запитали.

— Пристойно, хоч трохи скучно. Можна називати.

— А «Моя лапочка»? Чи це культурно?

— Наполовину. Додав ще для краси ім'я. Наприклад: «Моя лапочка Марина чи Килина» — і можеш майже культурно когось звивати.

— А мій товариш свою дружину завжди рекомендує «Законний мій багаж». — хтось буркнув зсередини.

— Нечемно. А особливо, той «багаж». Ліпше вже «Моя законна половина», «Мое навічно закріплене майно», чи щось у цьому вигляді. Такі от привітання для хорошої манери пригодаються.

Із залі — хі-хі! Бахи! Апчи! Хто сміхом давить-ся, хто перегнувся до іншого стільця і щось цікаве пе-

реповідає... А ззаду, за спинами передніх, карти розкидають...

А Вася далі манери розбирає... Ганить таку погану звичку, як усім знайоме позіхання. Ця звичка, Вася доказує, псує культурний танець. Позіхати в клубі, та ще на всю широчину, ніяк не рекомендується. Коли ж уста самі розходяться, то треба непомітно прикрити вільний простір долонею чи відповідним рукавом. І руку чи рукав до того часу там тримати, доти уста не склеються, тобто, не приберуть свого нормального положення.

Те саме з чуханням. Воно, як твердить Вася, іде також врозріз гарним манерам. Треба старатися з усієї сили цих рухів уникати. Коли ж уже комусь так припече, що годі вдержатись — хай той відходить у безлюддя і хай вже там, насамоті, шкіру турбує.

— Бо часте чухання, та ще публічно, безчестить і наші танці, і наше радісне життя та соняшне майбутнє. — Вася сказав і обвів очима залю.

Чекає... Що слухачі йому тепер казатимуть? Які посиляться запитання? Ані гу-гу. Усіх увага звернена на задній стіл, де карти лопотять.

Вася грімко кашлянув (аж двічі), щоб привернути увагу слухачів до себе — і перейшов до головного пункту доповіді: до самого танцю. Мовляв, вечірньою годиною танцюють трудящі маси в клубі... Підходить кавалер до дами і запрошує... Як він це робить? Як припрошує? Він мусить, як того вимагають добрі правила, зігнути-ся і посміхнутися. Дама також не може сидіти з кислим виглядом, не може скривитися, ніби завтра збирається

вмирати... Отож, взаємне привітання, усміхання і танцювання...

Коли ж дама, як каже лектор, загідзкалась, не хоче танцювати — кавалер відходить обличчям наперед, з тим самим усміхом... Не сердиться на неї!

У залі невдоволення:

— Як же його втриматись, — каже один, — як не розсердитись! Подумаеш, цяця велика! Розсядеться якась тюль-тюль у клубі й пишається собою! І відмовляється!

— А справді, — додає інший, — сидить грибом зів'ялим і гарбуза тобі дає!

— Нехай вона й грибом сидить, — рішуче заперечив Вася, — а їй подібних вигуків та знаків оклику в обличчя кидати не дозволяється. Відійдіть від неї — тоді вже лайтеся на повну губу. Поза очі кажіть, що хочете — й тюль-тюль, і гриб плюгавий чи зів'ялий... А прямо в очі зась! Так нас навчають правила пристойности.

Коротко Вася ще зупинився на такій ваді, як надмірне хекання. І воно, бачте, пеує добрі манери. Танцюеш — не захекуйся. А вже коли захекався — вийди надвір, щоби угамуватися.

І не пітніти.

Не пчихати при танцях. Та ще як деяким товаришам вдається — безперервно, по три рази підряд, аж портрети на стінах коливаються. Чханья — хоч і нормальне, та протиморальне.

— А як кортить чхнути?

— Коли ти, недисциплінований, розчався — то

вибачайся. Скажи «пардон», чи там «мерсі», чи інше яке задовольняюче словечко.

Не сопіти, коли танцюється...

Не лущити насіння. Коли ж хто лущить — лущиння хай кидає не на землю, а собі в кишеню...

— А як кишеня подрана?

— Збирай у жменю. А як танець закінчиться — висипи надвір, поза порогом.

Не човгати ногами...

Не поправляти чи підтягати одягу при танцях. Коли ж у кого непередбачено тріснув ремінець і одяг надійно геть спадає — хай той біжить між гурт знайомих, щоби прикрити від решти люду голу природу.

Або де голову і руки класти, коли парі закоханих з охотою танцюється. Тут заля оживилася, а Вася позмовницькому всміхнувся й підморгнув, мов би казав: «А зараз розповідатиму скоромину».

— Коли танцюєте, товариші, тримайте голову сторчма... Тобто, не схиляйте дамі на плечі, бо можете своїм лицем чи підборіддям замазати її єдину блюзочку чи сукню. І тримайте даму за талію, а не інакше. І не притискуйте партнерку цільно до себе... Бо самі знаєте, жіноча одежина делікатна і дуже часто у таких випадках пеується... Вірніше — рветься...

— А що робити, товаришу, як партнерка пригорветься до тебе, що не відірвати?

— Відштовхніть її злегенька.

— Добра порада: «відштовхніть». Виходить, що ви проти всяких почуттів і зоології?

Вася розлютився. Його обвинувачують дідько-зна в яких гріхах. Та ж не второпають липові голови, що він завжди з увагою ставився до природних потягнень юного колгоспного суспільства. Та ж він знає напам'ять гасло: «Природний інстинкт, плюс стахановська праця — вперед до комунізму». Але на танцях надмірне пригортання не рекомендується з уваги на манери та дорогоцінний одяг.

Вкінці вже із залі посипалося так багато запитань, що Вася ледве встигав з ними справлятися. Про що б він не згадав — лиш слово — йому назустріч десять...

Про їжу. До танців не треба наїдатися цибулі.

— А що ж з'їси, як іншого немає? — хором гукають.

— То той, з цибулею, по вашому не має права танцювати? — сердиться інший.

— Має право танцювати, — старається втихомирити сердитих Вася. — Але запам'ятайте, той що з цибулею, запрошує лише партнерку, що з'їла часнику. Погані манери виявляє той кавалер, що наситившись цибулею, просить до танцю даму, що повечеряла картоплю з огірками.

— А що робити, коли дама сама підійде до тебе і запросить? Що їй казати? «Не можу, я натрамбований цибулею».

— «Натрамбований цибулею» — недобре. Скажіть, пробачте, я не у відповіднім дусі. На другий тиждень попросить — потанцюємо з приємністю.

Став Вася про ноги говорити: коли танцюєш, не

наступай дамі на ноги... Бо як наступиш — а цвяшок в твоїй підошві — можеш покалічити партнеринні панчохи... А їх з тяжким трудом приходиться роздобувати...

І тут із залі грянуло:

— То що ж, без підошов гасати?

— В самих халявах?

— Чи може босоніж, щоб дерево з підлоги у п'ятки загаяти?

Вася втемився вже на все відповідати... Мов би не чув нічого, говорить далі...

Про горілку: коли танцюється, багато самогону чи інших безалкогольних напоїв ніяк не п'ється...

— А хто не втерпів і хильнув, що з ним?

— Нехай у клюбі, десь у закутку, бісоголова, коливається, а не йде на вулицю кренделики ногами вирубляти... І собак лякати...

— А ви, товаришу, — юнак прищурих хитрі очі і пронизав ними Прищу, — не п'єте?

— Майже не вживаю. Відвик.

— Шкода. А в мене про запасик є, — і показав плящину з-під стола.

— Яку масш. фабричну? — взяла цікавість Васю.

— Із буряка. Первак. Сльоза. Два ковтки візьмеш — і очі від щастя соловіють. Може роздушимо плящину?

Васі нічого не лишилося робити, як закінчити доповідь.

Він приєднався до гурту, щоб роздушити первака... А потім, з посоловілими очима, співаючи

*«Вулиця ж ти, вулиця,
Вулиця широка!
Через що ти, вулиця,
Така кривобока!»*

повернутися до клубу... Щоби культурно, як вказують
добрі манери, потапцювати.

БАРАНИ—ОВЕЧКИ

Ох, яких курйозних зібрань не перетерпіло село «Колективні цибульки», яких дивовижних мітингів воно не зносило за останнє десятиліття — тяжко не то що переказати, а й перелічити. Був тут, наприклад, мітинг про кукурудзу, партійне керівництво та рогату й безрогу худобину, було зібрання про ініціативу комуністичної партії щодо угноєння полів, відбулися масові збори про свиню, як вирішальний чинник для перемоги комунізму. Але чогось подібного до сьогоднішньої поради село «Колективні цибульки» ще ніколи не бачило.

Сьогодні людей скликали, щоб роз'яснити про паршивих овець, яких за хвоста витягатимуть із рядів партії.

Шура-бригадир останній раз міцно затагнувся недокурком, потім, крикнувши — «хватай, братва, здобич!» — кинув його серед гурт юнаків — і розпочав:

— Так ви вже знаєте з газет, товариші, що в Кремлі викрито антипартійну групу Молотова, Малєнкова і компанії. Всіх їх жужмом товариш Хрущов...

Тут слова Шури обриваються, бо серед юнаків розгорілася бійка за недокурки.

— Віддай «бичок», бо інакше під очима сині помідори понасаджую.

— Подумаєш, на чужий недокурки зазіхає. Шура, кому ти кинув «бичка»?

Шура дивиться на них огірченим поглядом — в очах проблискує явна злоба за гармидер під час важливих зборів — аж так відповідає:

— Ну й босяцька ж піонерія із вас... Ну, просто натуральна босота з темного провулку... Б'ються за нещасний недокурок... І не соромно. Вже по п'ятнадцять років вам, напевно, прогриміло, вже дехто з-поміж вас навіть вузлий ходить і білизну одягає, ба навіть більше — пробує дівчатам кахикати та пчихати услід — і на тобі... за «бичок» війну розпочинають. Ану віддайте, лобуряки, недокурок он тому смиренькому. Він найменший серед вас, певне, ще дванадцяти не має, — то хай собі хоч раз димком порозкошує...

Найстарший, той, що за «бичок» збирався своєму приятелеві посадити під очима сині помідори, дивиться на куриво, потім товче його об коліно і жбурляє через голову «смиренькому» для розкошування.

— То я докінчую, — взявся знову до доповіді Шура-бригадир. — Докінчую про антипартиїну групу Молотова, Маленкова та компанії. Товариш Хрущов сказав про цю антипартиїну групу таку вдалу епітафію...

Із залі хтось поправляє:

— Не епітафія, а метафора!

— Та хай буде епітафора, чи не однаково. Отож товариш Хрущов висловився про антипартиїну групу такою мудрою і вдалою епітафорою: «В нашій стаді завелися паршиві вівці. Вони прагнули захопити владу. Але ми спіймали тих овець за хвоста і викинули із стада». Ясно?

— Та чого ж бо не ясно, — озивається Порфирій Будяк, ховаючи до кишені недопиту пляшку самогону. — Ясно. Паршиву вівцю взяли за хвоста... і так далі і тому подібне...

— Правильно. То може ви, товаришу Порфирію, висловитесь?

— Та можу й висловитися. Хіба мені тяжко... Як раз илюнути... То, виходить, в партійному стаді спіймали паршиву вівцю. А ця вівця, так би мовити, є обемикана, задринана... і так далі і тому подібне...

Шура-бригадир бачить, що Порфирій і очима й думками блукає по якихось непартійних просторах — тому він пробує допомогти йому відшукати правильну комуністичну дорогу:

— Вірно, товаришу Будяк, ви починали. Та вівця справді задринана. Але хто вона? Назовіть її правильним ім'ям?

Порфирій оглядає залу, мов би там шукаючи відповіді на запитання Шури — аж гак шкребе підборіддя і нерішуче заявляє:

— А дідько її знає, хто та овечка.

Із залі летять насмішуваті завваги та жартівливі поради:

— Не знає про паршиві овечки!

— Подумай, Порфирію! Вівця, жіночого роду...

— На чотирьох ніжках!

— Мадам лю-лю-лю, ме-е-е!

Порфирій, того не хотячи, вчепився за оте «тю-лю-лю» і став думкою гасати по кремлівських палацах...

«Яка ж то погибель там під такою назвою існує» — морщив чоло від натуги Будяк.

Коли це як не скрикне, як не лясне в долоні, аж сусіди від переляку відсахнулися.

— Мадам Фурцева, щоб вона сказала... Он яка та мадам тю-лю-лю. Он хто паршива овечка. Насилу відгадав.

Шура-бригадир не сказав, а проскреготав зубами:

— Відгадав, тріснув би ти на четверо!! Слухаєш, що дурницю тобі підказують... а тоді плетеш: «Мадам, овечка, тю-лю-лю, Фурцева... У-у, контр-революційна гнидо!

Порфирій обертається до публіки і, виждавши, поки вона втихомирилася, почав її картати:

— Смішно, еге! А через кого, запитатися? — Він очима перескочив на інваліда-ковалю. — Через оте опудало безноге... Підказує мені, розкрив пашеку аж до вух та галасує: «жіночого роду, на чотирьох ніжках, мадам тю-лю-лю»... Теж мені колгоспна крокодила.

Коваль, замість відповіді, пускає милицю у Порфирія, але той спритно відхиляється, і дрюк вилітає в розчинене вієно і шльопає в болото.

— Порфирію, сідайте, — командує Шура-бригадир. — Запам'ятайте, паршиві овечки, що їх вигнаю з Кремлю — це Молотов, Маленков та Каганович. Понятно?

Порфирієві, мабуть, аж занадто зрозуміло стало, бо він зривається з ослону.

— Та чого ж ти їх овечками називаєш? Подумай-

те! Та то ж справдешні барани. Бачиш, як ти сам залутався. Кажеш мені про вівцю — я й найшов товаришку Фурцеву. А коли б ти лише заїкнувся про барана — я б тобі всіх їх повишукував із столиці. Хіба мені тяжко. Молотов, Маленков, Булганін, Мікоян і так далі і тому подібне...

— Ви, Порфирію, не пашекуйте даремно. Молотов і Маленков справді паршиві вівці, чи пак барани, але Мікоян чистий.

Тут якась молодиця вмішується до дискусії:

— То, — каже вона, — правда, що Мікоян в отарі чистий, але ми не певні, що він за день-два не запаскується і його не прийдеться гнати.

Шура-бригадир пробує вчепитися за останні слова молодиці, щоб ними скерувати доповідь на комуністичні рейки.

— То товаришко, — каже він, — ще питання — чи прийдеться виганяти в майбутньому, чи ні. Але ось зараз читаємо в «Правді» повідомлення, що паршивих овець, чи баранів витягнуто вже з отари. А ви не подумали, хто ж це велике діло зробив? Хто ж витягнув їх з отари, хто очистив вівчарню?

— Певне вовки, вони завжди тягнуть овець з отари, — ніби про себе проказала підсліпувата сонна бабуся.

— Абсолютно ні!

— То може шакали чи гівни, ті частенько підчищають отари. — додає якийсь піонер.

Коли гульк — коваль-інвалід уцілілою милицею в повітрі розмахує.

— Очистила вівчарню від антипартійної групи, — каже він, — комуністична партія на чолі з товаришем Хрущовим.

— Правильно! — з усього духу випалив Шурабригадир. — Але ще треба додати — мудра наша партія, на чолі з розумним проводирем Микитом Хрущовим.

— Та кінчай уже, — просить ззаду Порфірій, — вже надоїло. Все одне і теж: «антипартійне, паршиве, очищене, знечиччене...» А тепер ще розкудкудакався про мудрість. Самі знаємо, що Хрущов розумний.

І вже тихенько до себе:

— Навіть жид Мошко це знає. Раз казав мені: «Порфірію, — каже, — наш Микита розумний парень, їй-бо, розумний, тільки його розум, к сожаленію, великий дурак».

— Порфірію, що ви там бубоните! — гукає Шурабригадир. — Кажіть голосніше, щоб усі почули. Що таке?

— Та нічого. Кажу, погода гарна, а жити нудно без законної жони.

— То женися, — радить хтось із гурту.

— Не можу, братці, наречена на Місяць полетіла в командировку.

Сміх перекотився залею...

Порфірій не дочекався кінця зборів — пішов у садок допивати самогон.

А Й — Я — Я Й

В українському селі «Червоне перевесло», на Київщині, скликали збори колгоспників.

Нагнали в клуб повнісінько. Хто сидить-дрімає, хто позіхає, хто новини з вулиці оповідає.

В кутку збився гурт тіток та бабуся з палицею. І дали язикам роботи! Не встигли скінчити сільські місцеві новини, як перейшли до міжнародніх. . .

— Чи чули, може, кумо, навіщо скликають оці збори?

— Чула, аякже. Кажуть, у Москві, в самому Кремлі, виявлено знову ворога народу, американського шпигуна. . .

— Ай-яй, — обізвалася бабуся з палицею, — шпигуна виявлено. Ага-ага! Я так і знала. Це напевно Хрущов. Та його, бузувіра, треба було давно розстріляти. Наїв собі живота, мов бочку, і шпигує. . .

— Ні, бабуся, кажуть, не Хрущов запаскудився. Якась, буцімто, цяця невелика. . .

— Громико! Ай-яй! А він і скидається на шпигуна. Обличчя таке пухке, велике, буржуйське. . .

— Ні, не Громико. Якийсь шпигун, в якого прізвище починається на «А».

— На «А»? Ай-яй! Знаю, хто це. На «А» — Фурцева. Мадам Фурцева. Хто б подумав, людоньки, щоб у спідниці та ще й напудрована — і шпигувала. . . Так-

так-так. вона, оповідали, одягається у хранцузький шивйот. На голові — шивйот, на плечах — шивйот і яв ногах хранцузький шивйот. Отож, видать, і шпигує за хранцузький шивйот Хранці. . . Чи так, жіночки?

— Та ні, бабо, шпигун починається на «А». . .

— Ото я і кажу — Фурцева.

— Фурцева на «А» кінчається.

— Чи вам не однаково. Хай починається чи кінчається, а видко, із шпигунів. Шпінгалет. . .

Жінки ще довгенько перебирали б вождів, дошукуючись шпигуна — та. . .

Агітатор зібрався на підвищення й заплескав у долоні. . . Передавання новин у залі обірвалося. . .

— Товариші. — почав агітатор, — повідомляю вас, що нещодавно з Москви, з нашого Кремлю. . .

— Ай-я-яй! — загорювала бабуся та ще й палицею від горя застукала. — Ай-я-яй! Чули вже, чули. З Москви, з Кремлю. . .

— Що чули, бабо! Не перебивайте! Ну, що чули?

— Чули. Аякже. З Кремлю витягли шпигуна. Аякже.

— Якого шпигуна?

— Шпигуна. Простого. Шпінгалета. Хіба не знаєш?

— Ніякого шпигуна ще, бабо, не знайшли.

— Не знайшли, кажеш. Погано, мабуть, перешукують. Там добре пошукати — багато назбираєш.

Агітатор бачить, що з старою він не договориться. Він махнув рукою, мовляв, відчепись, бабо, ти від мене, і став продовжувати перервану промову:

— Отже, повідомляю вас, що нещодавно з Москви,

з нашого Кремлю товариші Хрущов, Мікоян та дрібніша риба полетіли закордон, до Польщі, у саму Варшаву. . .

— Ай-яй! — заголосила знову бабуся. — Кажеш, голубе, на Польщу полетіли, на Варшаву?

— Та чуєте ж! Закордон.

— Закордон? Ай-я-яй! А не знаєш, голубчику, чи

Хрущов вернеться із закордону, чи може, подай Господи, еміграцією стане?

— Якою еміграцією, бабо? Вони хочуть там, у Польщі, дружбу заключати. На честь Хрущова і Микояна будуть парадю робити, з гармати стріляти. . .

— Ай-я-яй! — ще протяжніше відспівала бабуся. — Будуть гармати стріляти. А не знаєш, соколе, чи яка гармата не вцілить наших любимих вождів?

— А ви хочете, стара карго, щоб їх гарматою вцілило?

— Та що я. Як не поцілить — добре, а поцілить — ще ліпше. . .

— Що? Що?

— Кажу, поцілить, спасибі, а не поцілить — і так буде. Я лише з цікавості, Пантюшо.

— Кличте мене не «Пантюшо»! Який я вам, до дідька, Пантюша. Пантелеймон і по-батькові...

— Хай буде Пантелеймон. Та дідько-зна як по-батькові. . .

— Пантелеймон Кирилович. . .

— А, Упирьович. То ж, ото, Упирьович, я і кажу. Чому товариш Хрущов те лише й робить, що чимчикує на Польщу, на Югославію. . .

— Бабо! Висловлюйтеся культурно. Говориться не «чимчикує» — а їде...

— Ну, нехай, вибачте за слово, їде. То їде до поляків, то до Тіта. А Тіто, як мені казали, узяв та й поначеплював товаришеві Хрущову собак на шию.

— Яких це собак начеплено?

— Та яких собак?! Хіба не знаєш?? Псячих. А тепер і не знати, чи Тіто буде імперіалістом чи бандитом і комуністом.

— Бабо, стуліть писок. Не плутайте. І не грайте на моїх комсомольських нервах.

Він сьак-так сидкується з'ясувати справу Тіта. Мовляв, Югославія і, значить, її кермуючий — маршал Тіто відхирилися цілковито від комунізму. Вони — наші найлютіші недруги. Їх ніхто не любить і не підтримує у нас. . . Хіба купка ворогів народу, що колись було порозсідалася в Кремлі. Отже, тепер ясно?

— Ай-я-яй, як ясно! — вмішується знову бабуся. — Ясно, мов удень. Лише не зрозуміло, хоч гвалт кричи. Чому, Пантюшо, чи пак, Пантелеймоне Упирьовичу, в нашому Кремлі так багато вождів та ворогів народу? І не знаєш, якому вождеві вклоняться. Бо він сьогодні живе, а завтра його, як корова язиком злизала. . .

— Бабо, кого це корова язиком злизала? Думайте.

— Та я думаю. Берію ж, як знаєш, корова вже злизала. Ну, й Маленкова, Булганіна та ще когось хвостом на смітник кинула. І Кагановича з Кремлю під перший номер витурили. Ну, й товаришеві Сталінові жаба циці вже дала. . .

— Бабо, вгамуйтеся! Що ви вже до жаб доходите? Що ви верзете? Де ви бачили, щоб жаба, тее то. . .

— Та я не бачила, а газети мені читали. Отож, бачиш, як світ хутко міняється в Кремлі. Не знаєш, хто там занаскуджений, а хто ще чистий. І не знаєш, котрих вождів тепер можна підвішувати, а котрих — ні.

— Бабо, чи ви, нарешті, вмовкнете? Кого це ви збираєтеся підвішувати?? І як підвішувати?

— Як? Хіба не знаєш? На стінах вішати. Портрети. Ну, Тіта, звісно, можна сміливо викинути. Кудись у кущі. Хрущова й Мікояна можна, здається, таки підвісити. Рядочком. А як з портретом Сталіна? Викидати, чи може ще нехай на стінах мухи обсідають. Як, голубе?

— Бабо, портретів Сталіна не треба викидати, але й виставляти не обов'язково. Тримайте їх десь під столом, на всякий пожежний випадок. Тепер понятно, бабусю?

— Понятно та не дуже. Ума не доберу, чому в Кремлі так часто розмножуються вороги народу. Та їх там до дїтька і ще трохи. Мов би їх там на хвабриці виробляють.

— Бабо!

— Чого, Пантюшо?

— Ви ще не сиділи у в'язниці?

— Ще ні.

— То я вас запевняю — сядете.

— Ай-я-яй, голубе! Мене не посадять. Каліка. Лівою ногою не двигаю і на одне око майже не бачу.

— За ваші слова, бабо, без ноги і без ока арештовують.

Агітатор переконався, що йому через бабу доповідь до щасливого кінця не довести. Він став «округлятися». Сказав щось ще про поїздку Хрущова до Польщі — і до гасед перейшов:

— Хай живе колективне керівництво!

— Хай живе он той мудрий та красивий!

— Хай та перехай!!

Коли це між його гасла бабусині вмішалися. Старенька як вересне, як заголосить:

— Ай-я-яй!! Ой, гвалт!

— Що трапилося, бабо?

— Ай-я-яй! Ой, рятуйте мою душу! О, грім з ясного неба! Ой, щоб вас трясця похвотала!

— Що таке?

— Що таке? Поки я з тобою, пустомеле, говорила. з моєї кишені хтось хліб украв. Шматок чорного хліба згинув. О, горе, тепер буду знову голодна. Ай-я-яй, яка втрата!!

Збори урвалися. . .

ВІВЧУР—РОЗБІЙНИК

Вася навшиньки підрався до покоїв товариша Хрущова і вслухався: «Хропе, скотина» — подумав і зараз же оглянувся — чи, бува, його думки, випадково, ніхто не розшифрував...

Острах був безшідставний. В коридорі, опріч пса «Розбійника» (стовідсотковий породистий вівчур!), що догризав кістки з учорашнього дипломатичного балю, нікого не було...

Вася сплюнув на дощечку, потер її рукавом і висив на дверях, з яких доносилося хропіння:

«БУДИТИ РИЗИКОВАНО —
ВІДПОЧИВАЮТЬ».

З-за рогу коридору виструнчилися дві фігури в погонах, карбуючи, мов автомати, хромовими чобітками кроку... Вздівши об'яву, обое стишили розмову, а гучний крок замінили ледве чутним носочком, так ніби стали враз виконувати танок із клясичного балету...

— Вася! — покликкала товстіша фігура, ставши якраз навпроти попереджуючої таблички. — Сплять наші?

— Хіба не чуєте, тее... ніжно сплять... з музикою, — в'яло відповів хлопець, спостерігаючи, як вівчур трощить рештки розкішної вечері...

З покоїв товариша Хрущова, справді, мов би для

ілюстрації Васиних слів, понеслася потужна хвиля сонної музики, яка пригадувала вереск пилки, коли вона стивається з металевим шворнем...

— А чому вікна не затемнені? Чому? Бачиш, яє сонце припікає! — невгавала товстіша фігура.

— Та сонце не припікає, а просто смалить... Але що ж я можу зробити? Микита Сергійович вчора, напідпитку — на здоров'я їм — тее... всі зависи з вікон поздмухували... То чим же накажете затемнити, тее... — штаньми своїми чи долонями?

Десь з боку донеслися дивні згуки — не то крик, не то скрип немазаного колеса. Військові неприязно зиркнули на «Розбійника».

— Ти, Вася, прожени вівчура... Бракувало, щоб він ще гарчав...

— Проженеш — від Микити Сергійовича ласки не сподівайся... Хіба не чули вчора на балю — з цієї собаки ще можуть бути люди... А потім — вівчур абсолютно не гарчить... Бачите ж — над кісткою дримає... То з покоїв донеслося тее... позіхання. Певне, проснувся. Хоч ранувато ще, сплять всього десяту годину...

Вася крадькома прочинив двері... На ліжку щось, переплетене простирадлами та одіялами, ворушилося...

«Заплуталися драглі прокляті... — міркував про себе козачок. — Коли б перетопити їх... тее... мила б то було — батеньки мої рідні!»

Нарешті клубок на ліжку розплутався. Спочатку просунулась нога, що раз-у-раз дригалась, мов би на пружині... Тоді піднеслася голова — хоч ненадовго —

якась невидима сила потягнула її назад, вона гримнула і загрузла між периною...

«Значить, вчора добре частувалася, анахтема... Навіть макітри своєї не в силу підважити...»

Тут козачка затіпало від страху... «Анахтема» розплющила непокрите периною око... і грізним поглядом окинула кімнату... І через силу заскрипіла:

— Вася!

— Слухаю, товаришу Хрущов! — відрапортував слуга.

— Підходь ближче!

— А в морду тее... не будете торкати...

— Сьогодні ні.

Вася нерішуче наближався...

«Якщо й дасть кулака, то, видать, недошкульного, бо після шиятики віцент знеслилися... У-у-у, образина, як неподобно поскручував постіль...» — розмовляв він в душі сам із собою, в той час як вельможа підводився на ліжку і сів.

— Вдарив би оце тебе, Васю, в твій неблагородний портрет — та сили немає.

— Як слабенькі тее... то стримайтеся, не натужайтеся... Тим більше, що вчора торкали мене так, що тиждень пам'ятатиму...

Микита Сергійович потягся до столика, де стояла літровка — та вгледівши, що посудина порожня, розлючено вчепився у Васин ковнір...

— Напевно Мікоян залізав до кімнати?

— Ніяк ні...

— Як це ні?? А хто ж горілку видудлив?

— Ви спросоння самі декілька разів тее... ніжно сьорбали...

Товариш Хрущов справді пригадав, що вночі він щось попивав, небагато, здається, у два-три віддихи, не більше... Але не всю плящину...

«Щось не доказує моя прислуга... Не віриться мені, щоб я двома заходами літр горілки здібний спорожнити...»

— Кажеш, я під час відпочивання трохи посьорбував...

— Прикладалися, аякже...

— По очах бачу, що брешеш. Не міг же я декількома ковтками пляшку вижлуктати. Де решта?

— Рештою горілки ви тее... вазончик з рожею підлили...

Микита Сергійович зігнувся над квіткою, щоб переконатися у правді — і вчувши запах спирту, заспокоївся...

Повіхнув, потягнувся, але, спинившись біля дзеркала, від несподіванки чортихнувся.

— Вася, чи справді я так виглядаю?

— Та майже справді. Хоч тее... нормальність ще не втрачена, здається...

— Не втрачена. Ти ліпше поглянь у дзеркало — тоді казатимеш. Подивися, як учорашній баль мене спотворив.

Хлопець з удаваною пильністю вдивлявся, ламаючи голову над тим, якою б відповіддю хазяїн більше вдо-

вольнився. Звалити всю вину на дзеркало чи сказати правду? Із стіни на нього блимало розкуйовджене створіння — з розбухлим, мов квашений помідор, носом, з відвислими спаленими губами та продовгастим свіжим синцем поміж очима. «Справді, картинка з тваринячого світу, — скоментував він образ хлібодавця. — Ну й головешка осоружна, у зоопарк, у клітку так і просить-ся...» А вголос зауважив:

— Дзеркало, товаришу Хрущов, мутнецьке... Трохи роздраглює личико... Тому й ваш образ теє... не надто привабливий...

— А хто це мені припечатав? — поцікавився Микита Сергійович, вказуючи на синець поміж бровами.

— Та хто б посмів печатати... На балю самі... втралили рівновагу і опустилися... додолу.

— Тобто, лазив рачки?

— Та як вам сказати — і так, і ні. Схилилися низенько на східці, а вже східцями скотилися і об бронзового голуба, якраз об хвостик, голівкою торкнулися.

— І довго я так на голубиному хвості перебував?

— Та де там! Я зараз же підбіг, урухомив ваше тіло і в кріслі, серед найпочесніших гостей, улаштував... — «Думаєш, легко було твою тушу до крісла волочити, — снував інші думки козачок, натягуючи на Микиту Сергійовича піжаму. — Кричиш, вириваєшся... і чом нечистий не птовхнув тебе лобом на сталевого солдата із списом — може б оце уже на радість усім гігнув».

— Вася, — торкаючи руками щелепи, — гукнув перегодя хазяїн, — як я на балю поведився з диплома-

тами? Тільки не бреши! Ну, як поведився?

— Делікатно, честь-честью. Правда, встигли прочистити зуби італійцеві...

— Лаяв?

— Хто, італієць? Ні. Ви трохи теє... поденервували голос... Згадали серце, печінку і прах Сталіна у мавзолеї. Але не націлялися в обличчя...

— А ще з ким дискутував?

— Із шведським амбасадором, здається. Того тільки кабаном назвали...І по всьому.

— О-о, я пригадую спірку із шведом... — і Микита Сергійович нагнувся за одеколоном — та враз все завихрилося — і він звалився на канапу. — Ох, як тяжко відспиртовуватися... А в голові гуде... Так ніби пролетарі всіх країн з'єдналися і молотять молотками в тім'я... То я пригадую... Ми сперечалися за державне керівництво, не так, Вася?

— Нуда, італієць все вибирав для держави президента...

— Так, так, Вася, а швед короля...

— А отой німець канцлера...

— Пригадую, Вася, пригадую... А га чому ж я зупинився?

— А ви привели знадвору свого пса і об'явили з хмелем: «Я, кажете, теє... вибираю на державного вождя — БОВЧУРА—«РОЗВІЙНИКА».

Запанувала тиша... По павзі — дзвінкий розлігся ляц...

— Фашист!!

І ще раз прокотилось...

Сподівання Васі, що товариш Хрущов після балю ослаб і його кулак не дошкулятиме — не оправдалися. Він ішов коридором з яскраво-притемненим оком...

Ішов і кляв на чому світ стоїть — і вівчурі, і його господаря...

А Р М І Я

ЗАБРАЛИ

Коли мені сказали, що я мушу йти до медичної комісії, яка вирішить, чи я придатний до війська чи ні — я почав шалено готуватися.

Перш усього, понавигадував хвороб, яких лікар не може відшукати та перевірити. Найпевніше, обмірковую собі, скажу, що в мене глибоке недокрів'я — отож у голові інколи мутніє, а в очах час від часу коники попливають... Далі ще додаю, що по правій моїй нозі ніби комашня побігує, а в плунку ніколи не перестає бурчати... Буль-буль, гур-гур — тоді враз — смик! І так — от без кінця.

Ану ж наговорю їм цілу купу хвороб і вони мене, дай Боже, непридатним до війська визнають. І не буду на військовій службі мучитися!

За дві години до медичної комісії ковтнув чотири пілюлі аспірини. Щоб серце ненормально калаталося. І рушив.

Заходжу до комісії. Ще лише став, як один лікар, мов на зло, посміхається до мене та гордо зауважує колегам:

--- Ось, гляньте, який юнак прийшов. Кров з молоком!
І знов патріотично до мене скалить зуби.

— Ну, хлопче, підеш служити советській власті?

— Та пішов би, — приголомшено відповідаю, — та

хвороби не пускають. У серці щось булькає, а в позі шпигає... І в очах, нібито, стрибає...

— Нічого, — тішить він мене, — нічого. Підеш до війська, і там тебе вилікують. Тоді не буде ні стрибати, ні шпигати. В армії усе минає... Ще товариш Ленін про це писав: «Все йде, все минає і краю немає...»

Я отетерів... Що це, думаю, з ним сталося?! Чи це він навсправжки? Чи жартами до мене?

— Який Ленін? — ніяковію й дивуюся його словам. — Та це ж Шевченко.

— Ну, ну, хлопче, видно, що ти із школи. Там вас не завжди вчать, що треба. Шевченко це писав у поезії, а товариш Ленін застосував такі слова у прозі. Ясно.

— Ясно, докторе.

— А я не доктор, — поправляє він. — Я політична експертиза.

— Політична...

— Еге. Прочитую думки всіх тих, що на службу йдуть... І відправляю їх у армію... Або... То ти куди охоту маєш? Куди йдеш?

Оте «або» мене, мов би електрикою, просмикнуло... З переляку я на кожному слові спотикаюсь.

— Та, звісно... Я... я... йду у... армію... Не хочу ніякого... «або»...

— Молодчина. — він мені. — Не гарбуза, а голову на в'язях маєш. Тепер, не гаючись, відповідай.

Що ж, думаю, йому відповідати? Витріщив на мене очі і мов би свердять ними.

— Що ж ви від мене хочете? Що вам відповідати?

— переступаючи з ноги на ногу, із страхом лепечу. — У мене все з голови повилітало...

— А ти злови, що вилетіло. Злови й знову в голову занхай. Гарзд?

— Та хай вже буде, — погоджуюся я.

— Молодчина, ще раз повторюю. Отож, відповідай на запитання. Хто такий товариш Сталін?

— Генеральний вождь. З Москви.

— А знаєш щось про товариша Хрущова?

Ну, думаю, й питання видряпав! Та на них, мов би раз кліпнути, легко відказати.

— Товариш Хрущов. — весело відповідаю. — є також вождь. Хоч не такий великий. Вождик, так би мовити. З Києва. Він є друг Сталіна, спадкоємець Леніна, і кандидат до мавзолею.

— Недурний ти, — радіє політична експертиза. — Недурний. А ти віддав би, — веде він далі, — своє життя, або як кажуть, свій живіт за товаришів Сталіна й Хрущова? Віддав би, га?

А щоб тебе трясця ухопила, думаю. Як ти зумів мене обплутати?! Не скажу ж йому, що мені ніяк не хочеться за чорт-зна що власного черева лишатися...

— Та, — кажу, — навіщо товаришеві Хрущову мій живіт, коли він втричі більший на здоров'я має.

— Це не твоє діло! Не тобі судити про розміри живота товариша Хрущова. Відповідай, віддав би ти в бою їв ворогом свого животика, чи як то кажуть, свою душу?

— Ой, у мене того живота ось стілечки. Не живіт,

а засохле яблуко. А коли треба віддавати? — злякано перепитую його. — Зараз?

— Ні, трохи пізніше.

Аж легше стало на душі. Ну, думаю, ще поживу. Видко, ще не запрогорять мене кудись світ-заочі, на вірну смерть.

— Як ви так сильно хочете, — кажу, — то прийдеться віддати і живота, і душу, і печінку. Нехай буде по-вашому. Нехай.

Аж після цього мое здоров'я стали перевіряти. Підійшов до мене такий непривітний коновал, в халатику від давности рябенькому.

— Скидай сорочку і штани!

— Котрі? На мені три сорочки і четверо штанів. Які скидати?

— Усе здирай із себе. Стань передо мною, як мати народила. Голісіньким.

— Голісіньким. Ви що, хочете мене занаптастити зразу? У вас в кімнаті он від холоду шибки замурувало, а ви мене з одежі витягаєте. Може вам скинути дві сорочки й дві штанини? А кризь решту ви будете мое здоров'я перевіряти.

Вреднючий коновал. Не згоджується. Мусів все лахміття з себе поскидати. Стою голісінький, трясуся, долоні на животика поклавши. Щоб тепліше стало.

Він мене пальцем у груди:

— Болить всередині?

— Не болить, — кажу, — а мов би огнем хто припікає.

— І добре, хлопче. Виходить, ти здоровий. А як, не вапляєш?

— Капляю страшенно. Та прямо, кажу вам, бухикаю я безперервно.

— І добре, — повторює, мов та папуга, коновал і плескає мене по спині. — Значить, силу маєш, коли бухикаєш.

Потім хапає мою руку, трусить посила і на всю залу проголошує:

— Вітаю! Радій!

З чого радіти, ніяк не доберу? Чого він репетує?

— А з чим, властиво, ви мене вітаєте? — питаю.

— Ти прийнятий до війська. Радій.

«А луснув би ти, коновале! — в душі став я його якомога проклинати. — Ліпше б заціпило тобі, як мав таке мені сказати. Взяли таки мене в ярмо. Даремно тільки аспірину пив та серце розтривожив...»

Виходжу від комісії. А на вулиці до мене знайомі хлопці:

— Забрали?

— Забрали, — кажу. — Щоб їх за печінку взяло. Прийдеться хоч-не-хоч шинелю надягати.

РЯТУЙТЕ МОЮ ДУШУ

Одеса. Військова казарма, тобто, вузька доріжка, а з обох боків на три поверхи ліжка, ліжка і ще ліжка...

Мене, як і сподівався, примостили на башті, тобто, на третьому поверсі. Як до своєї башти я добираюся, обов'язково наступаю комусь на голову чи на живіт. Видряпавшись нагору — падаю... Непорушно лежу якусь хвилину... Відпочиваю. Аж потім на твердому матраці вмощуюся... Перевертаюся...

З дрантвого матрацу силється на нижні ліжка посічена солома... Мабуть комусь засипано лице, бо хтось сердито чхає і пле ізнизу мені такі слова, які ніколи не друкуються ні в словниках, ні в енциклопедіях.

— Ведмідь, тихіше там в барлозі, бо...

— Не човгайся, бо придушу...

— Замри ти там, на каланчі...

Навпроти мого ліжка, рукою лиш подай, віконечко, що в сліпий закуток виходить, за кухню, де ящики з сміттям горою скидано. Я те віконечко все прикриваю, щоб пахощі із закутку мене не так дурмалили... Закрию, а знизу лізе братія і відкриває. Знов закрию, аж тут кричать:

«Гнила інтелігенціє, повітря свіжого лякаєшся!» — і знову відкривають...

Моя подушка зім'ята, матрац зачовганий -- страш-

но дивитися. Та ж то через те гемонське віконечко по мову піжку спускається хто лиш захоче... Кому тільки не лінь...

До цих нещасть — ліжка на третьому поверсі й віконечко до пахощів — додано мені ще третє. Командира. Сержанта Горяєва. Його голос пригадував мені гудок старого титарового поїзду. З тією лиш різницею, що справжній поїзд вряди-годи переставав, а Горяєв гув безконечно. А вже про лице та очі командира нічого й казати! Це щось таке сердите, наїжачене, що просто — жах. Страшно приступати було до нього. Казали, він із села глухого, селянська, так би мовити, дитина. Тяжко було повірити, щоб він із спокійного, зеленого, прилежного села сюди прибився. При перших зустрічах, коли до нього ще не звик, я часом був під враженням, що він з якогось зоопарку, з-за ґрат до війська вирвався.

— Смірно (струнко)! — і в мене від того голосу в лівому вусі лопотить. Я долонею прикриваю вухо і трішки його розминаю. Сержант це помічає й до мене приступає. Я з чемности всіміхаюся до нього.

— Ніяких усмішок! — гаркає команда. — Ти чому вуха прикриваєш?

— Від вашого голосу отам, усередині, гуде.

— Дивись, яка тендітна каналія! Гуде! Ану стань, мов укопаний. Що з тебе за вояк! Не вояк, а опудало. Сорочка звисає, ремінь спадає, живіт напнятий, штани зім'яті. А ноги ж у тебе препаскудні. Чому один черевик лежить на схід, а інший — на далекий захід? Збери ноги докуні!

— Не можу, — пояснюю йому, — ніяк не можу.

— Чому не можеш?

— Бо мої ноги від дитинства так. На схід і на захід... Так мати породила.

— Нічого. Ми переродимо тебе. І виправимо гандж. Ану, струнко! Ноги лінійкою тримай, ніс не вішай! Чуєш, носяру вгору підіймай, спину випрямляй! І не горбся, не кривися так, ніби тобі три чисниці до смерти. Ану, всміхнися! Усмішку робітничо-селянську відтвори, каналіє! Не одним зубом смійся, а на повний рот! На сто відсотків. І живота не виставляй на показ! Вбирай свій кендюх!

— Та куди ж вбирати? — не витримує вже я. — В кишеню чи куди? Це ж вам не коробка сірників, що раз-два — і заховаєш.

— Не сперечайся з командиром! Кажу — вбирай свій кендюх, вбирай якнайшвидше. Без слова!

— Та ж...

— Мовчати. Геть із очей!

Оце так познайомився із своїм начальством, думаю собі. Як він завжди так бичуватиме мене словами — то я загину.

В знемозі видряпався на башту і повалився... Су-сід з другого поверху зачіпає:

— Ну, як тобі, гнила інтелігенціє?

— Гірше болячки, — відказую. — Це так щодня?

— Ні, — потішає другий поверх, — щодня цього не буде. Це лише квіточки, а на майбутнє він зготує тобі ягідки. Ось покуштуєш.

І, справді, почалися ягідки. Спочатку невеличкі, потім більші... І, врешті, такі великі, і такі прекислі, що я їх не міг спожити...

Виструнчився увечорі наш відділ. І вислуховує, як тягаровий потяг надокучливо гуде...

Те саме щодня: ніс угору, руки вниз, очі прямо, усміх праворуч, груди ліворуч...

Далі перейшов до розподілу праці. Один іде на кухню працювати, інший на подвір'я... Той вартує біля воріт, той біля пожежної комори...

— А ти, доух тендітний, — витріщився він до мене. — підеш на цвинтар вартувати.

У мене комашня пробігла поза одежею. Чи, бач, додумався мене куди послати.

— А коли мені на цвинтарі стояти? Удень?

— Від дванадцятої до третьої години ночі. Будеш прогулюватися поміж могилами. Але ходи там обережно. Там дві свіжі ями викопано, щоб ще туди не впав. І в кущах дикі коти з'явилися. То щоб на них здуру не стріляв. Ну, й на розваленій капличці сичі трохи поспівують. І їх не треба турбувати.

— На цвинтар не підю. — тихо, але з притиском я заперечив. Нізащо не підю.

— Лише поспробуй не піти. Одержиш місяць «санаторії». Там відпочинеш! Вікно з ґратами й параша — радість наша лише з тобою. Більше нікого.

— Убийте — не підю!

Тут мене негайно взяли під варту. Повели, як арештанта, до вищого начальства.

— Судити!

Погнали ще до вищого.

— Прив'язати його на цвинтарі, біля каплички, на цілу ніч. Нехай зникає.

І, врешті, до найвищого пригнали. Найвищий, вже підтоптаний, старенький чоловіча. Дідок. Підніс сивеньку голову й недбало на мене глянув.

— Де родився? В селі?

— На хуторі «Зелена балка».

— А вночі, як ішов на гулянку чи з гулянки, не переходив цвинтаря?

— Ніколи.

— Ну, а вночі, мабуть, ходив таки красти до сувіда? Грушки чи яблука?

— Удень я крав грушки... Вночі боявся.

— Він ненормальний. — сказав найвищий до моєї варті. — Це перелякане теля. Ведіть його до лікаря, хай той йому перевірить нерви. Спочатку хай варгус біля вбиральні, сміття хай прибирає, а потім уже побачимо. Може й до цвинтаря приучимо.

Боже, який я вдячний був військовому дідкові. Я ладний був від вдячності його обняти. «Я ненормальний, я перелякане теля!» Та хай мене вони називають як лише хочуть — телям, бичком, ослом, аби тільки вночі на цвинтар не посилали. Уже без варті, як вільний воляк, іду до лікаря... Щоб він поглянув на мої нерви.

Лікар саджає на ослін і дерев'яним молоточком б'є мене в коліно. Нога підстрибує, мов на пружині.

— В тебе нерви, як мотузки.

— Вгадали, — кажу, — докторе. Плохенькі нерви.

— І ти боїшся на цвинтарі із зброєю стояти?

— Боюся, докторе. Боюсь до смерти.

— Кого ж ти там боїшся. Коти там ходять. Няв-кають. Та то ж малесенькі створіння.

— Коти удень малесенькі. А вночі, та ще на цвинтарі, вони здаються тиграми. З такими-о страшними очима, з пащеками... І не нявчать, а рикають.

Лікар підтвердив слова військового дідуса. Я — страхопуд і мене на цвинтар не варто посилати, бо можу спереляку забігти кудись світ-заочі. Або ще гірше — від страху, на могилі, із зброєю в руках, ще можу дуба дати.

Я був урятований. Від радості пегайно написав листа додому:

«Нарешті поталанило! Я не йду на цвинтар. Який я радий. Мені у війську подобається. Ох, як подобається, рятуйте мою душу!»

« Ч У Д О »

Муштра... Фізкультура... Вігання... Сто метрів я с'як-так долав. Звичайно, останнім був, але ще пробігав. Двісті вже не пробігав, а захеканий доходив. Але на п'ятсот метрів! І біг, і йшов, і шкандибав, перезувався, знову йшов — і рідко коли до кінця доходив.

Гранату кидав майже добре. Хоч також горе — моя граната ніколи не летіла в бажаному напрямку. Здається, я її кидаю прямо, в яму, а вона, капосна, чомусь ціляе збоку, на склен з дровами. Тому то, коли я беру в руки гранату, командир розгонить усіх людей з боків, а в кухні та дровітні закривають щільно двері.

Раз навіть по канаті я метрів три угору видрянався. Горяев аж здивувався, що я зугарний на такі спортові чуда. Але... Спускаючись униз, обідрав долоні і забинтований проходив два тижні без жадної муштри та фізкультури.

Не щастило мені також із турніком.

Турнік, тобто, залізна палиця, хай би вона тріснула, прикріплена на двох стовпах. Кожний підходить до тих клятих стовпів, підстрибує, хапається за залізну палицю і шість разів власне тіло вгору піднімає.

Кажу вам, неприємна справа. Доходить черга до мене. Іду і я своє тіло на залізній палиці четвертувати. Горяев, бачу, руки потирає, усе вояцтво біля мене хи-

хикає... Усі так дивляться, мов би я розпочинаю циркове видовище.

— Ось зараз ковбаса гойдатиметься, — кидав хтось із гурту.

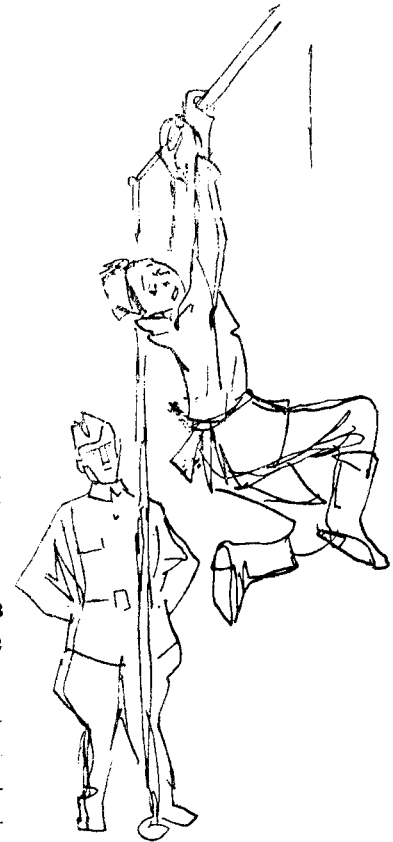
— Буде гойдатися і дригати ногами...

— Та ще й пітнітиме...

— Й сопітиме, довбешка...

Я протестую. Я не можу до турніка чіплятися, коли мене довбешкою та ковбасою прозивають. Нехай усім заціплять, тоді я в мовчанці ще зможу щось показати. А так, коли мене у вічі ображають, я нервуюся. І в мене просто руки не здійснюються вгору.

Вояцька братія хихикає ще дужче. Я підскакую, цуцько хапаюся за шворінь, стогну неголосно і дригаю ногами. Я пробую хоч крихту підтягнутися. І не вихо-

дить! Як не силкуюся — намарно. А за спиною сержант підбатожує словами:

— Підтягуйся. Підтягуй свій фундамент!

— Який фундамент? — висячи однією рукою на шворні, відсварююся я.

— Не знаєш, де твій фундамент. Своє сидження підтягуй. Воно у тебе втричі тяжче за голову і тулуб. Чекай, я пособлю тобі. — Він узяв мене за ноги і, справді, підптовхує трохи вгору.

— Ну, ну, пробуй хоч злегка ворухити м'язами... Я ж підпихаю...

Він мене підсаджує, а я кричу: «Пустіть, не треба!» Та як же не кричати, коли я чую, що моя одежа скрізь тріщить.

А він, мов би глухий, мене вгору підпихає.

— Аварія, товаришу! Сорочка і ще щось пореється. Незручно.

— Не викидай коників. Чому незручно? Чому б то в тебе поролася одежа?

— Чому?! Хіба я знаю. Мануфактура, видать, гнила, що від одного поруху розлазиться.

Врешті, сержант наочно переконався, що я тут не жартую. Коли тріснула верхня сорочка (а спідню я при ранішньому поспіху забувся одягнути), він мене звільнив від підтягання.

Я випустив шворні і бебехнувся на землю. Розтираю зімлілі руки і прикриваю розпорену якраз на животі сорочку.

Сержант довго думав, як би мене вразити:

— Ти не вояк, а мішок мокрої глини.

— Це не новина, — кажу йому. — Ви мені це сто разів уже повторюєте. Аж надоїло...

Іду в казарми... Із змішаними почуттями. Не знаю, чи радіти, чи ображатися. Наглумилися з мене. Це не добре. Але й добро припало — сорочка розірвалася і я звільнився від фізкультури.

Зашиваю на ліжку розпорене і мугичу під ніс воляньку, маршову, яку недавно чув на бухні:

Ех, похльобка, ти похльобка,

Наша гордість і краса!

Ти, прокисля похльобка,

З кукурудзи та вівса!

Коли не — біганина... Галас... Генерал приїхав!! Перевіримо наш полк! Одні будуть показувати своє вміння багнетом володіти, інші по канатах лазити, ще інші — по трапедіях та турніках гойдатися. А наш відділ, Горяєва, має тисячу метрів. Тисячу метрів бігати!

— Братики, — кажу, — та я не пробіжу. Впаду серед дороги. Я вам можу перекапостити всю справу. Просіть Горяєва, щоб мене послав на кухню підлогмити. Лише не показуйте мене на генеральські очі.

— Одягайся в парадну уніформу. Нікуди не запропастиш тебе. Генерал перевіряє всіх за списком. Готуйся бігати...

Поспіхом переодягаюся — й надвір, до командиря. Повторюю йому своє прохання. Мовляв, у його відділі двадцять осіб і всі, крім мене, шалено бігають. Як леви. Без мене відділ може зайняти перше місце в генерала. А

я пересоромлю всіх. Попліть мене кудись... Сховайте.
Не може.

Проте сержант кмітлива голова. Полегшує й собі, і мені справу. Щоб я не посоромив відділу, він дозволяє мені не бігти тисячку. Лише певну частину призначеного шляху.

Ось так: Наша двадцятка, відділ, мусить оббігти один раз навколо всіх казарм, по посипаній жовтим піском доріжці. Оце якраз тисячу метрів. Я починаю марш разом з усіма, але за рогом повертаю ліворуч і навпростець біжу, перетинаючи казарми. Отже, моя доріжка буде метрів на чотириста коротшою.

— То ж бачиш, — пояснює Горяев, — роблю, що можу. Рятую і тебе, і свій відділ. Всі тисячку гасатимуть, а ти якихось шістсот метрів. То ж не відстань. До фінішу прийди з цілою групою. Щоб через тебе я не червонів перед начальством.

— Та постараюся, — кажу, — далеко не відстати. Якщо навпростець бігтиму — може здолаю.

— Не може, а вмри — здолай. Інакше тебе, каналію, скалічу!

Він так це процідив крізь зуби, що мені аж лячно стало. Цей, думаю, такий, що може покалічити. Ліпше зберуся з силами і пробіжу йому на радість ті шістсот метрів. І не відстану.

Генерал став на підвищенні. Мундур святково обцяткований відзнаками, медалями та орденами. Одна лиш голова без відзнак сіріє.

Ми на доріжці. Генерал з кишені металеву цибу-

лину витягує... Час занотовує... Ми — в ноги! Я, звичайно, зразу в хвості поплентався, але тішу себе надією, що скоро навпростець побіжу і десь так перед кінцем їх наздожену.

Наближаюся до рогу... Вся братія побігла навкруги, а я звертаю.

— Куди, довбешко, ти прямуєш! — кричать мені. — Навкосяка?! Ач, який хитрун знайповся.

— Не ваше діло, — відповідаю. — Командир знає, що зі мною робить. Мені не по дорозі з вами.

І через казарми. Від думки, що можу й по скороченій доріжці від усіх відстати, біжу сильніше... І ще сильніше... Немов мені під ноги жару хто підсилав — так женуся...

Уже й до фінішу зближаюся... Вже генерала бачу... А моя братія позаду, метрів на сто від мене, ноги надриває.

Я перший стрічку перетяв. Генерал залескав від вдовolenня, а сержант потер потилицю і кулаком мені непомітно помахав.

— Чому приперся першим? — шепче сержант. — Я ж тобі казав лише не відставати. Разом прибігти. А ти, каналіє, що натворив. Перший. Що я з тобою тепер робитиму?

— Хіба я знаю. Робить, що хоче.

Генерал кличе мене на підвищення. Я причепурюю одержу й поспішаю...

Начальство пильненько на мене дивиться. А я перед ним лозою витягся. Стою й не дихаю.

— І оце, худе, мізерне, а має такі ноги золоті.

Хто ж тебе навчив так хвацько бігати?

— Сержант Горяев, товаришу генерал-полковнику!
Він мене навчив як бігати.

Генерал тисне руку сержантові, а мені чіпляє до сорочки відзнаку «Готовий до праці й оборони».

Я дякую усім: Горяеву, генералові, урядові й партії за те, що з мене зроблено такого бігуна.

Сходжу з підвищення, а братія моя від злости ось-ось згризе мене.

— Орден, довбешка, одержав візащо. По благу.

— Багато, — кажу, — одержують по благу. Чому мені не можна?

— У-у, каліка!

— Військове чудо!...

— Задрипаний орденосець...

І з того часу (хоч у мене пізніше й відібрали відзнаку «Готовий до праці й оборони»), мене в казармі ніхто не кликав справжнім ім'ям — лише дражнили «Військовим чудом» або «Задрипаним орденосцем».

ЕЛЬОНОРА ДУЗЕ

Я вже переконався, що не щастить мені. Без талану я. За що б не брався, воно чомусь валилося. Що б не починав, воно або на самому початку обривалося, або жалюгідно кінчалося.

Я вже всіх сил докладав, вже обережним та уважливим робився, а проте, як кажуть, на похиле дерево і кози скачуть... Військові неприємності градом летіли і летіли на мою бідашну голову...

Вже інколи навіть задумуватися став. Що за морока? Чому мені такі невдачі? Чи я в кожна справу вкладаю багато розуму, чи навпаки — без розуму все починаю? Може я родився під такою зіркою, яка людей не у військо, а на керівництво постачає? Може ж мене замість м'язів, язик добре розвинений, і я можу успішно сірій масі про партію оповідати?

Став пробувати в казармі промови виголошувати. Блягузкою про комунізм, а голос тонкий, козлиний. Пуо-ліка сміється. У комунізм через мій голос не дуже вірять. Заборонили мені промови.

Тоді я мистецтвом захопився. Можливо, я родився для опери чи драми, і мене можуть забрати до військового театру хоч завісу підіймати. Все ж таки завіса ліпше від остогидлого Горяева, від муштри та фізкультури...

Розповідаю братії, як то співається, як то в трагедії вмирається. Як у п'єсах, коли вмирається, кров на грудях появляється. Мовляв, актор, що в п'єсі накінці буде вмирати, обов'язково під сорочкою пляшечку червоного чорнила притримує. І перед смертю, — трах себе кулаком у груди. Пляшечка розбивається. Червоний колір розливається.

— Навіщо ж то червоне розливається? — цікавиться один.

— Навіщо?! Щоб глядачі побачили, що актор підстрелений. Що в нього кров з грудей вирує, і він вмирає...

— То ти бачив, як на сцені помирають?

— Аякже. Разів з десять.

— Бачив трагедії, а на цвинтарі боїшся вартувати. Достоту «Військове чудо».

У мене зіпсувався настрій. Відійшов від них. Ну, нащо мені трудитися та про мистецтво їм розповідати? Я їм про трагедію, а вони — про цвинтар. Злість взяла мене. Виліз на башту й закутався у простирала. Коли сусід з нижнього ліжка гукає:

— «Чудо»?

— Якого дідька.

— То ти актор.

— А тобі що? Завидки беруть?

— Слухай. Ти напиши у «Книзі запитів» щось про акторів, про театр. Може начальство прочитає й тебе... Ти розумієш? Може тобі працю в театрі, серед тієї калічі знайде.

Я схопився за його раду! Він підказав мені, зда-

ється, недурне. Та й мені на думку так не раз спадало. А що, як справді спробувати?! Придумати щось хитро-мудрого з театру — та в книгу. Наприклад, «чи Маруся з «Ой, не ходи, Грицю...» отруїла любого з надмірного кохання чи з божевілля?» Або «чи Наталка-Полтавка після одруження з Петром мала дітей і як їх хоч приблизно звали?» Хай начальство поміркує, як відповідати! Та одночасно може й подумає про того, хто ті запитання в книгу записав. Може, подумавши, і вирішить його, яко начитаного, десь до театру причепити. А тоді — прощай мерзenna муштро!

Зіскакую з башти — і прожогом у коридор... До книги... «Запити та відповіді»...

Чи написати щось? Чи виграю? Е. напишу. Може ці запитання всю мою «жизнь» повернуть в іншу, ліпшу сторону.

Може (о, хоч би це сталося!) я навіки попрощаюся з муштрою і перейду на сцену, до декорацій, до ковбаси і чарки, до танців, оплесків та інших театральних витребеньок.

Перегортаю книгу. Що за бездушна публіка ці сторінки олівцем чи ручкою псувала? Що за черстві запитання?

«Хто винайшов гармату?», «Чи бомбу, яку літає з повітря кидає, можна двома руками підняти?», «Чи танк може переїхати людину? Якщо може — то як потім людина почувасться?». І так далі... Заповнено подібним мотлохом пів книги.

Хоч би один уписав щось невійськове. Так ні. Про

кулемет, про тань, про бомби та інше дідьковиння.

Я з нової сторінки почав чітко та красиво: «Які ролі виконувала Елеонора Дузе? До якої ролі Дузе передягалася в штани? Якого кольору?».

Я був певний, що ніхто з військових горлодерів не відповість мені правильно на такі скомплізовані питання. Був також певний, що над моїми питаннями, як і над мною, серйозно замислиться начальство.

І, ану ж, дай Боже, щось вирішить на мою користь!

Не заглядаю в «Книгу» цілий день. Нехай, гадаю, братія подумає, що я ті запитання давав між іншим, без жадної прихованої думки, і байдуже очікую, без сумніву, неправильної відповіді.

А в гадці перебираю всі можливі варіанти. Чи перелічаль мені всі ролі Дузе? Може трішки перелічає, але не всі. Ну, але штани актриси їх зіб'ють цілковито з пантелику. Та ще якого кольору? Вони ж, закляті муштрувальники, напевно не мають ніякого уявлення ані про Дузе, ані про її штани.

Увечорі зазираю у «Книгу». Мої запитання обв'язано червоним олівцем. Під ними коротка відповідь: «Тякому то негайно з'явитися до головного командира».

Е. думаю собі, він незугарний відповідати на письмі. Він, певне, хоче усно мені очі замилити. Не дамся.

Входжу до кабінету. Чітко повідомляю:

— Товаришу старший лейтенанте, я з'явився. Прийшов.

— Ось так як ти прийшов, — лагідно відповідає лейтенант, — так зараз же і вийди.

— Куди виходити?

— За двері! — як верескне він. — Приведи себе до людського вигляду. Хіба ти воєк! Ти — шмаровоз, опудало. Сорочку зібгано, гудзик не застібнуто, живіт випинається. Усе наохляп! А черевики то які — сірі від пороху. Вийди і за дверима приберися! А вже тоді приходить.

О, думаю, він починає не дуже то приємно відповідати на мої запитання. Дивися, як розлутувався, як накинувся на мене. Аж синіє — так репетує. І чого ж бо? Мабуть не знає нічогосінько про Елеонору Дузе і злість на мені зганяє?!

Причепурився трохи за дверима — і знов до нього. Лейтенант довгенько затягується цигаркою. І дим під стелю кільцями пускає...

— То тобі кортить дізнатися про якусь там Дузе? Як я учув «якусь там» — то аж розсердився.

Як, думаю, він сміє так велику акторку зневажати!

— Вона не якась там Дузе, — пробую поправити його. — Про неї знає увесь світ.

— А я про неї, бач, мало що знаю. Читав десь, що вона добре грала Медею, Клеопатру та інших грецьких капіталісток. А що штани вона носила — брехня.

— Як брехня! — скипів я. — Та вона грала Жанну д'Арк, французьку героїню. Виходила на сцену в темних штанах, із шаблею, і керувала повстанням. А чи не знаєте?

Тут командир мене й притиснув. І присікався до мене.

— Виходить, — кричить він не своїм голосом, — ти все прекрасно знаєш. Навіщо ж ти тоді, харцизо, книгу своїми запитаннями псував? Щоб перевірити мене?

— Дозвольте...

— Не писни. Не дозволяю. Так ось чим ти цікавишся. Театром. Хочеш, щоб я тобі відповідав про Дузе.

— Уже не хочу.

— А може ти спробуєш відповідати на мої питання. Га? Попробуєш?

— Як хочете, поспробую.

— Тоді відповідай. Хто, мов та ганчірка, висить на турніку?

— Я.

— Хто не вмів зброю як слід в руках тримати?

— Буцім то я.

І посипалося на мою голову, мов з мішка нещастя. Хто бігає, мов черепаха? Хто з канату падає, мов дрвиняка? Хто більше схожий не на бійця, а на мішок мокрої глини? Кому звичайний кіт на цвинтарі страшніший від тигра?

— Чому ти опі запитання у книгу не вписав? Тобі треба знати, коли зодягала штани твоя любима Дузе? Ти ліпше подивися на свої штани. Зім'яті, мов би на них сиділа квочка! Забудь, браток, що ти колись там, у школі, читав про музи та про дузи. Забудь!

Я здуру — бух — і заперечив. Кажу, про Дузе я читав не в школі, а тут, у казармі. Беру книжки з військової бібліотеки. І вечорами, у вільний час, читаю Під подушкою...

— Під подушкою??

— Ага.

Він зривається з крісла — і в казарму, до мого ліжка. Розкидав усе. Забрав від мене Елеонору Дузе, Шевченка, Сосюру, Бальзака... Якого горя накликав я на свою голову! І все через запитання.

Відібрали книги... Заборонили мені ходити до бібліотеки. Я втратив найдорожче. Чарівний світ, у який втікав вечірньою годиною... Втікав від усього: від військових пісень і маршів, від братії, від триповерхових ліжок і від горластого начальства. І ось під подушкою порожньо.

Нема куди втікати...

Тепер у вечірній вільний час, щоб я поменше марив про книжки, гонитимуть мене на працю... Цибулю чистити та умивальню прибирати...

І не думав, не гадав, що ось до чого доведе моя ко-роша Елеонора Дузе.

НА КУХНІ ЛІПШЕ

Надходить вечір. На кухню відправляють. Дають довжелезного ножа, дошку і ставлять передо мною повнісіньке відро цибулі.

— То це ось стільки? — блимаю на кухаря і перелякано дивлюся на відро. — Та ж у мене очі повидлазять!

— Не вилізуть. Спочатку ганчіркою втирайся, а потім звикнеш.

Чищу, а з очей струмочки котяться. Світа Божого не видно! Не встигаю ганчіркою обличчя протирати. А це ж тільки початок! А що з очима станеться, коли дощину всю цибулю. Страшно подумати.

Шукаю якогось порятунку. Благаю дати допомогу. Глузують. Не дають.

Коли це один, що моркву обмивав, мені моргав. Щоб я до нього підійшов.

— Ну, як цибуля, інтелігенціє? Пече?

— Не пече, а запікає, заїдає.

— Бо ти дурний! Кебети в тебе ні на конійку!

— Себто?

— Старався подужати усе відро. Хто ж так працює. Не досить половини...

— Отуди до лиха! А решту?

— Решту через доріжку. В куток. Кожного дня сміт-

тя вивозять у рів, за місто. Там на те сміттячко чекають люди. І раді, коли щось знаходять.

— А можна?

— Тебя ти, інтелігенціє. Не можна, правда, але ми всі так робимо. Нам менше обчищати, обмивати, а бідним людям радости — не описати.

Спасенна рада, думаю. Ну бо її в життя пускати. Накидав чверть відра цибулі, прикрив лущинням-бурячинням — і надвір. У ящик. Розсипав. Прикриваю.. Й на щось, завернуте в папір, важкецьке натрапляю... Пів курки... Свиняча ніжка... Капустина... Та цілий скарб...

Вбігаю в кухню та до того, що біля моркви возиться:

— Слухай, та там у смітті їжі скільки завгодно.

Й сирого, й смаженого.

— Цеє. Не горлай. І затам собі — ти в ящику анічогісінько не бачив.

— Та як не бачив! Своїми власними очима...

— Не бачив, якщо ти хочеш жити. Коли ж тобі жити надоїло — горлай. Догорлався, що вб'ють і загребуть без знаку і без сліду.

Я зрозумів його. Притих. А він мені потиху, півсловом, натаком дещо розказав...

Виходить, велику службу виконує той ящик із сміттям. До нього кухарі приховують м'ясе, муку, ковбаси, які смітьяр вивозить без жадної контролі в місто. А з міста ж, як відплату за щедрі їстівні дари, привозить він горілочку, лікер та інші, як кажуть тут, спиртово-бензинові напої.

Оце ж з хвилини на хвилину вони очікують на смітьяра із оковитою.

— Як будеш язика тримати — дамо й тобі хильнути.

— Я не вмію пити...

— Навчимо. Ти рота лише розкрий і полягни з пляшки. Горілка без науки знайде до ніг дорогу.

Не став сперечатися. Може й справді, думаю, великої шкоди з цього діла не треба набувати. Тим більше, мені вже раз-другий доводилося пробувати із пляшчини — гірке здавалося, гіркуще, мов полинь. Але аж ніяк не обридливе. О, ні!

Вже чипу цибулю з більшою охотою. Докінчив, підкидаю нока, підспівую. Навідується кухар:

— Почистив?

— Давно. Уже й забувся.

Він очі у відро, тоді — на мене. Розбіснувався. Від злости, бачу, тріскає...

— Повнісіньке відро напхав. Усю почистив?

— Усю.

— Тепер я впевнений, що ти довбешка. Мені казали, але я не йняв віри. Справжнє чудо. Безтямна, недогадлива личина.

Він щез, хряпнувши дверима. А я, мов зачудований, двілюся йому вслід. Не можу домислитись, за що він мене вилаяв? Помітив, що мало лишилося цибулі? Чи забагато? Той, що біля моркви, роз'яснює мені. Кухар розг'явався, що мало віднесено у ящик. Смітьяр просив сьогодні побільше цибулі приховати. А я...

— Та я ж чверть відра...

— Не досить.

— Чого ж ти мені ясно не сказав?

— Я тобі навздогадки тлумачив. Але у тебе мозок черствий. Ох же й черствий.

— Ну, то я ще з піввідра можу віднести. Мені не жалко.

— Пізно. Сиди. Не вмієш ти мозками ворухити Туний.

Коли ж з'явилася небавом у кухні горілочка, мені за кару, не дали й поглянути на неї, не то що посмакувати. Самі бенькетували, а мені довелося слинкою задовольнитися.

Але час ішов і я помалу-малу кухарської науки набрався. Став нібито із випадково зроненого слова чч з погляду безхибно відгадувати думку. Відносив до ящика стільки, скільки вони хотіли. Якщо ж начальство вешталось поблизу, то кухар лише підіймав кулак угору, — і я вже розумів, що небезпека, що жадних дарів до ящика не варто транспортувати.

Я зкпився з кухнею. Став там печужою, бо навіть бажаною персоною. Кухар хвалив мене перед Горяєвим. Просив його частіше мене до кухні посилати, бо то, властиво, твердив він, єдине місце в армії, де я, до деякої міри, можу бути корисним країні, партії та урядові.

Горяєв радий був позбутися мене. Щоб менше з мною марудитися на муштрах та фізкультурах, охоче відсилав мене.

Я щиро дякував. І йшов.

Але одного разу в Горяєва прокинулася, ще певно в дитинстві глибоким сном заснула, совість. Він підійшов до мене. І замість бештати, діймати — співчуттям, ласкавістю розкидався.

— Я тебе, чудо, замучив кухнею. Признайся, замучив?

— Не дуже, кажу.

— Мені тебе жаль. Я хочу з тебе зробити чоловіка. Щоб ти, як і всі, із зброєю, в шеревзі йшов, а не на кухні кис. Візьми себе в руки. Працюй з гвинтівкою, з багнетом, з турніком. Більш не посилайтиму тебе на кухню.

— Справді?

— Клянуся. Забудеш про наругу. Будеш, як усі. Яка велика честь зброєю, багнетом володіти. І нашої партії служити. Найлучче так.

— Та воно... Але лишть оте найлучче комусь іншому. Я хочу осторонь... Без чести... Мені на кухні, їй-бо, ліпше...

Чи треба ще казати, що сержант умить перемінівся, ну нестеменно тигр, і висипав на мою голову такі слова, яким би позавидували найзаклятіші одеські вуркагани?

СКРУТНЕ СТАНОВИЩЕ

Я, нема сумніву, розсердив не на жарт Горяєва. Перестав мене на кухню посилати. Мабуть примітив, що мені некепсько там і що серед харчів я трішки поправляюся.

Придумав дошкульнішу кару. Став нічними вартами мене морити. Та ще де! В казармі, серед сонного народу! Ходжу з віником, з ганчіркою цілісіньку ніч. Підмітаю, порох стираю, варту тримаю...

А щоб ви знали, яка то прикра, виснажуюча служба! Дивитися, як всі солодко, на трьох поверхах відпочивають. А самому — зась! Швендяю по казармі, як неприкаяний. А люд хропе, свистить, зідхає... Ну, такий сплячий настрій навіває, що на ногах годі встояти. Так і підкошуються. Блукаю, мов неживий... Мов склесний, або мотузаний... Голова звисає, руки опадають, а очі мов китайські робляться — вузькі-вузенькі. Силкушся одне розплющити, інше закривається...

Куняю я так, стоячи. Коли — рип! — черговий табору появляється. Я тут одяг поправляю, очі протираю — і до нього. І як вересну не своїм голосом:

— Казарма, струнко! Товаришу черговий табору...

Від моєї команди з-під ковдер висунулося декілька голів. Хтось з пересердя вилаявся і знову з головою під ковдру заховався.

— От «Чудо»! Переляканий!

— Кричить, як очманілий!

— Контрреволюціонер! — з усіх поверхів несеться.

— Кому командуєш? Нащо? — запитує і нищить мене очима черговий.

— Нащо? Щоб вам честь віддати.

— Хто ж віддаватиме?

— Казарма.

— Та ж вона спить. Хочеш, щоб усі зіскакували і в підштанцях мені салютували?

— Я анічогісінько не хочу. Хай буде так, як вам бажається.

— Хай буде. Не перечу. Скажи сержантові, щоб він не призначував тебе чергувати у казармі. Бо ти вночі людей дарма полошиш.

Я сам не свій від того, що трапилося. Накликав зайву рахубу на свою голову. Нехотячи накликав. Думав, бадьоро відрпортуго черговому, піддобрюся... Ачей мене похвалить і при нагоді приемненьке слівце про мене Горяєву підкине... А вийшло навпаки. Замість радити, пишатися, що я заради нього, слимака, підняв людей з постелі — розприндився. «Щоб він не призначував тебе чергувати у казармі»... А куди ж? Хіба приневолить на турніку гойдатися? Може пошле на подвір'ї папірці збирати? Хоч та посада зайнята. Там уже тиждень якийсь такий глевкий, як я, вояк збирає. А може запроторить до вмивальні? Там, здається, сталого прибирача нема. Ех, найліпше було б, коли б Горяєву в голові перекутилося. Коли б він змінив свій гнів на ми-

лість і мене знову на кухню відпровадив. Там я вже деякої набув науки. Там мене вже полюбили. Я знаю, наприклад, скільки харчів треба перекришити, а скільки — до ящика, бідному народові, віднести.

Вранці коли я розповів сержантові, що вночі скоїлося (він міцно спав і не чув, як я черговому «Струнко» крикнув), той від несподіванки аж занімів. А тоді ошкірився на мене! І взявся клясти на чім світ стоїть...

— У тебе хоч трохи у тому казані, що ти тримаєш на своїй шиї, варить? — перекосив лице від гніву й до мене підступав. — Варить, питаю?

— А хіба я знаю? Здається, варить.

— Ну, куди тебе запропастити від людського ока?

— Вам ліпше видно. Хіба я знаю.

— Піди до лікаря. Хай дасть посвідку, що ти каліка, ідіот. Звільнися, до сто чортів, із війська. Іди до лікаря.

— Був. Здоровий.

— Ну, то що мені з тобою робити? Куди послати?

— Може на кухню.

— Он куди закортіло. Щоб ще більшого живота нагулював.

Довго міркував Горяев, врешті вирішив на повітря мене послати. Склеп із пожежним інвентарем оберігати. Стоятиму (вперше — із зброєю!) біля піску, відер, пожежних кишок та іншого знаряддя. Пост сам по собі не дуже то важливий, третьорядний, захований у глухому закапелку, поміж дровітньою та смітником — і він мені, за думкою Горяєва, найбільш відповідає. Там вартува-

ти — великої мудрости не треба. Тинятимуся собі в гвинтівкою через плече з одного кінця в інший — і все.

Під вечір дають останні вказівки. На варгі не дримати, усіх чужосторонніх примічати і, як власну шкіру, пожежний причандал оберігати. Хоч би хто наближався до вартової будки — чи брат, чи сват, чи знайомий по казармі — не допускати, усіх у три шиї від себе гнати. Може хтось захоче з віддалі зо мною погугорити — не говорити. Як хтось попросить сокири чи чогось іншого — нізащо не давати. Відганяти. Я — вартовий. У мене зброя. У мене очі, вуха, думки — навколо пожежного хліва кружляють. Советське добро оберігають...

Отож, став я виконувати нові обов'язки. Обійшов раз... І вдруге... І що за лихо! Як не силкуюся свої очі, вуха та думки до пожежних причандалів скерувати — марнісінько. Така краса надворі... День, прикритий багряно-синім небом, поволі відмирає. Край небосхилу, мов велетенським килимом завішано... І килим той міняється, переливається в кольорах. Над головою незміренне небо... Перші зірки пробилися і мерехтять до тебе, пестяться та переповають військову душу якоюсь неокресленою легкістю. З розбурханої маєм зелені несуться п'янкі пахощі. І співи... Напружені, завзяті, то зачаровані, протяжні та п'янкі... Тьох-тьох, цвірінь, ку-ку!

Та ж чи серед такого чару можна думати про пожежний інвентар! Ніколи. Хочеться жбурнути об землю гвинтівкою й податися безвісти. Кудись угору, на багрянцем оповиту хмарку. І звідти вдивлятися в багато-

барвний небосхил, у зорі, впиватися п'янкою повинню травневих пахоців та переспівів.

Я якось перейшов у інший світ. У мене під ногами вже не пісок тріщав, а колихався і пригорталася до моїх босих ніг трава. Шовкова, свіжа, яку, здається, можна пригорцями брати й пити. Замість розбурханого гамором й закованого в цемент міста, замість пожежного хліва з піском, сокирами, з гаками — я бачу хату, завітчану бузком, черешнями, оточену тополями. Бузковий цвіт крізь шибку заглядає, а від черешні — над стріхою звисає. І простору навколо — оком не окинути. А скільки зірок вгорі... А цвіту, пахоців внизу... І море тиші..

І дивно на душі стає...

Десь, здалека, на вигоні, хтось басить журливу пісню... І пісня та колишеться і завмирає на хвилях степової, освіжаючої тиші:

*«Марусино, серце,
Пожалій мене.
Візьми мое серце,
Дай мені своє».*

Це не на жарти він виспівує. Йому, напевно, припекло до серця, і він потягся на вигін і скаржиться серед полів та неба. Старші під хатою вслухаються:

— Пилипів син, чи чуєте? Достоту соловейко.

— А вона, шелихвістка, загедзгалася. Такого парубка не хоче.

— Найшла якогось цуцика з міста.

— Еге, якогось дурбаса, що галстука на шийо на-тягає.

— Пуста дівка. А Пилипів син путящий. Він знайде пару.

— Наверно знайде. Та ще з таким голосом...

А біля левади інший голос запечалився... І скаржиться... Високо та дзвінко...

*«О, волошки, волошки,
Сині, червоні і білі,
Ви у моєму житті
Споми́н сумний залишили».*

— А це ж хто, Софійка?

— Вона. Золото-дівка. Не хоче, бідолашна, за першого-ліпшого йти. І нудьгує.

— Не хоче. Чи ба! Та в неї аж жижки трусяться вийти заміж — та ніхто не наривається.

— Нариваються. Та не ті, що треба. То сліпий, то кривий, а той без клепок. От і чекає.

— Кого чекає? Імператора? Нема. Повимирали.

— Знайдуться.

— Дзуськи. Цяця велика!

— А цяця.

— Аж нікуди. Пава на весь Болотяний завулок.

— Пава на все село. На всю околицю.

— Еге.

— От тобі «еге».

І розкипілися, і розгнівилися... І пішла у рух словесна молотарка... Він їй, вона йому. І забулися за вечір, за зорі, за пісні...

А крайнебо все темпішає... Місяць і зорі яснішають... І згук-гамору скрізь стільки, що вже окремих голосів не чути. Там гурт заводить, тут... Ніби повсюди. Ось дівчата, за руки побравшись, барвистим живописом

крокують. І «Ой, не ходи, Грицю.» сумують. Люди, дивлячись на них, тільки посміхаються. Бо це ще молоді-зелені. Це кози. Зібралися гуртом і бігають. А ось ще рік, ще два — і їх до гурту кільком не заженеш. Порозбігаються під верби, під дуби і стануть парами на небо вглядатися... Та один на одного надивлятися...

А біля річки хлопці горлянки надривають. Жирують. свистять, кричать, співають... Борюбаються... А бляндраси точать... А як кахикають! Так голосно, що псів лякають. І я між ними. То ж там волю нагасаюся,

наспіваюся. Іду додому, як викручений. Ледве ногами волочу. І придумую, щоб таке сказати, коли мати чи батько роздавалися, де я тинявся. Не скажу ж, що біля річки. Бо і те місце, і ту кумпанію, що там збирається, не дуже люблять люди. А особливо мої батьки.

— Мамо, що ж їсти є?

— Оно картопля. Вже холодна. Хотіла нести тобі вечерю у казаночку — та не знала, де ти є. Чи ти, часом, не біля річки був?

— У сусіда сидів.

— У сусіда? То це без тебе півпарубоччя біля річки казилося?

— Авжеж, що без мене.

— Ой, і казилися. Ох і черідка. Ох і лобурня. А один з-поміж черідки як «Дам лиха закаблукам» викрикував. Чи то бува не ти?

— Та звідки?! Кажу ж, я там не був.

— Он як, то хтось в черідці має точнісінько твою горлянку. І співає таким же козелетом... І так, як ти, партачить пісню...

Ех, часи були. І проминули. Чи ж думав, чи гадав, що запрогоряг у військо, до Горяєва... У прірву. До осоружних пожежних причандалів.

— Ей, ти!

Я мов би зо сну прокинувся... Звідки це несеться? Чи це мене гукають? Чи кого іншого? Ага, оно у затінку видіється якась мара.

— Ей, ти, а де твоя гвинтівка?

— Он на піску. Ріже в плече. От і поклав її на пісок відпочивати. А що?

— Мене прислали, щоб пожежний пісок забрати. Треба доріжку біля казарми посипати.

— Ну то бери. Хто тобі забороняє. Бери і голови мові не мороч.

Мене аж зло бере. Тут так солодко пригадується, мріється — аж він приплився. І своїм піском мені думки поплутав. Хоч би швидше забирав та пропадав...

— Та зі мною ще два хлопці. Треба сокири і пожежні кишкы здійняти. На кухні чомусь їх потребують.

— Та беріть, що хочете. Хоч усю пожежну халабуду. Тільки лишіть мене самого. Ого нападуть патлата. І тут вже набридають. Ніде насамоті не будеш.

Забрали вони, що їм хотілося. Пішли. Узяв я наохляп зброю і крокую... Не встиг яєслід намилуватись самотою, як знов когось несе нечистий.

— Ти на варті? — хтось з віддалі гукає.

— Звичайно, на варті. Не бачите. Природою любуюся...

— Кидай свою варту. І свою природу. Підеш до міста. Жінці лейтенанта Н. понесеш квіти.

— Вночі. Та ж я не знаю, де вона живе.

— Дамо адресу. Кидай.

Я, звісно, кинув з радістю на пісок зброю — і до казарми. З осяяним обличчям, з розкішними думками. Невбачай спіткало щастя. Поталанило! Нарешті, думаю, вирвуся у місто, походжу серед цивільного народу, поблукаю... Понесу квіти...

Але... Замість квітів, Горяєв до мене з кулаками настуває. Як збезумився! Звіром накидається! Як то я, мовляв, оберігаю советську власність. Як то я стою на варті. Послали першого-лішого перевірити мене (О! Аж нараз мені стукнуло у голову, що мене перевіряли) — і що! Віддав пісок, сокири, закинув зброю і втік із варті

— Дезертир! Негідник! Доволі панькатися з тобою!

— Я ж вірив хлопцям на слово. Кажуть, сокири треба... — забелькотів, обороняючися я.

— Мовчати. Опудало! Йолоп! Штурпак! Зрадник! — оперізує мене словами.

— Та слухайте...

— Мовчати! Злочинець.

Скидають з мене ремінь... Надягають басаманисту одержу... Приставляють варту — і кроком руш, у карцер!

Чи ж думав я, що можна так легко і так хутко наразитися на лихо... Дістати десять днів військової в'язниці. За що? За добродушність. За те, що люблю вірити людям на слово.

От попав, не підозріваючи нічого, у скрутне становище...

СТРІЛЯЮ В СТРАТОСФЕРУ

Десять днів у буцегарні прожив без особливих прик-
ростей. Так як і на «волі», у казармі тут вискалювало
зуби та приставало до моєї грішної душі всіляке, дрібне
й велике, тюремнеє начальство. Мучило, загрожувало,
що я гігну, якщо не буду беззаперечно виконувати їхні
всі накази. І я не гігнув — хоч лише половину наказів
виконував я так, як вони, собашники, того ждали.

І ось я вийшов з-під арешту.

Цілий-цілісінький. Лише без двох з маленьким га-
ком кілограмів, які я втратив через препаскуднючу ро-
бітничо-селянську в'язничну їжу.

Горяєв, роздратований моїм поверненням, за голову
хапається. Знов міркує і так, і сяк, куди б мене призна-
чити, щоб я поменше йому і вищому начальству мо-
золив очі?!

Я майже усі праці перепробував. І майже скрізь,
крім кухні, оскандалився. Куди тепер? Попробував за-
кинути мене на пошту — депеші та листи розносити
поміж казармами. Не дуже прудко бігаю — назад прис-
лали. До лікарні, щоб пілюгу здувати, бинти, шприци
та вату складати й подавати. Лікар не погоджується,
боїться, щоби часом хапаючись, я замість шприців —
ножів та цвяхів йому не наскладав.

Хоч-не-хоч, а довелося Горяєву знову моїм життям-

буттям потурбуватися. Поставив він мене в задні ше-
ренги (у хвіст), всередину, щоб менше назовні виби-
вався. І зо мною примирився.

Як де йдемо-маршуємо — мене не видно. Якщо
співаємо — мене не чути. Кривуляю та мимрю під ніс
пісню, затиснутий всередину, без особливої компро-
мітації для сержанта і його відділу.

Та наступала та година, що треба було мене з се-
редини витягати і на показ виставляти. Я засумував...
Та й Горяєву не було чого радіти. Погані справи... Я
знав, що мене як витягнуть «на публіку» — біди не
оминути. Неодмінно до неприємностей доскочу. Але не
було виходу — я мусів із сховку виступати і своє уміння
(обороняти «родіну») демонструвати.

Стрільяння із гвинтівки. Вище начальство захотіло
перевірити, як ми стріляємо. Чи ми готові дати належну
відсіч ворогові? Як ми багнетом вміємо проколювати со-
лом'яні опудала імперіялістів? Як кулею ми метко про-
шиваємо картонні фізіономії фашистів?

Прилегле до військового містечка поле обновили,
прикрасили до невпізнання. Пересмутоване доріжками,
піском. Поповатикувано закликів, гасел, привітів:

«Цілай капіталістові в живіт — привіт!» «Багне-
том лордові в грудину, бо то собака — не людина!»,
«Хай живе наша сяка-така, наша хороша і проворна,
наша здорова і моторна армія!», «Хай живе наш ще про-
ворніший, хороший, красивий і, без сумніву, вродливий
генералісимумс». «Вперед із зброєю, хай ворог помира —
ура!».

Між гаслами розставлено солом'яних агресорів із миршавими та перекривленими мордами. Кожний агресор мав невміру розбухле черево і або фанерну бомбу, або пробірку із заразливою бацилею в руках. У деякого в солом'яних опудалів змальовано на череві або фунт стерлінгів, або долар, або золотий, кров'ю покроплений, годинник чи підкова. В одного особливо страшного солом'яного ворога, з чорними вухами і кров'яними іклами замість людських зубів, на пупі, навколо слів «Вол-Стріт», звивалася гадюка. Ми мусіли підряд, в три замаху, багнетом проштрикувати три капіталістичні черева, якраз посередині, де красувалися чи стерлінгидолари, чи то гадюки, чи інші які антисоветські експлуататорські медалі. До того ж, ми мусіли колоти іноземних супостатів не мовчки. А з відповідним, патріотичним криком. «Ура, смерть ворогові!» — наказано випалювати чітко, голосно й з усієї сили багнет заглиблювати в черево...

Біжить знайома братія поперед мене... Кричить «Ура», мов навіжена й, скрегочучи зубами, багнетом на всі боки шугає. Там долар прокололи, а там гадюку... Шмагують опудала, — аж січка з них порошок до доду. Начальство з трибуни спостерігає... І чи то плескає в долоні, чи вигукує, чи просто, на знак схвалення, головою хилитає.

Підходить моя черга. Я конвульсійно схопив «напоготовівку» зброю і всім тілом рушився проштрикувати черева. «Ура! Смерть ворогові!» — хотів я крикнути. І лихо! Усі слова у горлі, мов на зло, позастрягали. Із

моїх уст, замість патріотичного кричання, почулося щось бідолошно-бідне, переполошене і жалісливе. «Ура» я взагалі ковтнув, а замість «смерть» у мене вискочило «ме-е» — та й те розпачливо погасло. Багнет мій, мов би його напала трясця, неначе маятник розколихався. Ціляю ним в соломку, тобто в живіт ворожий, а він чомусь у голову, в фанеру заглибився. А горечко моє! Витягну в фанери — не вдається. Трясу опудалом, щоб визволити зброю — пове нещастя — солом'яний капіталіст боком на землю гримає. І тягне за собою мене й гвинтівку із багнетом.

Поки я встав, поки нарешті визволився від опудала — в очах від надмірного напруження та переполоху вовсім стемніло. Не знаю, куди ще далі бігти? Яке опудало вражати? І опудала, і гасла у мене перемішалися в якусь сіро-багряно-попелясту масу...

— Яке наступне опудало колоти? — благаю порятунку у Горяєва. — Чи те, що спереду трибуни?

— Біжи подалі від трибуни! Щоб тебе менше бачили. Аж он, у той куток, до того, з бомбою, фашиста.

Став бігти... З трибуни мене якесь високе, облямоване медалями, цабе спиняє...

— Чого ти, — звертається цабе до мене, — як опудало проколюєш, то плачеш.

— Не плачу, товаришу...

— Бо плачеш! І мекаєш, мов бичок недорізаний! Хворенький ти боєць... Хиряве сотворіння...

— Стараюся, товаришу...

— Старася. Чи ти, бува, туберкульозом маленьким не хворів?

— Ні, не хворів. А віспою — то так. І золотухою. І коклюшом приболював.

— Приболював. Плохенький ти. Ну, що ж, іди проколюй капіталістів, якщо ще маєш силу...

Дрібочу до цілі й нехотячи гадку розплітаю: які ще дива в армії бувають. Можна знайти серед начальства приятних людей. Не всі деруть горлянку, як нал Горяєв. Колись дідок військовий... Назвав мене так ласкаво переляканим телям... А ось тепер... Ось цей як підійшов. Із жалістю, із зрозумінням...

«Туберкульозом чи хворів». Чи бач, розжалобився. Ліше було б, коли б замість жалости, із армії, на всі чотири сторони, мене пустив. Ех, коли б мене звільнили від цього пекла! Як би я дременував додому! Як би п'ятами накивав від цих казарм, багнетів і опудалів із позолоченими животами!

Поринувши отак в приємні мрії, навіть не зчувся, як всі опудала попрочинав... Ледве на чисте поле не вигнався... Давай тоді чим швидше повертати та крайніх капіталістів багнетом шматувати. Відлив, за всіма правилами, одного. Другого... А з третім — мішанина. Багнетом розмахнувся вбік, щоб сили набиратись — й на гасло «Хай ворог помира — ура!» наткнувся. То коли тільки наткнувся — півбіді. Зірвав його, по землі поволочив і, врешті, заплутався між ним. Щоби розплутатись, те гасло на якогось солом'яного капіталіста перечепив.

Глядачі мене очима пожирають. Дехто сміється, а дехто — ахає. А я, опам'ятавшись, став, мов би з кам'яної брили вирубаний... Ні живий, ні мертвий. Що ж буде далі? Знову арештують? На гасла, скажуть, навмисне кинувся. Гасла хотів переколоти. Ворог у советській військовій уніформі.

Горяєв надбігає... Викрикує штаповані слова, які я нераз уже чував... Мармиза, каліка, гадюка та інші лайки із багатющого брутального горяєвського словника. Що я, мовляв, ще щастя маю. Бо здер і перетоптав не дуже дороге гасло. А що було б, коли б плякат з портретом генералісімуса зачепив?! Пропав би, як раз свиснути. Забрали б і запроторили туди, де мочарі, свіги і де шакали виють.

Вчитував мені довгенько. Я слухав і на вус мотав... Що я мармиза, гадина — він, безумовно, бреше. На такого, здається, я не скидаюся. Але що мені доля посміхнулася — він правий. Коли б я вождя-генералісімуса проколов — уже не був би я оце отут на полі. Забрали б і загнали б...

А стріляння й багнетування продовжується... Тільки багато хто з трибуни, та й з простих глядачів, не спостерігає, як бійці стріляють та багнетом володіють... А на мене дивляться. Мов би на якийсь цирк чи непересічну дивовижу. Я наступаю на опудало — очі всіх за мною. Я обмотався, заплутався мерзеним гаслом — очі мене не кидають.

Я всуваю набій у гвинтівку і лягаю... І приціляюся. А позаду мене скупчилося люду... Сорочинський арма-

ров бушує... Вигукують, сміються, плещуть у долоні-
чкають...

— Дивись, як він готується стріляти. Як гембу ва-
кусив...

— А як ногами ловко дригає.

— Нервовий парень. Побачиш, не вистрелить.

— Наверно вистрелить. Але куди поцілить — то
секрет.

— У нього цівка кудись угору дивиться... Мабуть
у той лісов...

— Та ні, у небо. Бач, хоче хмари поклювати.

Я більш зіщулився, боронячись від їхніх клинів...

Намагаюсь не думати про насмішки. Попереду на
мене позирали розмальовані чотири голови в шоломах.
Диверсанти. Один із люлькою, три інші — без нічого.
Лише вишкірилися і блискають хижими зубами. Я мушу
кулею пробити ту голову, що з люлькою. Якщо вцілю
у люльку — дуже добре. Якщо у око — гірше, хоч не-
погано. Коли ж моя куля зачепить шию або маківку во-
рожу — справа вікудишня. Не вмю, значиться, стріляти.

Примощуюся, прицілююся... Придивляюся, як би то
під люльку влучити. А люду зорить... А якесь цабе з три-
буни прийшло і збоку стало... Якийсь полковник.

До нього зразу Горяєв кинувся:

— Товаришу полковнику, тут збоку небезпечно. За
цього — показує на мене — не ручаюся. Він цілиться
вперед, а вистрелить ще вбік або угору.

— І так він може.

— Може. Підіть, будь ласка, трохи назад. Здається,
назад стріляти він не вмів.

Коли полковник став за мною. Горяєв скоманду-
вав «Вогонь!»

Моя ївинтівка знагла бабахнула. Пальнула неса-
мовито... І штовхнула мене в плечі... І заглушила... В
одному вусі тоненько дзвонять балабончики, а в іншо-
му — протяжні важкі дзвони. Телень-телень, дзінь-дзінь,
бом! Чимось перепаленим пахтить і ріже в очі. Я через
силу підводжуся, обтрушуюся... І біжу до диверсанта із
люлькою. Куди влучив? Ану ж бо пощастило і в люльку!
Або в око! Шукаю пробоїни. Щось непомітно. Шукають
всі. Ні знаку. Диверсант ані кришечки не вшкроджений.
навіть ніде не черкнутий мовою кулею. Яка невдача! Зна-
чить пропало. Схибив.

— В яку ти з чотирьох мішенів поціляв?

— Та нібито в оту. Хіба я знаю.

— Повинен знати.

— Ну, знаю. Цілювся он в отого, під його люльку,
а може куля пішла кудись інакше. Я ж за нею не ходив.

Перевірили усі мішені — ніде немає знаку-познаку.
Поглянули бічні прикриття — даремно.

— Піди до гаражу, — лютується Горяєв, — може
десь на стіні знайдеш.

Обдивився гараж, без мене передивилися тиноц,
стовпці, дошки — безрезультатно. Аж зовсім обіч відда-
лене деревце прочахнуто якоюсь кулею. Без сумніву,
мовою. Полковник, той, що його сержант, для більшої
безпеки, просив позаду стати, потер стурбовано поти-

лицю й Горяєву завзято руку стискує:

— Дякую, що звідти мене прогнали. Ну, цей же фрунт і стріляє...

— А я вам що кавав. Я його знаю. Він ціляє прямо, а попадає на боки або у стратосферу. Коли він має зброю у руках, треба за спиною в нього стояти. Бо збоку може вбити за одним махом. Не встигнете і застогнати. Лиш бац — й нема.

Знову я в центрі уваги всіх. Підсміхуються, дошкулують словами. А Горяєв від злости аж міниться. Кричить, що йому цього вже досить. Надоїло.

Я йому щиросердечно вірю. Бо й мені ця галасня та буча вже настобісіла. Але що вдію? Коли все це закінчиться? І як?

Просто неприємно, страшно думати. Присяйбі. І як це може закінчитися??

Я — ЛЮДИНА

Тягнуться марудні дні. Гнічуся, мучуся, що так повільно тягнуться.

У рідку вільну хвилинку, вив'ялений муштрою, дивлюся з свого ліжка ген-ген поза казарми. На волю. Отам то люди розкошують. Ідуть по хідниках, як кому захочеться. Повільно, швидко, підтющем, з підскоком. Або і зовсім — нікого не питаючи, не слухаючи жадної команди, — стануть. Роздивляться, покрутяться, як заманеться — і знову йдуть. Ніхто їм не викрикує безперестанку «Струнко», ніхто не вимордовує сержантськими набридливими примхами: «лягай», «вставай», «біжи», «живіт вбери», «не гнися», «зігнися».

А тут ось нестеменна каторга. Набридло-остогідло. Все рухається, мов на коліщатках. Велике коліщатко, маленьке, гарненьке і поганеньке. Я якраз оте нещасне коліща, що завше не туди, де треба, рухається і скрипить, і яке Горяєв раз-у-раз загвинчує та підчищає.

— Куди це витріщив очі? — голос низу. Ну так, Горяєва лиха година принесла. Буду мовчати. Погиркає-погиркає — та й перестане.

— Куди, питаю, дивився? І що з своєї башти бачиш?

— Індію побачив, — зо злости поглузував із нього.

— А ще що?

— Джунглі. А в джунглях звірина. Така, як...

— За образу командира —
позачергова праця. Прибрати
умивальню. Чуєш?

— Чую. Сказися.

— Ах, так. Двічі до умивальні! І на додаток огрівати
лазню. Повтори.

Ну, думаю, і бузувір. Реп'яхом вчепився, щоб ти
був ліпше маленьким згинув. Треба повторити, бо ще
розпалиться й на тиждень пошле до умивальні.

— Єсть прибирати й огрівати умивальню!

Накликав біду на свою голову. І треба ж було мені
з ним посперечатися? Не ліпше було б умовкнуту чи пе-
ресилити відразу й крізь зуби процідити якусь заяло-
зену приемність? Мовляв, дивлюся, товаришу Горяев,
у вікно, спостерігаю, як буйно проквітає наша любима
«родіна». Від такої відповіді він зразу б відчепився.
Так ні! Настовбурчився відразу. «Дивлюся, бачу Індію.
І джунглі. І звірину...» От і заробив. Всі будуть перед-
ранковим сном втішатися, а я по умивальні плазувати.
От життя.

Удосвіта сержант здирає з мене простирadlo.

— Вставай!

— Хіба вже час. А щоб ти... — хотів спросоння
послати його до підземного болота — і вчасно стримався,
опам'ятався. Він лише жде, щоб я його образив. Щоб
мати добру нагоду додатковою карою мене нагородити.

— Що ти хотів сказати? — присікується анахтема.
— «А щоб ти»... Ну, ну, доказуй.

— Кажу, а щоб ти луснуло. Таке твердуюче ліжко.

— Базікай.

— От вам і «базікай»! Думали, що вас я прокли-
наю! Не спіймали.

— Колись зловлю.

— Дідька лисого.

— Не розглагольствуй. Хутко вдягайся. Поки всі

сплять, причепурити мусиш умивальню. Щоб все блищало, мов дзеркало. Марш!

— Та не кричіть, мов з цегу тількищо зірвалися.

— Марш, марш!

— Та йди під три вітри! — урвався вже терпець мені — чого горлаєш? Радієш, що пельку маєш сильну? От сатана!

— Ага. Знов грубіянство! — і ну бо перечислювати по поверхах моїх і маму, й бабцю, й діда... — Три рази прибирати умивальню!

Зціпивши зуби, взяв щітки, відра, порошки, заніс до умивальні, тоді замкнувся зсередини і почав розпланувувати працю. Повитирав стіни, вичовгує до лискоту підлогу, коли чую — сигнал! Оклики! «Швидше, швидше! Просипайся! Зодягайся!»

В тихій до того казармі затріщали ліжка, загунали кроки, загули різнобарвні голоси.

За хвилю хтось нетерплячий шарпнув двері умивальні.

— А що там, пожежа чи землетрус, — обурююся я із умивальні, — що ти так трясеш двері?

— Пусти. Кортить... помитися.

— Хай трішки покортить. Ходи невмиваний.

Той тупцюється за дверима... А я собі плазую, підлогу нагираю, прирівнюю її до дзеркала. Коли чую, біля дверей уже ціла черга зібралася. Гунають ногами в двері, крутять ручкою.

— Не крутіть, товариші, — кажу їм через двері, — бо не впусчу.

— Як не впустиш, гадюко, — лає мене якийсь особливо недисциплінований, — коли нас ось тут зібралося сто людей. І всі за животи тримаються.

— Хоч тримайтеся, хоч ні, а не впусчу! Мені наказано віддано, щоб все блищало, мов те дзеркало.

— Та й воно буде блискіти, — молять вже мене гуртом. — Лише двері відчини.

— Еге, — відповідаю їм крізь замкову дірочку, — вам лише відчини. Ви миттю тут зробите конюшню. А мені треба показати працю. Нема дурних. Давно перевелися. Терпіть, товариші.

— Не терпіться.

— Що за буржуазний пережиток... «Не терпіться!» Коли я терплю тут, у умивальні, то ви терпіть, не галасуючи, поза дверима.

Врешті, підбігає Горяєв. Гримає щось сердите, нечленороздільне. Хоч-не-хоч мушу відімкнути. Крутнув ключем, і двері з усієї сили хряпнули в стіну. Посипалася глина, тиньк... Суцільна маса людських тіл рушилася всередину... Змела з свого шляху відро, щітки... Навіть мене не помилювала. Збила з ніг. Я плазом повалився на цементову долівку. І лише завдяки моему сиритові (я вчасно в безпечне місце, під умивальник, перекотився), вона мене у поспіху не розтоптала.

Із схованки спостерігаю, що твориться. Ото содома несусвітня! Ото ніг набиралося! В незграбних та рудих, мов би цеглина, черевиках. Яка одноманітність!! Яка нудна подібність!! Сотня однакових підметок, каблуків, шнурків. Не сотня, тисяча до тисячі. Таких же сірих

кашкетів, сорочок, штанів... І не лише сіро вдягнені... А й сіро ходимо. Сіро «Ура» зіпаємо. І коли б у кожного не різні очі — блакитні, чорні, попелясті, впереміш — можна подумати, що в нашій середині теж безнадійно порожньо і сіро.

— Ей, ви, пустіть на волю, — гукаю з-під умивальника.

— Сиди. Дратував нас — тепер сиди. Хай змілини на голову покапають, дрючок.

— Від дрючка чую то й не дивую.

— Мовчи, бо вгрію!

— Рука всохне.

— А я ногою стусану.

— Покорчить.

Той стусанув наравду, але, що я відсунувся, в стіну носком огрівся. Я з радости хихикнув. Той перегнувся, щоб мене внизу руками помісити — та хтось для жарту штовхнув його, і він також на підлозі опинився. З цього й почалося. Валять один одного на цементівку, борюкаються, один у одного милом поціляють. Комусь вручили мітлу, як символ влади, надягли на голову, замість корони, драге відро і королем проголосили. Піднесли короля над головами і з удаваною гідністю на умивальник, тобто на трон, посадили.

— Хлопці. — благає новоспечений король, — скажіть мені. Горяев як побачить...

— Ні, ні, Горяев десь надвір подався, — захоочує хтось від дверей.

І ще хвилину тому одноманітна маса піби струсила з себе сіризну.

Розійшлася сміхом, дотепами — стінам тісно. Гарцюють посередині якийсь дикунський танець... Вигукують, під такт поплескують долонями по череві... Тоді стають у чергу й приносять дари королеві: зубні щітки, ремені, мотузки, мило... Хтось приніс у жмені води і сповістив, що дарує володареві Чорне море. Аж раптом схопили присадкуватого хлопчину за руки і за ноги й покляли, як найвищий дар, у підніжжя королеві.

— Живий товар в одвічне володіння. Що накажете з ним вдіяти?

— Засмажити з нього котлету — наказує король, і хлопця роздягають. Той верещить, борониться, але даремно...

— На котлети не годиться, худий! — доповідає хтось королеві. — Ми його засушимо і подамо для королівського бенкету замість тарані.

Я вперше за довгі три місяці у війську спостерігав, як люди шалено бавляться. Говорять, що кому на язик збрече, танцюють, як хто попаде. Точнісінько, як вдома, на волі, колись я біснувався.

І так хороше і радісно на душі стало. Забулося відразу, що мене звалили на підлогу й мало що від гніву не розтоптали... Забулося, що ці ж, що зараз отут живують, частенько з мене кепкували... Про все забулося. Я мимоволі приєднався до їхніх вигуків і сміху... Трусив руками і тупцював... І примовляв, як всі, щось недоречно, принагідне, але бурхливе, голосне. Мені здава-

лося, що в кожному лиці багато сонця, буйности, життя.

— Ох! У-у!

— Мо-мо-лю!

— Тух-тух-тух...

Душі наші прорвалися крізь гімнастборки, плащі військові, шинелі — і понеслися на всю широчину, на волю, на вічно юне поле, на кучеряві села й освітлені електрикою міські проспекти...

— Ой, гоп ти-ни-ни!.. — один.

— Кину кужіль на полицю!.. — інший.

— На вгороді-і верба ря-я-я... — затягнув і ніяк не може витягнути ще інший.

І враз, серед веселого розгардіяшу, в дверях, з'являється Горяєв... Його лице закам'яніло від подиву та гніву. А очі блукають з кутка в куток, мов би виловлюють та припечатують покаранням кожного з розбешкетованої, недисциплінованої братії.

— Струнко!

І миттю безладдя здригнулося. Спинилося. Всі лица, що ще ось-ось недавно, пашіли радістю та сміхом, якомь зашиділи та засірили знов. Клеймо одноманітности, байдужости відбилосся в недавно ще розбурханих, розпалених обличчях. Одне лиш «Струнко» — і всі один до одного пристосувалися і дорівнялися. Однаковими черевиками, в однаковім вбранню, з майже однаковим посугленим і кисло-сірим видом, всі виступають з умивальні.

— Хто з вас почав?

Ніхто не обзивається. Так ніби не дочули його по-

грозливого запитання. Виходять мовчки, втупивши в підлогу погляди.

— Ти прибирав. То ж бачив, хто починав?

От кара Божя. Не мав до кого приченитися — до мене. Ну, що йому сказати?

— Хто починав?! Ніхто, — кажу йому. — Само почалося... Отак — ні з сього і ні з того — трах — і вискочило... І почалося...

— Звідки? Від кого?

— А хіба я знаю.

— Бельбас!

— Дякую.

Але на цьому не скінчилося. Горяєв, не знайшовши провідника та винуватця, покарав усіх. Ані один не має наступної неділі відпустки. Ані один не йде до міста.

Братія як вчула — за голови схопилася. Дехто розраховував помандрувати в парк, на «полювання». Ану ж яка красуня задивиться на бідолашну душу, загорнуту у непривабливий, мипачого кольору, мундур.

Дехто вже давно призначив побачення і з тріпотінням серця очікував неділі. Інші збиралися у місті награтися доскочу в карти й попиту оковитої. Не фабричної, вітампованої сороківки. А саморобної, стовідсоткової, що від однієї проби щипцями стискає горло й туманить душу. І на тобі! Усе ламається.

До мене звертається один, що має в місті студентку з медінституту. Молить, благає...

— «Чудо», скажи отій непотребі, що ти почав.

— Ти що, з групи звалився.

— Скажи. Горяєву ти вже і так набрид. Йому вже надоїло тебе карати. А я в неділю матиму волю. Моя Клава веде мене за місто, до батьків. Вони оце тепер заріжуть кабанця. Там сала і ковбас — хоч одбавляй.

— А сала привезеш?

— А трісну — привезу. Шматок, як півруки. Йди до Горяєва.

Роздумую, чи варто сало вимінювати на додаткову кару. Коли біжить наш Дон Жуан, що має колекцію адрес вдовичок з Одеси та околиці.

— Друже, рятуй. Два місяці, що кожної неділі, пленявся хвостиком за нею. І ось, нарешті, клюнуло. Склеїв побачення. І — катастрофа. Покарали. Не вийде.

— Побачиш трохи пізніше.

— Не можу. Тоді вже буде вдома її руїна.

— Яка руїна?

— Чоловік. Старий, що кашляти уже йому не в силу. Генерал. То ж бачиш, оця неділя буде прощальною. З французьким коньяком і патефоном. Амури першої класи. Й не тільки це в мене амури. У всіх вже заплановано. Слухай, заради колективної любови, брехни разочок. Пожертвуй раз собою. Скажи, що в умивальнику ти розпочав. А ми підтвердимо. Тебе чи так, чи сяк не пускали й не пускатимуть до міста. То дай же нам покуштувати трохи волі... Ну?

— Кажеш, буде коньяк і патефон.

— Буде.

— А принесеш мені?

— Тобто, кого принести? Не патефон же?

— Ні. Хоч трохи коньяку.

— Слово.

— Ну й добре. Домовлено. Іду я до Горяєва.

— Слухай, — напівдорозі перетинає він мене, — ти нікудишній вояк... Але добрий хлоп'яга. Ти — людина.

— Та мушу, — відказую йому. — Хіба за сало і коньяк не варто стати інколи людиною.

Пішов. «Признався» до гріха. Горяєв чомусь не дав жадної додаткової кари. Лише нагородив мене, як завжди, повінню добірних і недрукованих прокльонів. І наостатку виштовхнув коліном із кабінету.

І все. А братія зате мала довгоочікувану недільну волю.

НЕВДАЧА В ЛАЗНІ

Від політичної години ніхто не звільнявся. Хоч я перед обідом ітиму до лазні й до присмерків грітиму там воду, але політичну мудрість ніяк не можу пропустити. Обов'язково мушу вислухати.

Горяев розгорнув на півстіні мапу світу, взяв від більярда палицю і ну бо нас політикою врозумляти.

Мовляв, Советський Союз стоїть, як скеля, як маяк, а навколо нього капіталістичні плазуни сичать, звиваються. І тут же взявся плазунів поіменно називати: Японія, Франція, Еспанія. Коли ж черга дійшла до капіталістичної Фінляндії, Горяев палицею побродив по Греції, по Індії і, врешті, штрикнув у Центральну Афріку.

— То не Фінляндія. Там кроводили й носороги! — хтось поправляє.

— Не вчи мене. Сам знаю, — відгризається «географ». — Фінляндія ще гірша від крокодила. То справжній бегемот. Так і хоче ковтнути нас з ногами.

— Не ковтне, в неї ротик маленький.

— Хто тобі казав?

— Пушкін.

Сміх. Я розбадьорився і також вмішуюся. Поправляю.

— Товаришу сержанте, — кажу, — піднесіть палицю. Фінляндія вище від Советського Союзу.

Ех, тут Горяев як накинеється на мене. Як заволає

не своїм голосом! Як заляскає по стільці палицею.

— Хто тобі утиснув у твою пришелепувату голову, що Фінляндія вище від Советського Союзу? Ніхто й ніколи не стояв вище. Запам'ятай.

— Та на мапі...

— Мовчать! Ставиш капіталістів вище.

— Чекайте...

— Ні писни. Підриваєш обороноспроможність нашої країни. Марш зараз же до лазні!

Іду і потерпаю... А що як той невіглас піде до вищого начальства і доповість, що я не десь у темному кутку і нищечком, а привселюдно і повним голосом принижував Совети і вихваляв, та де там вихваляв, підвищував, до небес підносив капіталістів.

Відразу причеплять мені якусь контрреволюцію чи шпіонаж. І доведи, що ти невинний. Доведи, що ти людина, а не верблюд чи якась «імперіялістичська акула».

Господи, і чому мені так нещастить в житті? Чому на мою голову сипляться звідусіль нещастя? Хоч би куди пішов, хоч би що розпочав — біда зо мною неодмінно приключиться. І нікуди від неї, горбатої причепи, не сховаєшся. Раніше, як лягав спати, її нарешті позбувався. Засну — і від війська утечу. Втікав у поля, жита, стежки і в повне небо прозорі, з розтиканими хмарками, блакиті...

От снилося... Я бігаю босоніж, у подраних, дивацького фасону й кольору, штанцятах. Гудзик від них відпав, і я рукою підтримую, щоб зовсім вони не зсунулись. І бігаю, й видряпаюся, куди лиш очі дивляться, куди

тільки химерній дитячій мрії не заманеться. Залізаю між бур'яни, між допухи, на вишні, ганяюся на березі за жабами, після дощу розмішую болото на шляху й буду хати... Не такі тіснющі, підсліпуваті, як у нашому селі, а справжнісінькі палаці. Палац для себе, для тата й мами, для сестер, палац також, хоч менший, для Сірка. А нашій кішці, що задушила на сідалі нашу голубку, не буде жадного палацу. Вона за кару житиме в колгоспній стайні.

І знову бігаю... А волі — вгорі і знизу — оком не обняти. Блакитна воля, життя, бур'яниста... І до всього хочеться добігти, а потім роздивитися... Дігнутися й від радощів заверещати...

Так спершу снилося мені. В такий хороший світ я перескакував, кидаючи казарму, команди, Горяева та інше військове неподобство. А згодом і це минулося. Тепер і в снах годі казарму кинути. Лиш ляжу, лиш зімкну очі — біда горбата та паглата тут як уродилася. Приболює мене військовими наказами, підсміхами, клинами та лайками. «Струнко!», «Куди стріляєш, ковчизило б тобі!», «Кроком руш, у карцер!», «Вставай! Лягай! Замри! Скажи! Мовчи, не писни! Згинь на місці!..»

У лазні ще порожньо. Казан води нагрітий для перших замуранців, що ось-ось сюди заскочуть просто з маршу, з поля...

Аж ось... ввалилася орава. Чоловік із сорок. Роздяглися й наввипередки під душ, щоб мило захопити. Половині пощастило, а решта стоїть з порожніми руками і на мене вороже позирає.

— Їй, ти там, — погукують, — ану сюди!

— А може б так культурно, — кажу, — без «Ей» і «Ну». Я ж не коняка.

А вони мене на глум:

— О, вибачте. Ми, бачте, не знали, як вас величати. Ваша задрипана достоїнносте?

— Ваша імператорська величносте. зголошуємо ввічливо — мила чорт-ма.

— Давай. «Військове чудо», мило, або ми з тебе зробимо!

— Не зробиш, бо худий. На мило не годжуся, — викрикую я їм. — А мила ж було п'ятдесят шматочків. Ви його самі через жадність вашу розікрали. І приховали.

— Куди ж по-твоему ми приховали? Ми ж голі. Хіба до пула прив'язали?

— Не знаю, як ви його вхитрилися покрасти. А що покрали — факт. Тепер попробуйте помитися водою та руками.

— Як то руками?

— Шкребіть. Здирайте бруд руками. Милом помитися зуміє кожний дурень. А от без мила чистим бутк — ото штука.

А вони, не довго думаючи, протест організують. Хто цеберкою по підлозі грюкає, хто просто для більшого гармидеру долоньями по животі дрібушки вибиває. Менш енергійні свистять та ухкають. Бучу підняли таку, що лазню роздвигає.

— Товариші, — кажу, — утихомиртеся. Що це ви за африканські танці затіяли? Без одягу і такий джаз

почали. Хоч вуха затуляй. Як у джунглях. Майте совість, зупиніться! Та це ж Одеса, а не Нігерія чи Конго з крокодилами.

— Мило!

— У мене не милотопка. Де я вам візьму. Як дуже мила закортіло. Вдома, напевне, бачили мило раз чи двічі на рік, по празниках. А тут, у війську, розніжилися, кожного тижня лізуть під душ. Та ще й з майже пахучим милом.

Вони ще завзятіше взялися тарабанити в цеберки... та по животах руками плескати... З'явилося якесь треторядне начальство. Пояснює голим захисникам Советського Союзу, що мила в нашій країні обмаль. Але вже в недалекому майбутньому, в наступних п'ятирічках, партія та уряд підвищать милоіндустрію на сорок чи п'ятдесят відсотків — і кожний буде напашощений дезинфекцією вволю. Намилюватися буде, як захоче. Хоч тричі вдень, якщо, зрозуміло, в нього шкіра міцна й не тріскатиме від надмірного вмивання.

Братія стишилася. Та що ж їй лишається після таких хороших обіцянок зробити?! Лише стишитися. Не будуть же продовжувати «джазову» музику, бо небезпечно. Начальство може подумати, що вони не вірять у квітучі миловарні пляни партії, не вірять у майбутню дезинфекцію, у майбутні п'ятирічки та прогрес. А це не жарти. Це може накликати біду. І то велику.

— Що ж до сьогоднішньої купелі, — радив начальник, — то треба зрозуміння. Треба ділитися наявним милом. Хай один трішки намилиться й віддасть шматок

чок іншому. Інший ще іншому. І так далі. І будуть всі колективним ланцюгом милитися.

— Так негігієнічно, — заперече хтось з голої компанії.

— Хоч негігієнічно, зате економічно. Збережемо зайвий шматок мила для країни. Прискоримо побудову комунізму на землі та її околицях на сто відсотків.

Потішивши отак військових голяків, що вже під крантами розломлювали мило та ділилися, начальник перейшов до мене.

— Ти тут працюєш?

— Та ж бачите, — показую йому на зодягнений поверх військової одежі халатик, замочений водою та забруджений вугіллям, попелом, дровами. — Видко, що тут працюю.

— Тому, що мила недохват — дай хлопцям подвійну порцію гарячої води. Хай вволю миються.

— Не можу, — злегка не згоджуюся я. — Ніяк не можу подати подвійну порцію. Є норма. Котел води на двісті душ. Як дам їм вволю — іншим нестане.

— Дай, — не то просить, не то наказує начальство. — Щоб було лихо-тихо. Бачиш же, які вони нервові. Якщо лише не так, як їм бажається — зараз же цеберками по животі себе лупцюють. Скандал зчиняють. Дай.

— Та мені що, я дам. Але як інші прийдуть — а гарячої води не буде. Ті теж зугарні голими по лазні маршувати та в цеберки, мов у ті бубни, вибивати. Ліпше дати трішки цим, а трішки тим — і клопоту не мати.

— Дай вволю! — гнівно вже до мене. — Торгуєшся зо мною, як на базарі.

Ну, мені що. Я всі кранти відпустив — і вода полилася на цементівку, мов з водоспаду. Хлопці і милися, й дубовими віниками жалилися... Як надокучило — взялися водою битися. Наточать повні цеберки — і один

проти одного виступають і один одного з усього маху обливають. Нарешті вибралися з лазні... Я хутчій у кочегарку, зирк — а води гарячої в котлі на дні лишилося. От рахуба. А тут, диви, нова партія залазить... І роздягається... І біжить до крантів... Обливаються, милом розділяються. Вачу, буде лихо.

— Товариші, — кричу, — гарячу воду вибовтали. Мало лишилося.

— Нам ще вистачить, — й намілюються далі.

— Не намілюйтеся, бо води, як кіт наплакав. Кепсько буде.

А вони, замість спасибі мені сказати, на глум мене взяли:

— Іди, йди до казанів.

— Іч, старший помічник молодшого підмітайла по-лівився.

— Твоє діло казан підливати, а не нам наказувати.

І так обсміюють мене, погордливо покликують. Ну, думаю, кляте зілля, помистеся ви дідька лисого. Пройде ось хвилин десять-п'ятнадцять, побачу, що ви заспіваете? Як під крантами завештаєтеся та заївалтуєте.

Постояли вони, покрутилися під душію, чимало намочилися, намилилися...

Тепла вода зразу стрімким струмком пішла, тоді уповільнилася, аж так крап-крап — і перестала. Кінчилася. Вони, мов навіжені, кранти крутять, вертять — холодної водички повно, а теплої немає. Вони намоклі, намілені, мов ті примари, бігають по лазні.

— Гарячої води!!

А я їм тріюмфуюче:

— А казав же! А попереджав же! Не лізьте, мов те стадо, гуртом під кранти, бо буде неприємність. Тепер вамі побачили. Гарячої нема. льодовою, на здоров'я мийтеся.

— А коли даси гарячої?

— Хіба я знаю. Як хватить дров. за півгодини приготується окріпчик. Чекайте.

Як то чекати? Голі. Не будемо чекати.

— То в милі залізайте в одужу й ідіть під три вітри. І не морочте голови.

— Ти що, здурів?

— Ще ні, — відгазую. — А ви?

Мовчать. Тільки якийсь із голяків свистить і кулак несиметрично складений, показує мені.

Перегода знов мене чіпають:

— То що ж порадиш нам робити?

— Сідайте й ждiть. Спiвайте якоїсь гуртової, маршової, щоб час швидше проходив. А я почну наново гріти. За півгодини буде. Спiвайте, справді.

— Співати радить! Сам співай, якщо тобі так весело.

— Ми підемо до командира, поскаржимося! — хтось пробує мене страхати.

— Сперше, — кажу, — мило зберіть із тіла, а тоді вже одягайтеся та скаржтеся. Дивися, голонупенки, лякають. Я вже бувалий. І лякалий. Не вірили, як попереджав, що води гарячої, як кіт наплакав. Не вірили. Тепер на власній шкірі переконалися.

Зчинили вереск. Не лазня, а божевілля. Верещать. мов навіжені.

— Тихо! — прощу. — А то надворі подумують, що в вас шкіру пасочками зривають, або в котли з окропом закидають. Майте совість, тихіше.

— Ага, боїшся крику.

— Чому боюся. Кричить, але не так запоморочливо

Як я і сподівався, з'являється третьорядне начальство. Доповідаю йому. Мовляв, я виконав його попередній наказ повністю. Дав першій групі води вволю, але...

— Що але?

— Ось цим, — показую на голий метушливий вереск, — ось цим... забракло...

— Чому забракло??

О грім з ясного неба! Де відшукати слів, щоб його, негідника, прибити! Він мене запитує чому? Він, що мені звірячими очима й голосом наказував пускати воду вволю! Тепер — чому? Від гніву мої очі ось-ось вискочать з орбіт. Коли б очима можна людину вражати, я б його, коротконам'ятного, зараз би своєю люттю з ніг звалив і спопелив.

— Чому?? — і далі відчуваю, що не зугарний слова сказати. — Та ж ви... Хіба забули... Наказували... давати вволю...

— Нічого я не забуваю. І нічого не наказував. А що води забракло — ти винуватий.

— Я!

— Ти!!

За все своє життя я нікогiсiнько не бив. Обридливi

мені паліччя, бійки. Але у цю хвилину я ладний був, коли б то мога, схопити в руку гирлигу й помагати нею брехуна, куди попало. Зсікти його до непізнання. На шматки, мов гуляш. Але... Поперше, не було гирлиги. Подруге, я від природи мав крихку тілобудову. А мій заклятий ворог викохав такі м'язисті плечі й шию, через які нетрудно гнути обруччя.

Я його, коли б навіть ужив усієї своєї сили, переможеної на велетенську ненависть, ніяк не подолав би.

І я з розпуки лише подумав: «О, чом мені не дано пащі лева, я б його напевно розшматував!» — і з розбитим серцем, спустившись в кочегарку, почав котла підігрівати.

Г А В — Г А В

Вечорами в казармі царювала незносна туга, заплета в ідучий тютюновий дим, простуджену до неможливого хрипіння гармонію та розладжений гістєричний грамофон.

Збирались грунками і, позіхаючи, вислухували, як якийсь принагідний агітатор незграбними, нуднючими словами, переповідав ще більш нудніші новини із радіо чи з «Правди». Або виходили з казарми на подвір'я, ставали біля мурів і дивилися, як сонце, без жадної команди, стелилося й лягало спати. А дехто просто падав горілиць на ліжко й зорив угору так, мов би світ для нього непотрібний, а він у світі лишній. Ще інші адресували до дорогих та рідних ковертки, заклеюючи в них свою приборкану, заланцюговану солдатську душу.

Під вечір відкривали вікна, свіжість з-поза мурів вдиралася між триповерхові ліжка і ще сильніше роз'ятрювала патлату вечірню сірість й пригнічений людський розгاردіаш.

Ось ірійко з ліжок перекидаються словами:

— Ей, що було б, коли б зібрати всю нудьгу з нашої казарми...

— І випустити на вулицю. Еге?

— Не доведи Боже! Запліснявіла б уся Одеса.

Сміються. І знову до стелі прилипли нерухомими очима.

— Хлопці! — хтось із протилежного кутка, з висоти, мов би прокинувшись, гукає й до половини ліжка вниз звисає. — Хлопці!

— Що?

— А чи ви помітили, вже тиждень миша тут не бігає.

— Згинула.

— Як то?

— Ти бачив?

— Авжеж. Від нудоти, бідака, склерозу мозку, бачите, схопила.

— Справді?

— А що ж, стану брехати. Вискочила з нори, в казарму — а тут її хандра — цал-царап — і задушила.

Щоб хоч трішки розворушити у вільну вечірню годину затиснених казармами та уніформами людей, придумали рятунок... У вигляді інструкції, розклеєної по всіх сірезнах закутках і прочитаної та розглумаченої нам політ-працівником. Отже, інструкція дораджувала, як треба найуспішніше й найліпше нашу солдатську братію у вечори та свята з цупких обіймів хандри й нудоти виривати. Наказано організувати самодіяльність... Заохочувати військовий люд, щоб він, де лише мога — танцював, деклямував, співав, чи іншим якимсь способом потроху сам себе розвеселяв. І, зрозуміло, найбільше уваги приділити клубові, де є куденька, але справжня, театральна сцена і аж дві скрипки — одна з смичком, а друга хоч і без смичка, але з усіма струнами.

І там же, збоку, валяється ще пробитий наскрізь бубон і припорошене, облізде, не знати з якого віку, фортепіано.

Виходить, умов для всяких драм-комедій є аж досить. Бракує лише талантів, які б ту сцену та спорохніле музичне причандалля підчистили, прихорошили та на службу занудженому війську в повний рух пустили.

Пішла погоня за людьми, що можуть народ втішати й розважати.

Почалися по всіх відділах розшуки талантів. У відділі Горяєва, за його ж такі словами, сама гола бездарність згуртувалася. Ні козлотона, щоб хоч би поганенько підспівував, ні танцюриста, ні гітариста. (Горяєв особливо сприймав гітару, коли вона брєніла під огірочки та чарчину). Правда, серед нас знайшовся піяніст. Хоч музикант і нікудишній, але руками працював по інструменті. І цілком стерпно працював. Він міг, наприклад, лівим вказівним пальцем «Собачий вальчик» та «Ой, умру я, умру, похоронять міня» демонструвати і водночас співати. Але він був Горяєву мало потрібний. Окрім свого собачо-похоронного репертуару, він, на жаль, більш нічого не міг грати. Ані советського хоч би якогось задрипаного маршу, ані «частушки», ні якоїсь ліричної мелодії про трактор, «Катюшу» чи там партію. Анічогісінько не вмів. А навчити його чогось нового й бадьорого не було під силу. Поперше, не було бадьорих нот, по яких би він навчився грати. Подруге, коли б Горяєв і дістав де воти, то піяністові вони б не придалися, бо

він, окрім скрипичного ключа, нічого на папері не міг як слід розпізнавати.

Далі. В нашому відділі виявився ще один талант. Свистячий. Він свистів всілякі опери, симфонії... Різні пісні: вуличні, до яких він особливий майстер, любовні, каторжанські. І навіть висвистував майстерно про партію, Сталіна і дещо про Хрущова.

Тоді то начальству пригадався я. Правдивіше, їм пригадалася моя Елеонора Дузе. Кличе мене до себе сам старший лейтенант. Найповажніша і найстрашніша цяця. Я став перед його столом і очікую знайомих неприємностей. Очікую, як стане ні з сього і ні з того лементувати й зіпачи. А він рукою на стілець указує. Подумайте, мене припрошує сідати. Таких див від нього, їй-бо, я не сподівався. Дивлюся на стілець — вагаюся: чи справді він припрошує, чи лиш глузує.

— Сідай, таланте оскандалений! — і він вищипав від приязні передні зуби. А голос в нього такий м'якенький.

Я присів на кравчку. Стілець, мов би на зло, заскреготав. Мені і ніяково. Й моторошно, й лячно. Вичікую. Нащо ж я знадобився тут? Яку ж бо несподіванку він готує? Він здібний на все. Може погладити й ошпарити словами.

— Виходить, ти грав у театрі?

Я від природи створіння неміцної вдачі. Завжди боюся прямо відповідати. Коли він мене так зопалу спитав, я трішки й зам'явся. І зажурився. І переполошився. Сказати, що грав?! А грець його знає, що в нього на думці? Може знову розлютується, як тоді, за Еле-

нору Дузе?! Відпекатися, мовляв, не грав і грати не збираюся. Ненавиджу грання. А чи повірить? Аджеж про театр у «Книгу запитів» писав. Товаришам всілякі те-

атральні вісеаїтніці розповідав! Ні. Спробую ухилитися... Викручуватися... Не заперечу й не підтверджу. І так — і сяк. Вилитиму словами, поки не вижене із ка-

бінету, або не скаже, чого від мене хоче.

— Ну, грав же в театрі?

— Та як би вам це влучно висловити. І так — і ні.

— Щось ти мені димок межи очі пускаєш. Як це «так і ні»? Грав же у п'єсах?

— Траплялося в школі.

— У яких драмах?

— Позабувалося вже. Здається, одного разу в «Ой, не ходи, Грицю» виступав.

— За кого? За Гриця?

— Та ні, як би то сказати. В допоміжній ролі. За сценою, в першій дії, кричав якомога «Дозвольте колядувати».

— А ще де грав? — запитує й з-під лоба не то суроро, не то ехидно на мене глипає.

— В «Наталці-Полтавці» якось поталанило. В кінці п'єси...

— Що? Завісу подавав?

— Е, ні. Коли збиралися на радощах всі танцювати, я стола зі сцени забиравав...

— А! — і в оте «а» лейтенант вклав скільки превирливости, що мені аж не по собі стало. — Тепер ясно. Ти був у театрі п'ятим колесом до воза. А я на тебе, шалапуте, розраховував, як на крем'яну гору. Думав тебе вечорами із служби відпускати, щоб ти театром бавився. А ти, виходить, в театрі всього-на-всього столи виносив та релігійні забобони за сценою кричав.

Ех, пожалкував я страх за тим, що йому тількищо сказав. Якої ж шкоди собі я заподіяв! Та хто ж мене

тягнув за язика! І як же я себе покривдив! Яку ж жалюгідну театральну кар'єру я йому розмалював! Ой, трісну від досади. Так щастя зблизька до мене усміхалося — і на тобі — я його своїми ж нерозумними словами відігнав. Ой, горе! Хоч бери і сам себе обвинувачуй, сам себе лушщою і від болю та печалі плач! Та коли б було знаття, що цього разу він мені готує не якесь там неподобство, а справжню милу несподіванку — я йому про себе й про театр наговорив би несотворені речі. Гори золоті розмалював би.

«Думав тебе вечорами із служби відпускати, щоб ти театром бавився»... — вертілися в думках його слова... І вабили мене, й жалили... І підштовхували, заохочували мене до нових кроків.

Я помалу-малу, опанувавши свою ж злобу на самого себе, попробував легенько і зграбненько назал поплазувати... Мовляв, я не тільки дріб'язком у театрі був. А грав і великі ролі. Раз, у постій влясі, пам'ятаю, зображував на сцені піонера. Ще й зараз пригадую кінець, коли то я до всіх тремтячим альтимом вигукував:

Ми — піонери

Нової ери;

Маєм що їсти —

Ура комуністи!

— Пуящий віршик. — після павзи, багатодумно похвалив він твориво. — А може б ти його колись так вечірком братві відрапортував. Багато в ньому патріотизму й лірики. А особливо там «ура» доладу вміщено. Відчитаєш?

— Не пам'ятаю всього. Залишився у голові лише оцей шматочок.

А сам посмішав, розворушився. Та де ж бо! Йому подобається мов декляматорське мистецтво. Так на мене споглядає, мов би не сумнівається в моїх талантах. Ану буду вихваляти й звеличувати себе далі. Може й сприйме, як щирю правду? Чого на світі не буває. І моя уява розбуялася... І розбазікався ж я тут... Розхвастався до краю...

— Думаєте, — кажу, — я тільки піонером був. І більші ролі діставалися. Грав у «Запорожці за Дунаєм». І грав самого Тараса Бульбу.

— Тараса Бульбу? Не йому віри!

— Йй-право! Клянуся. Не бачити мені армії, коли брешу.

— Але ж Бульба здоровило. І з отакецьким вусом. А ти ж непоказне, слабке створіння. Та ж Бульба товстий, жирний, а ти пісний, як оселедець.

— Пісний, а грав під перший сорт, — веду я далі й для більшого підтвердження нахабно дивлюся йому просто в вічі. — Грав. Мені чіпляли вуса. Я надягав ватяну фуфайку наспід, під сорочку, щоб груди козацькі для публіки виднілися. І був тілистим козаком. Любо було глянути. Огрядний та плечистий. Лише голова була куценька. Хтось, пам'ятаю, навіть хотів портрета з мене відтворити — та фарб. здається, відповідних не було.

Він на мене лїниво споглядає й ворухить з роздуму уста.

— Тебе слухати — голова макітриться. Нічогосінько не розберу. Ти натуральне «чудо». Тількищо казав, що грав лише за сценою, столи одні таскав... Аж тут — уже до Тараса Бульби враз доскочив. Ніяк не розберу, коли ти брешеш. Признайся добросердно, коли збрехав — тоді, чи ось тепер?

— Тоді брехав — важу.

— А тепер про Бульбу правда?

— Ага. Чистісінька.

— А може навпаки?

Стою я й потерпаю. Ану ж знову накинеться, що не в одно почав крутити. Хоча не видно в нього познаж люті. Лице ніби погоже, очі світяться нормально, не вовтузиться на кріслі. А може в нього потайний характер: ззовні блаженний, а всередині скажений.

— Ти знаєш що?

— Що, товаришу старший лейтенанте?

— Тебе без горілки не розбереш. Але нехай. Ось маєш завдання. Бойове, так би мовити, прохання. Виконаєш — похвалю, провалиш — заморю.

— Як заморите?

— Біганиною, муштрою, роботою зморю. Не я, Горяєв це для мене зробить.

І виклав мені плян. Щоб відділ Горяєва вибився на добре місце, щоб він примітним був на цілий полк, щоб про нього знало і його хвалило найвищєє начальство — треба влаштувати щось. Щось незвичайне, непересічне, щось таке, чого у нас до цього часу не було. Що саме? Треба влаштувати, як приписують інструкції

згори, для війська вечір розваги. І подати на цей вечір, як на тарілці, готовеньку, гарненьку, смачненьку і смішненьку якусь таку штукенцію.

— Яку таку штукенцію? — не зовсім я збагнув його кулінарного окреслення.

— Чекай. З'ясую. Інші відділи готують, згідно з інструкцією про культ-розвагу, танці, гармонії, частушки, а ти візьми й упродовж двох тижнів, вечорами, засядь у клубі, понатужся, понапружся й зготуй штукенцію. Комедію яку, чи п'єсу. Байдуже що. Аби зі сцени ролі путньо говорили.

— А яку ж п'єсу накажете давати?

— Іди й шукай у бібліотеці. Яку захочеш — грай. Лише, щоб швидше ваш відділ з'явився на сцені у повній театральній підготовці. Ну, як? Подобається тобі мій задум?

— Мусить подобатися. Це ж наказ.

— Не зовсім. Це наказ і просьба. Іди, чого похнюпився. Хоробро берись за діло. Побачиш, як після вистави тебе на руках бійці носитимуть.

— Або дрючками битимуть, — кинув я йому з порогу й вийшов.

І охота бере мене до праці. І страх проймає. І хочеться. Ой, як хочеться. І боюся, що попечуся. А може виграю? Або накличу на свою голову ще більшої біди?

Що буде те й буде! Берусь! Відмовлятися від чогось спокливого не в моїй натурі.

Просидів щось два вечори у військовій бібліотеці. Переглянув прерізний драматичний мотлох. Поперечи-

тував з десяток лицедійств. Аж десь під північ вертаюся в казарму. Очі щемлять, у голові перевертається від тієї «мудрости», що я від драм-комедій у поспіху набрався. Дряпаюся до свого ліжка, а братія з-під ковдр:

— Станіславський вернулися із праці.

— Та що ти кажеш?

— Ага. Актор погорілого театру лягають спати.

— Режисер ансамблю «Відірви та викинь».

— Ходяча пародія в шинелі.

Образливо стає. Тут би так помочі потрібно, так тяжко і лячно починати... А вони кепкують, охоту відбивають. Коли це — з ліжка Дон Жуан — всевладним окликом моїх противників припишує:

— Ей, сарано недосвідчена! Нехай тобі заціпить! Чого до хлопця пристає?

Я підбадьорився. Я не самотній. Мене обороняє не будь-там хто, а найбільший козир з нашої казарми.

— А що, може й ти в театр записався? — не вгамовується якийсь із найвищих ліжок. — Чи, бач, і Дон Жуан артист. І він культурний.

— Мовчи, бо перцю дам.

— Диви, він нахваляється побити!.. За кого? За якесь там «Чудо». Лише спробуй.

— І спробую. Змію лице в пампушку. Ану ще писни. Усе причаїлося, стихло...

Мені полегшало на серці. Дон Жуан якимсь неписаним законом, від самого початку, став у нашій відділі царком. Він не мав ані комсомольського квитка, ані великої освіти. Зате були м'ясиста шия, великі кулаки й

вважаючий, мов дрантивий контрабас, шипливий голос. Ці якості примусили всіх нас його боятися й до деякої міри шанувати. Ввесь відділ його слухався. Коли він на кого сердився, то і вся братія на того насідала. І навпаки, коли він когось обороняв, то ніхто опісля не осмілювався на того нападати.

Отже, Дон Жуан вперше за мене заступився. Та ще й як? Зопалу, з таким звірячим нервом... «Змією лице в пампушку». От здорово! От мені підмога. Під таким захистом може справді п'єсу без всякого скандалу підготую й виставлю.

Наступного вечора обдумував, які п'єси мені найяскравіше збереглися в пам'яті. Довго вагався — і устійлив нарешті: найбільше подобаються «Король Лір» Шекспіра, «Марія Стюарт» Шіллера та сучасна п'єска «На кордоні» без автора (на обкладинці, на тому місці, де мусів би позначуватись автор, змальовано було червоний серп і молот, багнет і агресивне свиняче рило).

Ну, «Марія Стюарт» відпала, бо не було кому грати Марію-героїню. «Король Лір» мав багато довгого балакання і то не завжди ясного — і вивчити його впродовж двох тижнів, хоч би під найспритнішого суфлера, здавалося мені мало можливим. Отже, лишилося театралізоване видовище, з серпом і молотом та свинячим рилом — «На кордоні».

За згодою Горяєва, я дав оцій штувенці значно ліпшу назву, а саме: «На советському кордоні». Ця п'єска мала приблизно такий зміст:

Новоспечений червоноармієць кидає вдома свою дів-

чину і йде в армію. Точніше, йде охороняти десь біля Манджурії кордон советський. Охороняє він той кордон на полі. З гвинтівкою, з собакою та червоним прапором. Аж, враз, собака лементує: схвильовано, голосно, патріотично! Чому ж бо то собака, отой, так би мовити, не цілком свідомий чотириногий патріот, гавкає невпинно? Чому? Бо кордон переплазовує темна істота, заклятий ворог, японський самурай... І ось! І ось, коли прокралосся каюсне капіталістичне зілля ще далі вглиб... Зненацька — трах! Лясь!.. Зав'язується смертельний рукопашний бій між советським вартовим і самураєм. (Собака на сцені не з'являється. Вона кудись забігла спереляку і час-від-часу за сценою погавкує). Ворог помирає. Червоноармієць поранений на траву лягає... А прапор гордо іншим воїнам, що наспіли з допомогою, вручає.

Я думкою уже намалював собі, як це видовище препишно з'явиться на сцені. Моя буйна фантазія пугала по найцікавіших уривках і розширювала їх, підсилювала та прикрашала. Наприклад, який можна бундючний початок втяти. Розлучання. Він — рідне село кидає. До кордону поспішає. Вона, чорнявочка, лишається сама. На вулиці вони востаннє збираються й прощаються. Тут можна дати і шептання, і зідхання, і обіймання, і цілування. І врешті — вона від сліз і горя згинається, а він із цигаркою в зубах, із свистом віддаляється.

Або як урочисто можна розрежисерувати другу частину п'єси. На полі, на кордоні. Поле шумить. Червоноармієць проникливо у далечінь зорить. У нього з-під кашкета молодецька чуприна вибивається, а за спиною

червоний прапор розвівається. Аж ось хмара по небу йде! Ворог з ножем повзе! Собака — гав-гав! Червоноармієць поранений на землю впав. Але червоний прапор із останніх сил все вище й вище підіймав...

Ех, і розпрацювати можна п'еску. Де невпізнання!

Я зібгав на радощах книжчину — і не гаючись, з бібліотеки — до Дон Жуана:

— Костю, — відхекуюсь і трясу перед його обличчям п'есою, — знайшов підходящу шпукенцію. Здається, я її здолаю... Зліплю... Я буду герой. Того, що має лице з вісною, візьму за самурая. Бракує ще того, що гавкає.

— Де гавкає?

— За сценою. Бракує нам собаки.

— Візьми Горяєва. То вроджений барбос. Гавкатиме — аж у вухах лящатиме.

— Та не жартуй. Насправді. Треба, щоб хтось за сценою по-псячому волав. Собаки треба.

— Знайдемо, «Чудо». Не журися. Людей тут малувато, а собачні повно. Є серед кого вибирати. А ще тобі чого бракує? Може барана? Маю одного на приміті. Старий баран, з погонами.

— А, облич. Барана тут не потрібно. А от одну жінку, так.

— Жінку пошукуєш?! — І Дон Жуан на хвилику задеревів, втуливши зір кудись у далечинь. Аж раптом, осяяний якоюсь думкою, загарцював навколо ліжок. — Ідея. «Чудо!» — і від припливу надмірної енергії, він п'ястуквом огрів себе в чоло. — Ідея!

— Яка ідея? Де?

— Отут, — і він вже пальцем постукує у скрю. — У моему казані. «Чудо», для твоєї п'еси потрібно дами?

— Потрібно.

— Маєш.

— Що маю?

— Маєш даму. Мамзель, любо поглянути. Фігура — не надивитися. Вушка маленькі, носик куценський, а устопька пухкенькі. Ямочки приваблюють на щічках. І коса закладена навколо бубликом. Кажу тобі, вишита Анна Кареніна.

— А хто ж вона така?

— Моя Розалія Григорівна!

— Яка твоя Розалія?

— Моя. Тобто, старого барана, полковника, що в штабі нудиться, дружинька. Ах, «Чудо», який ти молодчина! Яке ти золото! Та ти мішок із діамантами та перлами.

— Чому я золото і перли? Чого мене так возвеличуєш?

— Бо ти моему серцю, моему коханячку допомагаєш. Тепер моя любов, моя Розалія, матиме причину приходити кожного вечора до клубу.

— Як то кожного вечора? Її роля куценька. Я її щовечора на пробу не потребує.

— Мовчи, не сердь мене. Вона приходитиме щовечора. Ясно! Ти матимеш пробу з собаками, із самураями, а я з нею. «Чудо», кажу тобі вдруге — ти людина.

— Та йди під три вітри. Тебе, я бачу, не здихаюся.

А скільки роцьків твоїй, чи пак, полковникової Розалії?

— До сорока шести призналася...

— Ой, держіть мене, бо зімлію. Згину на місці! Сорочок шість! Костю, не каліч мені п'єси! Не паргач Розалією справи! Героїня за п'єсою — дівчина — чорнявка шістнадцять років. Не вийде діло. Треба шувати іншої...

— Уб'ю, коли найдеш щось іншого. Лише моя Розалія. А яку вишнівочку вона приберігає. Хильнеш — і огріває, і звеселяє, і в дрімоту видає... Ото питво, ото нектар безцінний. Розалія тихцем сюди мені заноситиме. А я й про тебе не забуду.

Я здався. Ну, що я міг вчинити? Аджеж він учепився за цю нагоду цупко. Коли б я лише попробував відмовитися від його Розалії, він би розлютувався не на жарти. І відразу б із приятеля, якого слово поважається всім відділом, зробився б моїм найлютішим недругом. Його єдине слово проти мене стане сигналом, щоб братія на мене нападала, зневажала та мене нехтувала. Чи мені ще цього тут не доставало?! Нехай лишається Розалія! Нехай буде не шістнадцятка, а п'ятдесятка. Аби лиш лихо-тихо.

Невдовзі всі ми зібрались у військовому клубі (в пивниці нашої казарми): я і той, що висвистує вуличні пісні (він же буде й гавкати за сценою); і той із віспою, що зображуватиме в п'єсі самурая; і той, що тарахкотить пальцями по фортепіяні («Собачий вальс» та «Ой, умру я, умру»). Ну, і врешті. Розалія із Дон Жуаном. Я вирішив озвайомити «ансамбль» із лицедійством. По-

чав лише читати першу картину — Розалія і Дон Жуан підводяться. Втікають у сусідню кімнатчину, пояснюючи з посміхом мені, що звідси, через стіну, вони зможуть моє читання прегарно чути.

І розпочалася підготовка. Одного вечора я з собою репетицію проробляю. Пізніше, з самураєм. Далі — я з прапором та самураєм. Аж десь на шостий день я допросився Дон Жуана, щоб він на півгодини випустив із кімнатчини Розалію. Щоб з нею проробити мені сценку із розлучанням та цілуванням.

Нарешті, «На советському кордоні» ніби підготовлено. Спра ще п'єска, кострубата, невідшліфована, але немає більше часу над нею мізкувати, немає терпеливості довше в пивниці мордуватися та без кінця патріотичним гавканням за коном утішатися.

Настав довгоочікуваний вечір. Клуб по вінця переповнений здебільшого простою солдатнею. Але де-не-де напереді, й начальство проглядає. За лаштунками — суєта-суєт. Вештаються, кому тільки не лінь. Пристають до нас, акторів, дораджують та підправляють.

Розалія у кімнатчині готується. Дон Жуан допомагає їй розмалюватися, допомагає, як сам він каже, щоб вона, хоч здалеку, якщо вже не на шістнадцятку, то, принаймні, на двадцятьп'ятку виглядала.

Я та інші у комірчині позбивалися. Також шмаруємося, приміряємо та зодягаємо... Я, зрозуміло, найбільш непосидючий. Гарячкую, нервуюся. І не дивно. Я відповідальний за лицедійство. І на мені, властиво, тримається вся дія. Я за п'єсою мушу бути героєм. Струнким.

вродливим, мускулистим. З широкими плечима, з могутньою грудною кліткою. Коротко — красень на всю республіку.

Отож... Мальовилом надаю лицу хоч грішечки привабливих та героїчних рис. Щоб м'язи та грудна клітка випиналися, надягаю на своє хиряве тіло червоний вовняний светер. Тоді на светер чорненьку піджачину. Аж врешті, поверх оцього штучног тіла, натягую військову сорочку.

— Ну, як — звертаюся до того, що свистить та гавкає. — видко тепер груди й м'язи?

— Аж забагато видко. Тепер у тебе груди спереду і ззаду. І руки товстелезні, мов би розпухли. А голова мала, мізерна. мов би дитячий м'ячик.

— Чого ти до голови чіпляєшся? — серджуся вже я. хоч знаю, що його слова — то суцця правда. — Голова маленька та дрібненька. А що ж маю робити? Не можу ж голову, як груди, вовняним светером розіпхати...

Замиготіло востаннє тричі світло — й погасло. Завісу хтось із скреготом стягнув по перержавілому дротові...

І розігралося...

Розалія на сцені. Стовбичить, похнюпившись. Тобто замислилась. мене чекає. Я входжу. Ще не встиг своєю наречену, тобто Розалію, обійняти й поцілувати. як братія в залі зашуміла.

— А знаєш, що то на сцені появилoся?

— Що?

— «Чудо». Те, що на цвинтарі боїться вартувати. Те схарануджене та перелякане.

— Що? Отой задрицаний орденoносець. Отой худий, кістлявий, вуглий.

— Він же, він. Диви, достеменно опудало.

— А чому ж у нього тепер живіт і руки такі здорові?

— Ганчір'ям понапихав — от і здорові.

Мене жаром осипало від сорому. Примітили! Зразу кинулось їм у вічі! «Вуглий, кістлявий...» Це на початку. А що посипеться на сцену під кінець? Страшно подумати! Але що маю вдіяти? Нічого. Мушу грати...

Дійшли до слів:

— Любий соколе! — вона, тобто Розалія, мені.

— Сизопера соколице — я їй. — Іду я кордон оберегати. Чекай мене. Ти ще молода-зелена. Повернуся — тобі якраз тоді буде вісімнадцять — і поберемося навіки.

— Навіки разом, — повторює вона, — у радості, в біді, чи в нашому колгоспі.

Знову на залі неспокійно.

— Ото отій, бупімто, має бути за два роки вісімнадцять. Та вона ж вже полиняла від давности.

— Вона моїй бабусі старша подруга...

— Вона напевно має вісімнадцять років і шістсот місяців.

— Теж мені, взялася грати дівчину. В неї мабуть внуки більші від мене, а вона на сцені нерозпуклу квіточку зображує.

— Цсс, — хтось притишує.

— Чого зацитькуєш?

— Цсс! То Дон Жуанова симпатія.

— Невже? Ну, то тоді інша справа. Вона вже й не така стара. Лиш трохи давня.

Не знаю, чи Розалія вслухається до того, що виривається із залі... Чи вона чує? Напевно чує, бо вигуки досить голосні. І як на неї такі коментарі впливають? На її лиці, розмальованому начервоно, не розбереш, чи

вона переживає... А чи її сором заливає... Бо я... Бо мене подібні зауваги просто вибивають з ролі. Я плутаюся. Кажу щось недоладне... Поспіхом та невпопад...

А зала ще потужніше сміхом заливається.

Я цілковито розгублююся. Ще більше приспішую... Хоч би скоріше, думаю собі, перша частина кінчалася та завіса опадала.

Ось-ось ще трішки... Я розмовляю з Розалією про любов. Я розлучаюся з нею. Цілую... І тут... Руки розкинув, щоб її обняти... А зісподу, чую, червоний светер та чорна піджачина висмикнулися — і збилися комом на спині.

А тут Розалії, за п'есою, слова підходять:

— Іди, мій соколе, — пищить вона до мене, — у військє. Іди маджурський кордон охороняти.

— Іду, кохана.

— Іди, хороший мій, — в'язне вона далі. Мене всього потом обливає, а вона ще до мене притиснулася й руками, мов щипцями, мою нещасну голову стискає. — Іди, красивий мій. Красивий, як калина, і стрункий, мов тополяна.

Вчувши тєє, братія за животи хватається:

— Стрункий, нічого вазати. Диви, он на спині в нього горбів не перечеислити.

— А глянь, он у нього з-під сорочки щось чорне виглядає...

— То тіло. Не мився, мабуть, неборака з місяць. От і тіло чорне...

— Там не лише чорне, а й щось червоне видніється.

— Червоне! То чисте тіло. В нього, видать, половина спини чистої, а половина — в бруді.

— Е ні, братів. Хіба не бачите? То в нього ганчір'я з-під сорочки виблискує.

— Ганчір'я? Нащо ж йому ганчір'я?

— Хіба не знаєш! Намостив на себе, щоб товстішим бути. Бо він худий же.

— А, правда. В нього пуп із хребтом ізрісся.

Як я не провалився від сорому? Я весь тремтів... Здавалося, всі мої сили вичерпані... Я вже не звертав уваги, що Розалія мені торочить... А сам проказував, мов запоморочений, якісь уривки речень...

Де я взяв сили дограти до кінця сцену розлучання — сам не знаю. Завіса ще й до половини не замкнулася, а я — драла — із кону. Забився в комірчину, в найглибший кутиєк, подалі від гамору людського. Хоч вигуки ще й досі стьобають мені обличчя й примушують здригатися.

— Не буду далі грати! — з притиском заявляю Горяєву.

— Попробуй! Я з тебе зроблю товчену бараболу.

— Не буду. — надріз повторюю. — Готуйте хоч бараболу, хоч котлети, а не буду.

Тут Дон Жуан мене втихомирює. Переконає, що так вже препаскудно не було. Можна сказати кепсько. Але буває й гірше. Буває, що публіка не лише вигукує, але й гнилими помідорами чи яблуками обдаровує.

— Та ти мене, Костю, не обдурюй. Ця публіка на мене й яблуко жбурнула б — та де ж його дістати. Тут

повні казарми гранат, багнетів, а помідора й яблука — нема.

— «Чудо», як допечеш публіці — вона і яблуко знайде. Або й стільцем на тебе кине. А тобі ж, бачиш, ніхто нічого не робив. Критикували трохи... Але без критики лише Сталін може жити.

— Балакай.

— Балакаю. А Розалію як патрала словами. А вона на їх усіх начхала. Оно, дивись, сидить розчервонена, як майська рожка, насіннячко лузає та мені моргає. А вона ж просто калічила виставу. А чи їй діймає совість? Ні тілечки. Чого ж тоді тобі журитися? Ти грав, можна сказати, більш-менш нормально. Правда, з переляку трохи заїкався, мішав горох з капустою. Ну, і оте кляте лахміття з-під сорочки горбом здулося і псувало твою і так не дуже привабливу фігуру. А все інше було терпиме. Справжнім артистам завжди спочатку неприємності трапляються. Запам'ятай. І знаєш, що тобі пораджу?

— Що? — я насторожився, очікуючи його ради. — Вже якась капость прибрела у голову?!

— Не капость, а спасенна рада. Кортить дізнатись? Ось слухай. Щоб ти на другій, останній дії почував себе невимушено, тобто, більш чи менш нормально, хлисни півскляночки вишнівки.

І не чекаючи моєї згоди, наливає й підносить мені аж до самісінького носа:

— Чуєш, які неземні пахощі. Ковтни нектару для сміливости.

— Не хочу.

— Козел. Ковтни. Так і з'явиться хоробрість. Тоді побачиш, не будеш по сцені ногами волочити. Орлом літатимеш! І фантазії приплине сила — хоч відбавляй. Говоритимеш чинно, плавно, справно... Не заїкаючись, не зупиняючись. Ну, не огинайся, прополіскуй горло!

Бачу, нема мені рятунку. Відкараскатися від нього мені навряд чи вдасться. Тим більше, що склянка в його руках ось-ось до моїх уст торкнеться.

Я, щоб довго не сперечатися, взяв напій. Покуштував. Страх, яке терпке, щипливе! Хотів ще раз посмакувати, як двері рипнули — і Дон Жуан накинувся на мене:

— Все видудли! До дна! Начальство йде! Пий одним віддихом і не кривися.

Я спорожнив склянку — і зігнувся. Всередині щипав, смигає. Так, ніби гарячого попелу напився... Розкашлявся... Аж, врешті, запив водою і трохи втишився...

Хвилини йшли... І справді сміливість до мене прибувала. Якоюсь шовковою теплотою і нез'ясованою ніжністю проївлялося моє тіло. Сіре, загрубіле оточення порожевіло, похорошіло. Й не дратувало вже мене. Ба, навіть більше — вабило. Я вже не сердився на публіку за її компромітуючі мою особу вибрики. Моя душа розширилася, роздобрішала, розм'якшала. Де ділися ніяковість, сором? Куди подівся несмак від усього того, що творилося на сцені зо мною та Розалією?!

— Будеш грати? — мабуть примітив, що в мене від нектару виростають крила, сміється Дон Жуан.

— Звичайно, буду. Та ще і як. Побачиш. Тепер не

дам себе в обиду. Не дозволю, щоб надо мною зала панувала!

— Правильно, «Чудо»!

— Чи правильно, чи ні — це мене, правду кажучи, мало цікавить. Але тепер я перекричу всю залю! Заставлю її вмовкнути і слухати мене.

Я вийшов на сцену, щоб роздивитися, як удекорували другу дію. І завмер від подиву... На сцені — справжнє поле... Підлогу потрушено травою. Під стіною змальовано зелене, в ріст людини, жито... Між житом де-не-де виблискують червоні маки та волошки. А збоку — прикордонний стовп із написом: «СССР — Манджурія» видніється.

Так оце тут, думаю собі, я буду із самураєм воювати. «Родіну» буду грудьми своїми захищати...

Підготувалися усі. Я — в дверях. Самурай — позаду мене. І той, що вкінці п'єси буде на фортеп'яні грати. І два театральні дріб'язки для допомоги (маленькі безсловесні ролі).

Скреготить завіса. Світло б'є мені в лице й зачмарює і так не дуже то прозорі очі.

Я з гвинтівкою і з червоним прапором проходжуюся біля кордону. Проходжуюся сміливо. Лише, як ставлю ногу прямо, вона чомусь убик сковзається. І коли я повертаюся, то трохи хилитаюся. А так все інше — красаота.

Отож, спочатку пильную мовчки. Аж так говорючи:

— Краю мій советський, — починаю я кінцеве лицедійство, — який ти прекрасний, який ти багатий. Нема

на світі іншої країни, де б так вільно дихала і водночас ходила та співала жива людина.

Тут я об щось невидиме спіткнувся і звалився, але негайно встав і обтрусився.

— Я оберігаю тебе, краю. Оберігаю від моря до моря. Від Балтики до Камчатки, від Полярного Полюса аж до Байкалу і пісків Монголії. Зо мною береже кордон мій вірний чотириногий друг Джульбарс.

Тут за сценою мусіло б загавкати, щоб глядачі зрозуміли, про якого, властиво, чотириноного друга я їм розказую. Вслухався, не чути ніякого гав-гав. Що, думаю, вони поснули там чи повімили. Я знову повтворюю: «Мій вірний чотириногий друг Джульбарс».

Анічирк за сценою. Грובה тиша.

Відвергаюся й сичу непомітно в комірчину:

— Гавкайте, окавни! Не псуйте п'єсу!

— Ще не час гавкати! — шепочуть вони мені з-за куліс. — Ще рано!

— Я дам тобі рано. От ледача личина! Ліньки вже за сценою погавкати.

Нарешті: — Гав-гав! Гав-гав! Гав-гав!

— Замокни, Джульбарсе. — веду далі лицедійство, — замовкни.

А в голозі від нектару розшумувалося, розрожевілося. Дивлюся па посипану, уже висохлу, траву, що шарудить у мене під ногами, на намальоване жито із маками й волопками — і мені чомусь в очах сріблиться і здавлюється серце. І рій думок, розніжених, як лінвий подих весняного вітру, огорнув мене. І я забувся

за п'єсу, за кордон, за самурая. Я зором затуманеним вчепився в жито... А жито вп'ялося мені в душу... Ми, мов би після довгої розлуки, випадково зустрілися і обнялися.

— Поле ж моє, поле, — мій голос від вишнівки бренів протяжно й сумовито. — Тебе я знову бачу перед собою. І тебе в казарми забрано, між сірі стіни вкинено. Та ти ж тут схирівш і силісніш. Тут навіть миша від задухи погибає.

— Голосніше! Що він там собі під ніс варнякає? — кричать із залі.

— Що ти до мишей вчепився? Цього за п'єсою немає. Опам'ятайся! — доноситься до мене з-за лантунків. — Уб'ю, каваліє! Підріжу.

Але ніякі зауваги, погрози та образи мене вже не діймають. Я їм на зло ще більше до поля прив'язався. Вкляк на одне коліно (на обидва не міг, бо з одного боку... гвинтівка та прапор теліпалися) і знову чи то заговорив, чи затужив-заплакав:

— Поле! Моє ти зеленаве, вітрами й небом пещене, дощами купане і променем голублене. Твої широти очима не досягнути, твоє степової волі нікому і нічим не скути... Ти прекрасне поле! Найпрекрасніше з-поміж найкращих писанок... Ти безбережний живий килим, мережаний стежками й посріблений козацькими могилами й горбами. Без тебе я не обійдуся, ти мені вкрай потрібне... Я тебе люблю, як батьківський поріг, яко повітря, хліб та воду... Як вечірню пісню...

Коли я тебе бачу, коли я йду й милуюся твоїми ни-

вами — я відчуваю силу. Тоді спроможний безвтомно бігати, безустану сміятися... Я спроможний тоді повним життям жити...

Повторюю ще раз, вглядаючись у твої заплетені волоссям коси: ти пречарівне поле... Ти сильне... І цілюще. Коли хто стомлений, знеможений — хай іде і падає на твої зелені груди... Хай відсвіжається і сили набирається. Коли слабує хто — хай спішить до тебе... І тобою хай милується... Й лікується... Якщо хто тягар на душі має — нехай несе до тебе... І там, на твоїх розлогих гонах, його скидає...

Поле! Я належу до твоєї неосляжної родини. Я твоє стебло, що поза мою волю занесено між пошліфоване каміння, поміж плісняві коридори й ґратовані замурані віконця. Я твій. Так, як і ти, я люблю простір, прохолоду, сонце й воду... Я люблю, так, як і ти, коли на світ благословляється, в росі купатися і першим променем втиратися... Я люблю, як ти, увечорі, втомившись, із сонцем прощаватися й на свіжому повітрі безкраїм небом та зорями вкриватися...

Я черпаю від тебе свіжости та рівноваги...

Я прив'язаний до тебе, поле, прив'язаний, як рідний єдиний син до матері.

Я сам себе згубив в твоїх ланах-просторах... Повір, згубив! І не знайду себе ніде, ані між димом й грюкотом міським, ні між фабричними гудками та трамваями, ані поміж казармами та мурами.

Моя загублена душа лежить отам... В ріллі, під борожною, де стежка до небосхилу в'ється... Або отам, де

ячмінь зріє і жито половіє... Чи там на роздоріжжі, де степовий струмок звивається, а над ним в шанобі овес схиляється... Схиляється і п'є зважнілими колоссами вологість й воду...

Я там всім подихом, порухом, думками...

Там де верба згинається і в дзеркало-ставок вдивляється, де птах розпурхується і стоголосим співом заливається.

Все чисте, гоже, мрійливе та погідне — належить тобі. Ти — моя гідність, сила і краса. Мій спокій... І моя буйність... Моя надмірна чемність і мое розхристане бешкетування...

О, коли б я, поле, міг від всеобіймаючої пристрасти до тебе розпорозитися на мільярди часток — і розсипатися, розвіятися над твоїм простором... І можливо частиною своєю твоє зелене море обіймати і пригортати.

Поле — з тобою бути — життям розкошувати... Світом любоватися...

Без тебе — мізерніти, в міському поросі поневірятися...

Я плакав. Дон Жуанова вишнівочка видушувала краплисті й часті сльози. Хусточки у мене під рукою не було і я почав прапором втиратися.

— Ти що, здурів?! Що ти прапором нося витираєш! Хочеш, щоб тебе арештували, — сичать з-за сцени.

— А потім, що ти фантазуєш, «Чудо»? Деклямуєш, мов у гарячці! Чого це ти молишся?! І на коліна падаєш! Та таких слів у п'єсі зовсім немає... Ти що, ума рішився?

— Що ти все поплутав. Чи ти забувся, що ти гра-

еш?! Ти червоноармієць. На кордоні. Он самурай зараз буде до тебе підповзати. Стріляй у нього! Лущою його немилосердно, коли ножем! Собака твоя гавкає, про ворога тебе попереджає... Чуєш, гавкає?

— Гав-гав! Гав-гав!

— Нехай, будь ласка, ота собака не гавкає й не витрачає сили, прошу по-людському її, — підступаю до стіни і тих, що в комірчині, ублажнюю. — Нехай сидить і курить. І спокій мені дасть. Нехай не гавкає!

— Як, нехай не гавкає! Та ж треба. Та актор охрип уже від скавуління!

— Хай хрипне. Мені байдуже.

— Нічогосінько не вийде з нього, він ошалів! — вже хтось примирливо кидає. — Він п'яний...

— Еге, «Чудо», — вже і голосніше й ласквіше — всі навперобій — звертаються, — еге, ти п'яний. Хильнув, дяволе, не в міру! П'яний?

— Так, п'яний! — розмахуючи руками до комірчини, підтверджую надломленим, з сльозою, голосом. — Я п'яний. І мене споїли волошки, жито... Поле... Бо воно нез'ясовано чарівне своєю волею, своєю розмаїтістю...

— Що ти філософствуєш?! Кинь жарти. Грай, окаянний, п'єсу. Ти на кордоні. Самурай повзе. Вбивай!

— Гав-гав!

— Не хочу ніякого «гав-гав»! — я розізлився і став протестувати настирливо, хоч не дуже то членороздільно. Не хочу я вбивати. Я хочу полем, як вітер, колихатися. Хочу, як мені захочеться, убезкрай розридатися, або на повний голос аж до зір сміятися. Я хочу без наказу,

по своїй волі, полем бігати, стрибати, борюкатися і по траві валятися...

— «Чудо», не роби дурниць! Пам'ятай про п'єсу...

— Самурай вже наступає...

— Нехай не наступає — кричу не своїм голосом і погрожую за куліси гвинтівкою. — Не хочу, щоб на мене наступали.

— Гав-гав! Гав-гав!

— Ура! — когось здувив за сценою патріотичний шал — і він вереснув. — Ура!

Врешті, «самурай» таки вискакує на сцену. І стусаном по спині мене дошкульно (не по-театральному, а справді) огріває. Я заточуюся. Не так від стусана, як від вишнівки. Але маю ще силу здійняти з плеча зброю, щоб його, клятого японця «прикінчити». І що ж! Ще не встиг зброю як слід у руки взяти, як у комірчині почувся постріл (хтось дошкою об підлогу гримнув...).

— Ти вже вистрілив у самурая! Вбив його — навперобій кричать з-за прикриття. — Вистрілив.

— Та як же вистрілив, коли ще гвинтівка за плечима?

— Не мудруй. Слухай, що тобі наказують. Ти ранений у спину, а самурай забитий. Лягайте, паразити, обов на підлогу. Чуєте?

Я присідаю з гвинтівкою і прапором... Аж так цілком валюся на підлогу. Біля мене, рядочком, самурай також вмирає.

Інший советський воїн (безсловесний актор) при-

бігає, від мене прапор відбирає і високо, тріумфально, його тримає...

Починається музичний супровід. За сценою відігравалося фортеціанно...

«Ой, умру я, умру!...»

Я лежу, не стогну... Я буцім то по-геройському вмираю...

«Самурай», яко ворог-негідник, стогне шалено, скреготить зубами... Тобто, конає...

А за сценою підсилюють кінцеве лицедійство:

— *Гав-гав!*

— *Ура!*

— *Хай живе «Родина»!*

— *Ура!*

— *Г-р-рр! Гав-гав!*

І, врешті, до цього кричачого й собачого патріотизму влітається миршаве баритонове сольо:

— *Ой, умру, я умру,*

Похоронять міня...

І родина не узнає,

Де могила моя...

— Не дізнаються, де могила моя... Але мені бай- дуже, де. Аби тільки на полі, — лепечу я, розпластаний по підлозі. — Аби на полі.

— *Й до могили моєї*

Да ніхто не прийде,

Тільки ранньою весною

Соловей запойот.

І тут почалася за лаштунками солов'їна бакханалія:

— *Тьох-тьох!*

— *Тю-лю-лю!*

— *Тіль-тіль-тіль-у-у-у!*

— *Гав!*

Я — на підлозі непорушний, немов закам'янів від втоми. Вже тільки навіть уста відкриті і щось від себе, наостанку, войовничого, патріотичного додати.

А з-за сцени мене штурмують:

— Останні слова кажи. Передсмертний викрик. Зараз завіса. Кажи: «Хай живе «родина!», кажи і в'чорту здихай!

Я зібрав останні сили, підвівся трішки й оперся ліктем об підлогу:

— Хай живе... поле! — І чомусь від гавкання, від тьохкання, від «Ой, умру я, умру» мені на душу налягла така печаль, так жалісно мені зробилося, що я зарюмсав, як малесенька дитина.

І хлипаючи, виголосив — Хай живе...

— «Родіна»! Товариш Сталін! Партія! — підка-
зують.

— Хай живе, — заливаючись сльозами, повторюю —
«родіна», товариш Сталін, партія... — Вмираю.

Завіса закривається. І під завісу:

— *Тьох-тьох!*

— *Тю-лю-лю!*

— *Гав-гав! Гав-гав!*

— *Ура! Ура!*

— *Ой, умру я, умру...*

Коли з мене вивітрилася вишнівочка, я сподівався кари... Всілякої. До самого Сибіру включно. Але на мое приємне здивування мене покарали лагідно. Горяєв бобу дав — і всього. Тобто, два рази на самоті мене в обличчя вдарив. Не з усієї сили, а впіврозмаху. Звичайно, кляв мене на чім лиш світ стоїть, казав, що я плів на сцені нісенітниці. Навіть контрреволюцію.

Але мав знову щастя! Поперше, мої дурниці, що сп'яна я казав, мало хто на залі розбирав. Подруге, я закінчив лицедійство напрочуд гарно, переконливо. Я так завзято плакав і кричав «Хай живе «родіна», «Сталін!», що начальство, а особливо політичне, просто зачудувалося... І здивувалося. І вирішило, що так горланити ім'я вождя і заливатися сльозами може лише сто відсотковий советський патріот. Отож, це мене врятувало... Мене звільнили від тяжкої кари...

SPRECHEN SIE DEUTSCH?

З театром у мене справа провалилася. (Хоч така невдача мене не дуже засмутила. По правді кажучи, який мій задум в армії закінчився щасливо? Ніякий! Усе валилося). Горяєв десь так із тиждень косився здорово на мене й мос ім'я не міг згадати без триповерхового лайливого наддатку. Пізніше він, на щастя, вгамувався і став мене, як завжди, без всяких вишуканих засобів, нормально тортурувати. Військова ж братія щодалі добрішою робилася до мене. Не знаю тільки через що? Може через те, що Дон Жуан за мене заступався. Можливо, братія ще добре в серці зберігала мій «благородний» вчинок в умивальні (коли то я, склавши всю провину на себе, звільнив їх всіх від кари). А може їм, селянським дітям, подобалося, як я в театрі, розпалений вишнівкою, поклою вклонявся і в коханні признавався...

Кажу ж, не знаю, що сталося з ними... Але багато хто із них проявляв до мене неприховану сердечність...

Пішли раз на військове поле мордуватися... Перестрибуємо обрубане паліччя, що стирчало вгорі загрозливим, гострющим шпилем. Як дійшла моя черга, я завагався... Чи подолаю? Із шкіри вилізу, а мушу переплигнути... Бо інакше... Мало втішного, як за гостряє зачеплюся і на ньому залишуся. Вже на доріжці. Заллющив очі, щоб біжучи, більшого страху не набиратися... Вже ледь-ледь з місця не рванувся... Коли... Дон Жуан

мене з доріжки згонить.

І до Горяєва так приязно, влейно:

— Сержанте, змилуйся над «Чудом».

— Як саме?

— Та воно вночі (навмисне виділив «воно», щоб жалісливіше було) стогнало. Ану ж захворіло. Мабуть всередині якісь сердечні чи душевні гайки відгвинтилися.

— Та що ти хочеш від мене? Нехай іде до лікаря. Той йому гайки попідкручує. Мені до цього діла мало.

— Нехай він не стрибає. Постав його десь збоку для фасону. Бо...

— Бо що?

— Бо стрибне й на гострих дрюках напшилиться. Одежу поспеє. Збиток для держави зробить. Та ще й в додаток покалічиться. Тоді не лише йому горе. І тобі, як командирові, мороки не обібратися.

— Але ж сусідні відділи он дивляться. Як я можу звільнити його від стрибання?

— Та я за нього ладний поплигати. Мені це що? З приемністю.

І не дочекавшись згоди Горяєва, перестрибнув за мене через паліччя три рази підряд.

Горяєв спочатку напіндючився, глипав не дуже приязно на мене. Але незабаром пересердився... І мене мов би не помічав. Навіть у мій бік не озирався.

Маршуємо до казарми. Я скористувався з нагоди — і в шеренгу Дон Жуана перескочив.

— Дякую. — шепочу й торкаю його ліктем.

— За що?

— Що визволив мене... Стрибав, мов той козел, за мене...

— Пусте. Я про таку дрібничку вже забувся. А ти, «Чудо», мене тримайся. Тобі, побачиш, буде легше дихати. Зо мною не загинеш. Я тебе ще в місто виволочу.

— Як виволочиш?

— А, чіпляєшся до слів. Кажу, я тебе ще в місто випущу, щоб на море, на чайок вволю надивитися. Щоб грохи розворушитися. Бо ти, бачу, ось-ось в казармах засушишся та заліснівш. Хочеш до міста?

— Жартуєш?

— Охота з тобою жартувати. Ось побачиш — піду, побалайдрую з Горяєвим — і він тобі, як повковий, перепусточку у рученята — тиць! — і війсь цілий день по всій Одесі... На всі чотири сторони.

І справді (диво-дивне!), в неділю, під час ранішого переключу, Горяєв моє прізвисьце вигукує. Я не без страху, з шеренги виступаю.. І потерпаю... Що буде? Чергова кара? Напучення? Словесний прочухан?

Він спершу мені пригадує, що я скидаюся на мішок глини, що мене ніяк не варто на показ виставляти... Між люди посиляти... А потім скривився, мов би йому під серцем закололо — і перепустку мені вручав... Я тримаю зелений папірець й не вірю своїм очам... Може він пожартував? І зараз, щоб мені дужче дозволити, відбере? Ні. Без жартів. Я володію папірцем... Ключем, що випустить мене на цілий день з в'язниці... Що дасть мені можливість, після довгої розлуки, зустрітися із волею.. І волю відчувати... Очима, легенями, підметками...

О, леле, думаю, оце вже вдосталь по вулицях, по парках та біля моря надихаюся та нахожуся. Оце вже по вінця попразникую...

Перед тим, як покинути казарми, Дон Жуан дає останні вказівки. Пригадує мені деякі місця, які я, на його думку, неодмінно мушу відвідати.

— На вулиці Карла Маркса, номер двадцять дев'ять, кімната вісім. Стукати злегенька двічі, а потім раз сильніше...

— Навіщо мені туди йти і стукати?

— Не перебивай! Чалалай, кажу тобі, туди. Там є горілочка. По два рублі за склянку. Та попроси півсклянки. Бо повну видудлиш — пам'яті лишиться. Второпав?

— Второпав. Але мені горілка упроклятілася. Далася мені вона взнаки, як п'єсу грав. Осоружно мені не лише її пити, а й дивитися на неї. Нікуди я, Костю, не піду.

— Не хочеш пити — їдь до опери. Ось адреса.

— Та я ніяку оперу не збираюся дивитися.

— Ой, «Чудо», який же ти нестерпний. Не заскакуй наперед. Вислухай. Їдеш до опери. Через два завулки, праворуч опери, будиночок із огорожею залізною. То тьотя Соня. Чоловік її в командировці. Десь аж біля Тбілісі вештається. Скажи, Костя прислав з привітом. Ти блондин, а вона за блондинами просто таки гине. Ну й обличчя в тебе не найгірше. Ручаюся, вона тебе обома руками привітає.

— Та...

— Мовчи. Як тьоті Соні не застанеш, без огляду.

чимчию на Молдаванку. До мадам Фі-фі. Маєш ось адресу.

— Костю, іди ти під три вітри. Не мороч голови. Мені ще тільки бракувало Соні та Фі-фі. Я маю свої пляни й туди, куди ти радиш — не піду.

— Підеш чи ні — це твоя справа. А адреси бери. Можеш же ти змінити думку, і адреси пригодяться. Не так?

І ось... я вискочив за браму... І подався геть, подалі від казарм, що на підгір'ї впилися в землю, мов веле-тенські брутатні гадини. Відбігши добрий клопоть, віддихався... Оглянувся. Військове містечко із віддалі вже скидалося на руду пляму, на іржу, що чотирикутником гризе зелену землю... Коли б на тебе, думаю, зійшов вогонь некельний, щоб ти, темнице, спопелилася дощенту! Коли б на тебе землетрус, щоб ти крізь землю провалилася й від тебе сліду не лишилося!...

Проклявши так, іду. Куди? А хіба я знаю. Вперед, до моря, до сонця... Підспівую, підтупцюю... Всюди озираюся, до всього приглядаюся...

Оббігав Дерибасівську, східцями Потьомкіна раз від гори до низу перебіг... Приморським бульваром перейшовся... Всюди життя вирує... Он дідусь із шпоном зігнувся до голубів... Біля трамваю штовханина: одна, пишна на тілі молодиця, затиснена юрбою, дзвінко свариться, а кошиком та ліктями шлях собі в трамвай торує... Малеча в скверіку пробує на псові їздити, а пес хвостом мотилає й до бруку прилягає. Діти знов його на лапи

зводять, а він, хитрун, знову з усіх чотирьох навмисне валиться. Потіха...

Навпроти мене жінка на лавочці плете щось з вовни... Біля неї візочок, а в ньому опецькуватий козарлюга-терebить пипку й рученята до сонця простягає...

Мені так кортить заговорити з кимось... От, хоч би з цією жінкою... Пересилюю несміливість, підходжу.

— Хлопчик?

— Мій внучок, росте, мов би з води, нівроку... А ви росте — генералом буде.

Відпала в мене охота розмовляти з нею. «Генералом буде»... В армію його готує. Та ще й всміхається, не знаючи того, яких поневірянь він там зазнає. Завчить десяток слів: «Єсть», «Слухаю», «Ура» — і буде їх, не думаючи, мов та папуга, місяцями, роками повторяти. Буде ціле життя в опудало цілитися та музикою, що гуркотить із кулеметів та гарматних жерлів, потішатися...

— Чому ти так скривився? — бачачи, що в мене жисла міна, дивується вона. — Не подобається тобі, що маш Толя генералом буде. Ти ж в армії і він буде армійський... Ти ж любиш армію?

— Люблю, — буркнув їй і відійшов. І вже дорогою у думці лаюся: «Торочип, жінко, казна-що. Та чи ти сліпа, чи по мені не бачиш, як оте твоє, армійське, дозоляє до печінок...».

Отже, не нав'язав розмови... Але дарма. Може ще... Ну, ось маю нагоду... Чоловік у брилі (певно з села!) яблука з відра розпродує. А зачеплю його... Перекинуся словами. Про село, про яблука, вишні, осокори...

Я приглядаюся до селянського бриля (старий брильок, з протрухлими посмиченими берегами)... А чоловік на мене — зирк — і ми стрілися очима...

— Що? Закортіло яблука, воєнний...

— Не знаю, як і сказати... Я не того...

— На. Диви, яке червонобоке...

— Але ж...

— Не треба мені платити... Знаю, у вашого брата — ні гроша. Одна шинеля та душа. Бери.

Дітлахи обступили чоловіка і він на них скеровує увагу: прикриває долонями відро, відгонить галасливих покушців, відпекуючись від їхніх мідяків... А я стою... З насильно вкинутим мені в шинелю яблуком... Треба підійти вдруге до брилика... І розтлумачити йому, що мені не яблуко потрібне... Він із села. І я. Кортить потеревенити... Ну, треба тільки трохи сміливости набратися. І все.

Отже, будь-що-будь...

— Дядьку, я...

— Не перебаранчай мені, людино добра, торгувати.

— Я хочу...

— Е ні, молодче, вибачай, другого яблука не дам.

І не проси.

— Я хотів би...

— Що ти не хотів би. Маєш одне — спасибі й за це казки. Чудернацький, бачу, ти хлопець. Дай тобі один палець, а ти вже усі п'ять хватаєш. Я не зобов'язаний армію кормити. В мене самого вдома на печі п'ять ротів чекає... Насилу відкараскався від жебраків малих,

а тут дорослий вдруге руку простягає. Іди з Богом...

— Я хотів поговорити...

— Говори зі мною хоч до півночі, а виканючити другого яблука не вдасться... Іди по-доброму...

Я приголомшений... Як недомадно сталося... Я не наважився його перебивати... Невже я справді скидаюся на прошака?

Ні, хоч не хочеться, піду на Карла Маркса. Попрошу півсклянки... Може тоді хоробрости прибуде... І я, нарешті, зможу душа-в-душу з людьми порозмовляти.

Двадцять дев'ятий номер віднайшов, а от восьму кімнату важко розпізнати. Всі цифри на дверях обшкрябані, затерті — і як ти на них пильно не дивись — нічого не второпаш. Лічу восьмі двері, починаючи від ганку — і ступаю. Прочиняються двері й у вузькому отворі закліпали запалі, з безбарвними бровами, оченята.

— Вам кого?

— Мене послали... Ви маєте...

— Маю. Швейцарські годинники на славу. І за півдарма віддаю. Заходьте...

— Я не за годинником...

— А... За горілкою. То чому ж сюди лізете? Он через коридор двері. Ідіть. Та баронеса дасть вам такої, що ви відразу очманієте.

— Вибач...

Вона, не діждавшись мого вибачення, хряпнула дверима...

«Баронеса», видко, підслухавши мою розмову із сусідкою, вийшла з кімнати.

Стала, загородивши огрядною постаттю своєю майже цілі двері. І, розчісуючи жмут зачіски на лобі, недбало придивляється до мене.

— До кого? — очі в неї колючі, а голос крижаний.

— До вас.

— Чого?

— Півсклянки.

— Молока? В мене не молочарня.

— Якого молока? Горілки.

— Горілки? А скільки ж тобі років?

— Всі. Костя прислав.

Ім'я Дон Жуана, видно, для неї має певне значення. Вчувши його, вона і сумирнішає, і привітнішає. Запрошує мене в кімнату та повторяє не без приємности: «Он як», «Он воно що». І навіть на знак вдовolenня показує мені передні зуби. Коли ж в моїх руках залопотіла новенька п'ятка, «баронеса» цілковито перемінилася. Показує всі зуби, підносить мені щось на зразок стільця й змітає з нього краєм широкої спідниці порох.

— Сідайте.

— Я стоячи.

— Сісти ліпше. Бо, бачу, ви юнак без досвіду. Ковтнете, а есенція...

— Яка есенція?

— Тобто, горілочка не туди піде. І можете, стоячи, на рівному місці спіткнутися... Чи так легенько заточитися. Сідайте.

Вона вправно висмикує з моєї руки п'ятку, ховає її десь аж під квартах і звідти ж дістає для мене решту.

І півсклянки мутної сизуватої рідини вже передо мною.

— На здоров'я. Але не всю зразу. Бо може горло зціпити.

— Дяку...

Не договори́в... Не зціпило, а заціпило мені. Якийсь вогонь попере́к горла став і багатограними кольками шпигає. Ні проковтнути, ні уста розкрити. А воно душить-шпигає. І вже не тільки в горлі, а й десь під п'ятками... Врешті, став кашляти! Бухикаю, що аж «баре-

неса» перестрашилася й від мене відступилася.

— Не так голосно, а то сусіди вчують. Подумайте, що вас тут ріжуть...

— Думаєте, що мені так хочеться. Пече сказано. І совісти у вас хватило таку гидоту продавати...

— Гидоту! Розбираєтеся ви в напоях! То бальзам, утіха для ума і зцілення для тіла. У мене вапа солдатня щонеділі літрів десять забирає і не нахвалиться. Горілочка на всю Одесу. Без конкуренції. Трішки лише після неї голова болить, але щоб хтось від неї вмер або ослаб — то ще, скільки мені відомо, не траплялося.

Віддав їй решту її «есенції», попросив води, щоб всередині вогонь притамувати — і йду... Коли... знову — рип — і заклінали навпроти у отворі ті самі безбарвні оченята:

— Отруїла? Еге! А я казала?

— Не отруїла. Не пив.

— Розумний. А в мене таки швайцарські годинники на славу, заходьте.

— Е, — відмахнувся і, перескакуючи по два східці враз, вибрався на вулицю.

Злий, що не сказати. Вогню дала. Добре, що лише ковток вхопив. Бо коли б все вихилив — сконав би. Провалилася б ти разом із своїм бальзамом...

Приморський вітерець б'є мені в лице. Я поволі остигаю...

Блукаю біля будинку опери, перебираючи в думках місця, куди б мені заскочити. Туди пляную... І туди... Але всі пляни плутаються. Я не можу на жадному зу-

пинитися... Бо з горба мені здається, що біля моїх ніг лежить широке, свіже і спокійне, як сонна дитина, море. Воно — як дзеркало, в яке кортить безліч разів вдивлятися, як ковзанка, де можна без кінця уздовж і вширину ковзатися...

Гурт підлітків привертає мою увагу... Парком, в напрямку до мене, лементували школярі. Я задивився з тугою на них. І я недавно, всього рік тому, із школи отає вертався. Так, як вони, дзвінко реготався, завзято щось доводив і торбою з книжками над головами всіх розмахував. Які то милі, неповторні часи були!

— Добрий день, дівчатка.

Дві дівчини зупиняються. Зиркають одна на одну і сміхом пирскають.

— Ви родом не з Одеси.

— Ні. А як ви впізнали?

— У нас кажуть «Здравствуйте», а ви — «Добридень».

Слово за слово — і зав'язалася розмова, мов у хто-зна яких давніх знайомих. Вони про свою школу, про своїх навчителів... А я їм своє школярство переповідаю. Вони, одного разу, щоб зіпсувати нудню лекцію історії, впустили в класу горобця. А ми, кажу я їм, на лекцію німецької мови ввели собаку, старого, що все по вулицях одинцем бурлакував і вже лінився гавкати. Заховали його зраду, за партами, а як почалася лекція, випустили насередину. Зчинився крик. Дівчатка на парти поставали. Хлопці за вуха нубо бурлаку випрошувати з класу. Вереск... Дехто боїться, що пес почне кусатися. Інші

розкривають пащеку псячу і показують усім, що до класу забралось беззубе, лагідне старе створіння, що хоче їсти, а не гавкати. Поки збирали хліб собаці, поки його за вуха виводили за двері — пів-німецької пропало...

Заливаються дівчата сміхом. І мені не в міру весело.

— Ви танкіст? — цікавиться одна і прикриває долонею уста, щоб далі не сміятись. — Танком їздите?

— Ні, — кажу, — завжди пішки ходжу.

— А що ви робите в армії? Яка ваша служба?

— О, — після вагання відповідаю їм, — це військова таємниця.

Ну, як їм інакше відповідати? Не буду ж їм казати, що моя служба в армії — у кухні цибулю чистити та в умивальні по підлозі плазувати.

— А ви може якогось шпигуна спіймали?

— Не доводилося ще. А чому?

— Як чому? До Одеси, кажуть, морем шпигуни пробралися...

— Якись німці, — перебиває інша. — В газеті повідомляли. І вони, подумайте, попередягалися в совєтський одяг.

— І з бомбами по місті тепер никають.

— То може оце ви їх шукаєте? Признайтеся. Ми нікому не скажемо.

— Ні, ні, — перековую дівчаток і словом і руками, — ні! На дідька вони мені?! В мене без шпигунів клонотів по вуха. Хай вони показаться...

А тут, якраз у оцей мент, полковник (з дамою непершої молодості!) переходить. А я так захопився школяр-

ками, що його цілком не помічаю. Навіть спиною до нього обернувся.

— Ти чого не вітаєшся з начальством?

О, знов нещастя мене спіткало! Та ж він зараз передивиться мої папери, запише моє прізвище, з якої я військової частини — й скаргу накатає. І мені — капут. Горяєв мене почетвертує. Треба за всяку ціну рятувати свою шкіру.

— Я вас, товаришу полковнику, не бачив.

— Не бачив? А де ж твої очі були? Чи ти може сліпий?

Школярки, побачивши, що не переливки — гайда від мене. А я тремчу душею...

Дама непершої молодости грайливо торбинкою погойдує. Полковник же — зібгавши чоло й насупивши кудлаті брови, встромив у мене, бідолаху, очі. Що мені робити? Я ладний провалитися крізь землю. Просити полковника, щоб дарував мені. Навряд, чи змилується надо мною. Може... А що як слівцем люб'язним звернутися до його кралечки? Може вона заступиться за мене.

— Товаришу полковнику! Клянуся, не примітять. Ви ж бачили, я говорив. Та ж у мене серце також нібито є.

— Яке там серце?

— Живе. Я з дівчатами розговорився... Знаєте, дивився на них, вродливих, і за все забувся. Відомо ж, що краса памороки забиває... Та вам нема чого про красу казати. Ви на красі розумієтеся непогано. Чарівну бо дружину маєте.

— Це не дружина, — вже розгладивши на чолі

зморшки, м'якше зо мною розмовляє. Це добра знайома.

— Справді, чарівну знайому маєте, — улещую я далі.

Бачу, що мої слова роздобрюють полковника і тішать його кралечку... Я тоді звертаюся безпосередньо до на всі зуби усміхненої дами:

— Якщо я не помиляюся, я бачив вас в якомусь фільмі.

Дама від вдовolenня манірно вигукує: «ах-ах» і хусточку до досить напудрованої щічки прикладає... І пле мені бісики очима.

Гнів полковничий пройшов. Хоч він все ж таки про мої документи не забував. Просить, щоб я їх показав...

Я — луп — на полковника. Наче він не дивиться на мене кривим оком. Що буде?? Дрижачою рукою витягаю папірці з шинелі... Чи подивиться на них, махне рукою й відпустить мене з миром? А чи...

— Ось мій військовий номер...

— Андрей, не будь вредний, не чіпляйся, чувш! Він молодий, на вулиці дві квітки трапилися... Ну й заграла молода кров. І тебе не побачив. Відпусти.

Полковник без слова відходить. За ним — дріботить кралечка. Ось вона ще обернулася й кидає навздогін:

— Ні. Я в фільмах ніколи ще не грала

— Вам видніше, — гукаю їй услід. — Але присягнутись можу, що бачив у фільмі жінку, що крапля в краплю на вас скидається.

— Спасибі за комплімент!

— Йжте на здоров'я, — вже тихо, про себе, закінчив я розмову.

Вона вчепилася за рукав полковничий і щось «Андреві» із сміхом защебетала. Так вони вдвох — він вайлуватий, мов ведмідь, а вона мов би та дзига — і заховалися між зеленню.

А я не тямлюся від радості. Сам себе хвалю. Як то добре, думаю собі, що мені на думку спало їй приємненьке слівце сказати «Чарівна», «В якому фільмі грає». «Краса»... А в неї тієї краси, як у мене військової спритності! Ніс картоплиною, шия тонка, мов палиця, говорить, мов би нявкає... А, бач, повірила. Медаль тобі «Військове чудо», медаль за те, що зумів так хитро висковзнутися з полковничих лабет!

Іду й обдумую, куди б тепер податися? В театр? Грошей, як кіт наплакав. У парк? Щось хмариться, вітерець зривається. А що як за місто вибратися й поглянути на неозорне море? Послухати, як воно вирує й обскелястий берег б'є?

Заскакую в трамвай... І на останній зупинці висідаю... Позаду місто. Передо мною море...

Дощ накрапає. З моря несеться рвучкий вітер. Я скидаю ремінь, розстібую з усіх гудзиків шинелю, і коли одягу полощатся вітрилом. Мене ляскають в лице краплі дощу... Вітер — шарпає шинелю й збиває мене з ніг — а я стою, не відриваю зору від темної, бурхливої блакиті. Вона горою сходить, ямою спадає і десь, на небосхилі, з небом зливається і в мряці пропадає... Море... Воно мов би кипить і хвилі кип'ятку доскакують

до берега — і в піну розпливаються, і в бризки розлітаються...

Вітер скаженішає... Дощ густішає... Струмочки спливають по обличчі, поза ковпир. На устах просолоць... Шинеля намокає, важчає. Я скидаю кашкета, щоб бува його вітром не зірвало й не занесло, і час від часу обтираюся.

І хороше мені! І чому? І сам не знаю.

Море! Яке свавільне! Колишеться, бурхає... Яке воно неслухняне і нестримне! Ану до нього пристав безліч військових телепнів, нехай йому накажуть, нехай його вгамують!!

Давай сюди орду Горяєвих, хай вони всі разом, тут, серед такого прекрасного непослуху, пельки надривають! Чи що пособить? Які вони перед цією волею поробляться смішні, плазуючі...

— Дивитесь?

Хто це? Я відриваюся від моря... Біля мене людина... Мабуть такий безталанний неборака, як і я сам. Втікає від неволі, від наказів...

— Еге, дивлюся, — обтираючи долонею обличчя, відповідаю привітно незнайомому.

— Куди?

— Туди за воду. Де простору очима не обмірити... Де вітер ще з більшою силою шаліє... Туди ген-ген...

— Там же Туреччина.

— Ще за Туреччину, за Індію... Убезвість...

— Отим човном, — і незнайомий вказав убік, де в кам'яній прогалині щось на зразок човна виднілося.

— Може і тим човном. По хвилях... Назустріч простору, назустріч волі...

— Втікати, значить?

— Втікати. І на волі вільною птицею літати...

— А чому ж ти тут, в Одесі? — раптово незнайомий на «ти» до мене перескочив.

— Чому? Завербували. Нехотичи завербували. Що й казати, армія...

— Завербували? І спеціальних наказів мабуть надавали?

— Ой, надавали. І дають... Від тих наказів можна збожеволіти.

— Так, так, розумію, друже. Здогадуюся. Я також із того тіста зліплений. — І він перехилився й на вухо мені злодійкувато буркнув: — Я такий, як ти.

— Такий? — і мені хотілося йому руку простягнути. Та стримався. Диви, думаю, несподівано натрапив на людину, якій, як і мені, непосильне царство бичачої горлянки й підкованого чобота. — Справді такий?

— Не віриш. Зараз переконаєшся. Sprechen Sie Deutsch?

О, перед моїми очима замерехтіла школа... Лекції німецької... Як ми впровадили до класу пса... Мабуть, думаю, мій незнайомий приятель також із школи... І та, як я, вирваний з села, тепер оце поневіряється в Одесі.

— Ich spreche. — кажу. — О, я не забувся. Ще свіжо збереглося в пам'яті... Ich spreche, du sprichst, er spricht...

Після цього мій співбесідник свистить. Як з-під

землі, вириваються з дощового мороку два суб'єкти. Котрийсь із них огрів мене чимсь тяжким в потилицю, і я... нічого більше не пам'ятаю.

Очунявся... Скільки часу пройшло? Хвилинка? Вічність? Де я? Кімната. Міліція, цивільні...

— Ти арештований!

— Арештований? Туди до чорта! За що?

— Не прикидайся. Шпигун, заразо. Sprechen Sie Deutsch? З Берліну? Га?

— З якого Берліну? Я в школі навчився трохи німецької. Німецьку ж там вивчали.

— Брепеш!

— Не викрутишся, іноземна гадино!

— Та що ви смієтеся! Я совєтська людина! В армії служу. Дзвонить в мою казарму. Дізнайтеся.

Вони обшукують мене, зазирають межі зуби, поза вуха, обмацують мою куцо обстрижену чуприну, шукаючи, певне, шпигунського знаряддя чи документів.

Врешті відходять... Шушукаються...

Чую:

— На шпигуна не подібний.

— Очі шпигунські.

— Та що тут роздумувати. Є ось його папери. Ось його відпустка. Фотографія, номер частини. Подзвонімо.

— Не треба. Соромно буде, як скажуть, що спіймали їхнього червоноармійця.

— Правда. Це вже втретє ми помиляємося — схоплюємо своїх. Ліпше не дзвонити. На місці перевірити і як тес... відпустити.

— Як на місці перевіримо?

— А ось як...

Вони переглядають з гаманця мого всі папірчики. Знаходять адреси мадам Фі-фі, тьоті Соні... І ще чиїсь... Чи це мої знайомі? Чи я їх знаю? Дивуються, коли я їм кажу, що зроду-віку ні тьоті Соні, ні мадам Фі-фі не бачив. Адреси дав мені Кость, Дон Жуан, коли я покидав сьогоднішнього ранку свою казарму.

Знову шушу-шушу, але вже зовсім тихо. Нічого не розбираю. Лише «Угу», «угу», «так ліпше».

І саджають мене в машину... Везуть. Куди, залитую. До мадам Фі-фі...

Відкриває двері нам заспана персона. В халатик у ланатих різнобарвних квітах. На голові червона стрічка підв'язує нечесане, мабуть цілу п'ятирічку, руде волосся.

— Фі-фі? — відтарабанив, мов би стрельнув, один із моїх поневолителів.

— Яка Фі-фі? — гарякнула персона густим голосом. — Фі-фі продає гарбузове насіння на базарі та торгує бубликами... Я — товаришка Фі-фі. Кандидат партії.

— Ми прийшли...

— Утрюх? — перебиває вона й незрозуміло, розгублено витріщується на всіх нас трюх.

— Ні, товаришко Фі-фі. Ми прийшли до вас не... не... розважатися... Хотіли б дещо уточнити... Справки навести...

— В мене не довідкове бюро. Ідіть на площу...

— Знаємо, де довідкове бюро. Товаришко, у вас ко-

ли-будь був оцей, — і головою кивнув на мене — оцей... військовий?

— Ніколи. Вперше його бачу. Ви йому не вірте, що

він у мене був. Що я здуріла? Дітей принаджувати у свою хату.

— Товаришко Фі-фі, — пробую я їй роз'ясувати.

— А ти молокососе, — накинулася вона на мене, — чому патякаєш, що в мене був. Схотілося обмовити порядну жінку? Ну, коли ти в мене був, кажи? Скільки я в тебе грошей забрала? Кажи! Бач, зачервонівся. Бу збрехав.

— Ви вислухайте! Чого ви витріщилися на мене? Я не казав нічого... Мені адресу вашу Костя дав...

— Ні тебе, ні твого Кості я знати не знаю.

Хряпнули позаду нас двері...

Везуть тепер мене до тьоті Соні...

Але... Тьотя Соня виявилася іншою особою... Добродушною, сердечною... Чепурною. Протилежність до розтріпаної, надутої Фі-фі. Відрекомендувала себе Софією Аркадіївною, дружиною такого то й такого то. Ще й орденосиці. Слово «орденосиця» відразу перемінило моїх супровідників.

Вони скорчили якісь масляні усмішки... А один навіть, на знак пошани, зняв капелюха перед дамою й схилив свою лису довбешку.

Тьотя Соня, довідавшись, що я маю її адресу — не іритувалася. А запросила всіх у хату. Як ми розсілися, я їй розказав про себе, про Дон Жуана.

— То ви Костю добре знаєте?

— Ми, — кажу, — в одній частині.

— А ваше прізвище?

— Микола Н. Але мене Кость «Чудом» називав.

— «Чудо»! — і тьотя Соня сплеснула з радості долонями. То ви те «Чудо»? Кость про вас часто розказував

— Невже?

— О, так. Ви той, що на цвинтарі боялися вночі стояти?

— Той.

— То ви пожежний інвентар віддали і варту кинули?

— Я.

— То ви «Елеонора Дузе»?

— Еге.

— То він, — звертається вона до моїх супровідників. — Я його знаю.

Моя сторожка вагається відходити. Тоді тьотя Соня погоджується, щоб вони покористувалися її телефоном. І поговорили з моєю частиною. Не хочуть. Липають мене, нарешті, в спокою й відходять.

Я готовий був обцілувати кожний палець на пухленькій ручці тьоті Соні. Як вона мені в пригоді стала. Визволила з такої неприємності. Та де там з неприємності! З нещастя. Та могло б зо мною скоїтися щось жахливе! Приставили б мене до стінки, стали б пороти. І я признався б, що я іноземна гадина з Берліну, що мене послано до Одеси шпигувати, військові таємниці роздобувати. І замучили б мене. А в газеті про мене написали б: «Уродженець Берліну, герр Фріц Гогель-Могель, зловлений біля моря нашою хороброю розвідкою, розстріляний».

— Дякую Софіє Аркадіївно, що спасли мене.

— Від чого я спасла?

— Від смерти. Зловили мене під час дощу, одного, біля моря. Думали, що я шпигун...

І переповів їй зустріч з незнайомим... Німецьке цвєнькання...

— Ну, до смерти було ще, правда, далеченько, — як я скінчив розповідати, потішила вона мене. — Але добре, що так скінчилося, добре, що від них вирвалися. У них пазурі цупкенькі.

Вона «від них» й «у них» з особливим притиском наголосила.

— Ще раз дякую, Софіє Аркадіївно.

— Нема за що. Тепер можете спокійнісінько добратися додому.

— До якого дому?

— До казарми.

— Та то не моя дома.

— Впізнаю вас. Кость влучно мені вас змалював. Хотите їсти?

— А маєте?

— Гуляш. Котлетка з горошком і картопляним пюре? А тоді чайок з бісквітами?

— А нема вареників з капустою?

— Нема.

— То може шматок хліба, соли й цибулину? Хочеться щось рідного.

— Є.

Наситившись, дякував їй у хаті, в коридорі і навіть з вулиці, піднявши до її вікна обидві долоні.

Причвалав до казарм. Увійшов крізь браму, нов би

заліз у величезну цегляну домовину.

Всі на мене поглядають, наче в мене на голові роги ростуть, чи звалився я сюди з іншої планети. Здогадуюся. Дівналися про мою приморську пригоду.

Ось і Дон Жуан регочеться, аж за живота хватається.

— Чому так весело?

— Попався?

— Звідки знаєш?

— Дзвонили.

— Хто?

— Тьотя Соня до мене. А особливий відділ до начальства. То справді ти втікав у Туреччину?

— З глузду зсунувся чи що?

— Жартую. Що з тобою турки робили б? А бач, пригодилися тобі адреси тьоті Соні й Фі-фі. А як ти комизився, не хотів брати.

— А, не допікай.

— Не допікаю, а науку тобі даю. Слухай мене. Ну, а як же ти шпигуном все таки зробився.

— Як. Він до мене: «Sprechen Sie Deutsch?» А я до нього: «Spreche». Бо з ніколи заучив... От і попався...

Мене, яко роззяву, що біля моря без цілі сновигав, бави ловив, Горяєв покарав знов працею. Три дні — через оте огидне «Sprechen Sie Deutsch» — посипав жовтим піском усі спортові доріжки навколо військового містечка...

« З Г О Р І Л И »

Що далі то частіше став я замислюватися над своєю долею.

Що зо мною станеться у війську? Або мене одного дня, як ворожо настроєну людину, вкинуть за ґрати і завезуть кудись у тундру безпрохідний ліс перечищати і партії та урядові якесь нове «квітуче» місто будувати? Або я не знесу військового ярма і просто-напросто здурію? Або застрелюся? Хоча навряд удасться застрелитися. Влучати добре я не вмію і можу легко не попасти в серце. Не вб'ю себе, лиш оскарджуюся. Та й, відверто кажучи, не хочеться вмирати. Хочеться жити довго-предовго. Аж до повнісінького комунізму. І побачити, чи при комунізмі, як того вчить історія ВеКаПеБе, справді людям буде легко. Чи буде вдосталь ґудзиків, шкарпеток і хусточок до носа? І чи справді не буде черги ніякої? Тоді може йтиму повз навантажені всіляким крамом вітрини й з нудьги страшенно позіхатиму. «Може купити он ті шкарпетки в зелену кралочку і підштанці в горошок? Куплю». А продавчиня мені назустріч: «Ах, вітаємо вас із цілковитим комунізмом. Ось вам стілець із м'яким сидінням. Сідайте, відпочивайте. Чим можемо служити?»... «Дайте он ті шкарпетки і он ті підштанці». «Прошу. А може б ви взяли п'ять пар? Дамо дешевше». «Мені не треба. Лише одну». «Ах, беріть бо п'ять і де-

сятеро підштанців. Беріть». «Не хочу». «Беріть». «Ой, не візьму». «Я прошу». «Ой, не просіть»...

Коли б дожити до того золотого часу...

Так я розмірковував, вистоюючи біля цивільної крамнички, що розмістилася біля нашої казарми. У крамничку привезли новий крам і увечорі військовики повискакували з казарм і розтягнулися довжелезною чергою. Кожному хотілося щось дістати й додому вислати... Мені кортіло подарувати сестрі на день народження панчохи й рукавички. З поштівкою «Привіт з Одеса».

Добрався до прилавка. Роздивляюся, що ще не розхапали. Яким добром, властиво, можна ще поласуватися?

— Чого рота роззявив? — привітався напіввійськовий продавець. — Чергу затримуеш...

— Це ви, — кажу йому, — так люб'язно до мене промовляєте?

— А до якого ж чорта! Звісно до тебе. Вилунив очі, як теля на нові ворота! А за тобою сто людей чекає. Що хочеш відхвалити?

«Оце, думаю, так привітання. Хоч би вже швидше повний комунізм приходив, щоб у крамницях до тебе посміхалися».

— Панчохи, — кажу, — середній розмір.

— Нема ніяких, — відповідає й січе мене очима. — Згоріли.

— Хто ж їх підналив?

— А, тупоголовий, не розумієш. Згоріли, значить, розпродані.

— Тоді, — кажу, — продайте рукавички.

— Згоріли також.

— А що ще не згоріло?

— Ось, балалайки, соски з солодкої пластмаси і трохи оселедців.

Виходжу з порожніми руками.

— Ви хоч черві скажіть, — в дверях кидаю продавцеві, — що у вас лишилося. Щоб вони задармо не стояли. Не думаю, що їм потрібні соски та балалайки.

Злий стою біля базарни — не сказати. Теж, міркую собі, порядки. Панчохи — згоріли, рукавички — погоріли... А коли ж до дідька вже комуністи погорять?!

КІНЕЦЬ, Я ВІЛЬНИЙ

Іду подвір'ям. Глядь — назустріч нечистий Горяєва несе. Я звернув убік і відвернувся, будімото збоку щось цікаве розглядаю.

— Гуляєш? — біля мене пролунав знайомий та осоружний голос сержанта.

Я вже відчуваю, що від нього не відчеплюся. Кажу йому, що не гуляю, що за довгоочікувану вечірню вільну хвилину хочу багато що зробити. В крамничку заскакував, хоча без успіху, до лікаря збираюся, бо щось під грудьми коле... І ще хочу листа додому написати...

А він своє:

— А чому в крамничку бігаєш раз-у-раз, мов базарна баба? Чому листи так часто строчиш? Писати щогіжкня додому необов'язково. Коли в грудях поколює, треба не в лікарню бігти, а до спортивного майданчику. Частіше фізкультурні вправи повторяти.

І тут же, з місця, взявся зо мною працювати. По драбинах змусив мене дряпатися, на вірьовках підтягатися й гойдатися...

І, врешті, через тинки різної величини плитати... Низенький перескочив. Вищий також подолав, хоч за каблучками трішки зачепився. Але на найвищому мені не пощастило. Я, замість обскочити тинок, черевиком, воском, поміж щаблі попав і так безвольним м'ясом на

землю повалився. Одна нога в піску, а інша, перекручена, на тинку повисла.

Біль несамопитий. І мій несамопитий крик. Тільки тоді на всю широчину розкрилися мої крикливі здібності. Тільки тоді, на мить, я усвідомив, яке я маю колосальне горло і які у ньому приховані непересічні й необмежені голосові спроможності.

Я так кричав, що люди вискакували звідусіль. З лікарні, з казарми, з кухні і навіть з овочевого склепу, що приміщався в підземеллі.

Мене поклали на носі розкладні і чинно, з гідністю, яко героя, що постраждав на полі бою, несуть в лікарню. А вслід юрба цікавих. Розглядають мене зверху. Споглядають на брезентове рятункове ліжечко з моїми перухомими й худючими кінцівками... Хто з співчуттям, хто з усміхом, а хто нестрально, з лицем пісним, без виразу, без знаку, з єдиною печаткою військової нудьги й байдужності.

— Ото поламав кості.

— Та де там поламав. Хворим прикидається.

— Не прикидається. Он нога, не бачиш, теліпається.

— Кажі мені.

— От і кажу. Скалічився.

— Розкажуй. Видю, що грає хворого. Прикидається. Телячі ніжності.

— Верно, телячі ніжності.

Я радий, що лікарня недалеко. В коридор мене занесли, і я не бачу стовпища й не можу чути, які воно

приписує мені хвороби й «ніжності».

І тут пішло все швидким темпом. На мене заводять «діло». З незчисленною кількістю анкет. В кожній анкеті сила-силенна різних запитів. Від того, як я народився, починаючи, і тим, чи я навмисне поранив собі ногу, кінчаючи. Мене пересувають по всіх кімнатах. Просвітлюють, розпитують, досліджують.

Нарешті, дещо з'ясувалося. У мене переломана нога. Не сильно, але достатньо, щоб я міг шкандибати впродовж всього життя. Цього мало. На моїх легенях помічено темні, наче туберкульозні, плями. І темні плями також знайдено у біографії моєї матері. Хоч не туберкульозного, а буржуазного походження: її найменший брат, мій дядько, колись був не то дяконом, не то сільським священником.

Отже, хвороб зібралось чимало. І різних. Фізичних, політичних...

Всілякі доглядальниці та прибиральниці, як тільки зо мною насамоті липаються, присідають і про мою майбутність оповідають.

— Погано з тобою, хлопче. Можуть з раненою ніжкою в тюрму запхати.

— Серйозно.

— Серйозно. А може, як з гуся вода, легко зійде. Й повернешся додому.

Минали тижні, місяці... Моя нога міцнішала, зросталася. Впарі з ногою міцнішало й росло моє військове особисте «діло». Спочатку зберігалось в одній паперовій тепці, а по трьох місяцях — у двох вже не вміщалось...

Нарешті, я можу, кульгаючи, ходити. Викликають мене до найвищого начальника. До сивенького дідка, який колись, як я відмовився на цвинтарі вночі стояти, пожалував мене.

— Ну, як? — замість «добридень», сказав якось незлобно і втомлено дідок. — Шкандибаєш?

— І здорово.

— Ну, через тебе й переведено паперу. Гору зіпсуто. Дивися, — і він підважив не в міру розбухлу одну теку, — чого ти тут не натворив. І цвинтар... І Фінляндія вище Советського Союзу... І багнетом ледве не проколов портрет вождя... Чи усвідомлюєш, які це може мати наслідки?

— А хіба я знаю.

— Знаєш. Ти недурний. Але молодий-зелений. Дев'ятнадцятка минула?

— Еге.

— У мене внук такий.

— Внука маєте?

— На горе маю. Ні риба, ні м'ясо. Точнісінько, як ти.

Він мене від ніг до голови обводить зором. Я від нервування підсмикую, не знаю для чого, свій одяг. І безперестанно кліпаю очима. Що ж він тепер готується мені сказати? Чи буду далі у війську, чи у в'язниці?.. Чи може...

— Худий ти. Як будеш вдома, борщу і каші побільше наїдайся. Поправляйся.

— А буду... — Я тут затався. Жадане слово, яке мені крізь сіризу казарм, крізь міський дим завжди

звивається, застрягло десь у серці й назовні не прорвалося. — Невже я буду...

— Будеш.

— Коли?

— Ще цього тижня.

— Я півсвідомо, всією постаттю, рухнувся до стола. Схотів схопити дідову долоню... Бо щастя клекотіло у мені... Його мені не вдержати. Воно через край хлюпнуло і двома бризками осіло й заблищало в затуманених радістю очах...

— Спасибі.

— А ти зелений, як майська цибулина. Чому сляєш? Аж просльозився. Такий радий. Що військо повидаєш? Що нашу батьківщину не захищаєш? Сумуй. Сумуй страшенно. Щоб бачили усі. Інакше... Розумієш.

— Так.

— Сумуєш?

— Дуже.

— Іди. Й готуйся додому від'їжджати.

Відходжу, а думки роєм звиваються. Ми говорили й між нашими словами щось ховалося. Щось таке, що нас зближувало. Навіть едало. Може він також із села і неозорне поле, борщ та каша з'єдналися в такий місток, де наші сільські душі зустрілися і невидимим порухом один одному руку потиснули. А може плями з життєпису моїх батьків зійшлися з його плямами?

Не знаю що. Але одно напевно. Якась невидима, нечува жилка в'язала нас і затирала в мені хоч пікудишнього солдата, а в нього — генерала.

Настунного дня я попрощався з казармою. Ішов на-суплений, недбалим кроком, щоб принагідним спостере-гігачам хоч трішки показати, що я зажурений, нерадій, що вертаюся до рідного села, додому. А думкою чим-швидше хотілося проскочити ворота й опинитися у місті. І крикнути у простір, аж до хмар — послухайте усі: люди, ліхтарі, дерева, брук — я вирвався з в'язниці. Я на волі. Я вільний.

І ось, два кроки. Один ще там, де «Струнко». «Служу Советському Союзові» лунає, а другий — воля...

Я не оглядаюся. Не хочу бачити того, що проми-нуло. Набридли тьмяні будови, коридори, ліжка. Одна-ковісінькі шинелі, гудзики, кашкети. Однакові команди під гуркіт незграбних черевиків...

Передошло... Передо мною різними барвами вирує життя... Я входжу в нього...

Біжу. Стрибаю. Коли б то мога, я зараз би від щастя розкинув руки і пригорнув до себе всю площу з людьми, з трамваями, з калюжою й затоптаними квітниками. Я нестямився від радості... Несказанне, хороше заволо-діло мною... Бушує у мені...

О, радосте, стисися. Не розростайся до неможли-вих меж... Бо я запаморочений від щастя... Я ще впаду отут на вкритий вільгістю хідник і буду шматочок бруку цілувати...

Я йду! Я лину до свого порогу! До свого села...

Я вільний...

З М І С Т :

Соборний борщ	5 стор.
Не альодують	19 "
Осля та слоник	28 "
Вечірні курси	39 "
Сердечний приятель	46 "
Застрелься, благаю!	51 "
Рибальські змагання	65 "
Малярський огляд	72 "
Півтора доляра	79 "
В театрі	92 "
ВЕРТЕП	99 "
«Сон рябої кобили»	163 "
Лист до полтавки	173 "
Віч-на-віч	185 "
Поїду	202 "
Невдачі Васи Прища	207 "
Про культурні танці	226 "
Барани - овечки	237 "
Ай - я - яй	243 "
Вівчур - розбійник	250 "
АРМІЯ	257 "
Забрали	259 "
Рятуйте мою душу	264 "
«Чудо»	270 "
Елеонора Дузе	277 "
На кухні ліпше	284 "

Стріляю в стратосферу	300 стор.
Я — людина	309 ”
Невдача в лазні	320 ”
Гав — гав	331 ”
Sprechen Sie Deutsch?	365 ”
«Згоріли»	390 ”
Кінець, я вільний	393 ”

Se terminó la impresión de este libro
el 15 de Septiembre de 1960
en los Talleres Gráficos "Champion"
c. Mercedes 2163/67, Buenos Aires.

Queda hecho el depósito que previene la ley.

IMPRESO EN LA ARGENTINA
PRINTED IN ARGENTINA

